

**АБЬЯАС
БЭЛИГЫМНАЙ
НАЛБАРУУЛХАНЬ
БОЛТОГОЙ!**

12 н.

**"АЛТАРГАНА" -
ЗУРИЛДӨӨН БЭШЭ,
УУЛЗАЛГЫН БАЯР"**

13 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Буряад ҮНЭН

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2012 оной
июлиин 19
Четверг

№ 28 (21876)
(791)

Зунай дунда
улаан морин
харын 30
гарагай 5
www.burunen.ru

Буряад Үнэн

Арагаа нэгэдүүлхэн «Алтарганалнай» Агын талага налбарба!

Бүгэдэ буряадуудые нэгэдүүлхэ үүргэтэй "Алтарганынгаа" он жэлнүүдэй ошохо бүри үргэн дэлисэтэй боложол байхандань бахархамаар даа! Монгол найхан гүрэндэ ажаһуудаг буряадууд ёһо заншалаа, соёлоо нэргээн хүгжөөхэ зорилготойгоор 1994 ондо "Алтаргана" гэнэн дуунай мурьсөө эмхидхэжэ, хоёр жэлэй нэгэ удаа үнгэргэгдэдэг энэ хэмжээ ябуулга мүндэлүүлхэн габыатай.

Агын Буряадай автономито тойрогой Захиргаанай Толгойлогшо байхан Баир Жамсуевай эдэбхи үүсхэлээр "Алтаргана" Росси гүрэндэ 2002 ондо анха түрүүшынхиеэ налбараа юм. Тиигэжэ хэр угһаа хойшо буряад нэрээ дээрэ үргөөд ябадаг агынхид тус фестивалие үндэр хэмжээндэ үнгэргэжэ, уласхоорондын хэмжээндэ гаргаа.

2004 ондо "Алтаргана" дахинаа Монгол орон бусажа, бүгэдэ буряадууд Чойбалсан хотодо золгодоо. Тиихэдээ эндэ түрүүшынхиеэ тамиршад хабаадаһан байна гэжэ тэмдэглэлтэй.

2006 ондо Буряад Республикын ниислэл хото Улаан-Үдэ фестивалиин 2500 хабаадагшадые болон 5000 айлшадые угтан абаа юм. Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск, Красноярск хотонуудай, Саха-Яхад Республикын, Монгол гүрэнэй, Агын болон Усть-Ордын Буряадай автономито тойрогуудай, Хитадай Дотор Монголой түлөөлэгшэд ерээ, Эрхүү мого түрүүшынхиеэ хабаадаа.

2008 ондо Эрхүүдэ үнгэргэгдэнэн "Алтарганана" хабаадагшадтай тоодо Великобритани, Франци, США, Казахстан гүрэнүүдһээ нэгэ-нэгэ түлөөлэгшэ бүридхэлдэ абтаһан байна. Эгээл олон тоотой делегаци – Буряад Республика (1500 хүн).

2010 ондо Монголой Улаан-Баатарта үнгэргэгдэнэн фестиваль бээ бээтээ мурьсэлгын ульһатайгаар үнгэрөө гэдэг. Тиин шангай хууринуудые Агын тойрог, Буряад Республика болон Монгол гүрэн удаа дараалан эзэлхэн байна.

Мүнөө Агада болохоёо байхан "Алтарганамнай" бүгэдэ буряадуудые нэгэдүүлхэ гэнэн үүргээ алдахагүй бээ гэжэ найданабди.

Р.-Н. БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Дыжид МАРХАДАЕВА.

Арадай Хуралда

ХҮДӨӨ НЮТАГУУДЫЕ ХҮГЖӨӨБЭЛ, НУРГУУЛИШЬЕ ЫАЛБАРХА

Эндэ хаяхан Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Александр СТОПИЧЕВ Мухар-Шэбэрэй аймагта нүүдэл зүблөө үнгэргөө.

Эрдэм хуралсалай модернизаци 2011-2012 ондо үнгэргэгдэнэ. Энэ хэрэгтэ нёдондо республика дотор 250 млн.түхэриг үгтөө, мүнөө жэл 750 млн.түхэриг һомологдоо. Харин Мухар-Шэбэрэй аймагта элшэ хүсэн болон дулаагаар хангалгада 10 млн. 800 мянган түхэриг, мүн капитална заһабарилгада 9 млн. шахуу мүнгэн зөөри үгтэһэн байха юм. Нэбтэрүүлэгдэһэн программа эрдэм хуралсалай эмхинүүдэй ажал шалгаха зорилготой нүүдэл зүблөөнэй гэшүүд тус аймагай 4 хуурингуудай хургуулинуудые шалгаба.

ГАЛТАЙНХИД ШЭНЭ НУРГУУЛИ ХҮЛЭЭНЭ

Эндэ шэнэ хургуули баригдабал, хүүгэдэй сээрлигтэ сүлөө хууринууд гараха болоно. Мүн энэ нютагта 1967 онһоо бии болгогдоһон эрэмдэг үншэн хүүгэдэй интернадай унталгын таһаг үргэдхэгдэхэ болон актова зал, компьютерна классууд нээгдэхэ байгаа. Галтайн дунда хургуулида мүнөө 110 үхибүүд хурана. Энэ нютагайхид үншэн үхибүүдые гэртээ хүмүүжэлгэдэ абажа, интернадай байдал нэгэ бага хүнгэрүүлээ.

КАЛИНОВКЫН НУРГУУЛИ ХААГДАХА ТУЙЛДАА ХҮРЭНХЭЙ

Хэрбээ Галтайн хургуули үншэн хүүгэдые гэртээ хүмүүжэлгэдэ абажа, хургуулида хурагшадтай тоо олошоруулаа һаань, Калиновкын дунда хургуулида оройдоол 48 хурагшадтай. хургуулиин статус ондоо болгохо гэхэдэ, нютагайхид зүбшөлөө үгөөгүй, хургуулигүй байбал, хүдөө нютаг хандарха гэжэ үндэһэлнэ. Тиимэһээ класс бүхэндэ оройдоол 3-4 хурагшадтай багшанар хургуулия хуушан зандань үлөөхэ гэжэ оролдобошье, үсөөн хурагшадтай хэн тула салин хүлэһэниинь бага болонхой. Дистанционно хуралсал эрхилхэдэ, интернет холбоон энэ нютагуудаар тула бшуу.

Дээрэ нэрлэгдэһэн хоёр хургуулинуудые нэгэдүүлхэ гэхэдэ, алинииншье зүбшөлөө үгэнэгүй гэжэ аймагай эрдэм хуралсалай таһагые даагша Людмила Попова тэмдэглээ.

НАРЬАТЫН НУРГУУЛИ

1984 ондо баригдаһан 2 дабхар байшантай хургуулиин модернизацида 3 миллион түхэриг һомологдонхой. Заһабарилгын ажал хэгдэжэ, болсон түхэлтэй байшан боложо байна. 60 хурагшадтай энэ хургуули мүнөө үеын эрилтэдэ таарам хуралсалай гуламта зоёоёжо, дээрэһэн үгтэһэн мүнгэн зөөри зүб мүрөөр хэрэглэнэ.

БООМ НЮТАГТА ҮНШЭН ХЭНЗЭ ҮХИБҮҮД ЭЖЫ, АБАТАЙ БОЛОНХОЙ

Энэ нютагай хургуулида 98 хурагшад тоологдоно. 4-5 жэлэй саана республика дотор эгээл түрүү тоодо энэ нютагайхид үншэн үхибүүдые гэр бүлэдэ хүмүүжүүлхэ тухай уриа сонсоһон юм. 25 бүлэ 31 үхибүүдые хүмүүжэлгэ дороо абаһан байна, тигэжээнэ хурагшадтай тоо доошолоогүй, хургуулия хуушан хэмдэнь үлөөжэ шадаа бшуу. Спортзалгүй байхадань, нютагайхид сугларжа, спонсорнуудай туһаламжаар, олоной хүсөөр барилга эрхилхэнь. "Эхилбэлнай, саашань засаг түрэ дүнгэнэ бэээ" гэжэ багшанар найдана.

ХҮДӨӨ АЖАХЫН ХҮГЖЭБЭЛ, НУРГУУЛИ БАҢАЛ ХҮГЖЭХЭ

Арадай Хуралай Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Александр Стопичев эдэ нэрлэгдэһэн 4 нютагай хургуулинуудые шалгажа, дүн согсолходоо, иигэжэ тэмдэглээ:

- Эрдэм хуралсалай модернизаци тухай программа хургуулинуудые бүрин шэнэлнэ гэжэ хэлэхын аргагүй. Гэбэшье, тон хургуулиин урда табигдадаг эгээл түрүүшын асуудалнууд хүсэд шийдхэгдэнэ. Энэ 2 жэлэй хэгдэһэн ажалай ашаар хургуули дулаан, хандархай бэшэ, харуул болоно ха

юм даа. Тиимэһээ энэ программа бэелүүлгэдэ һомологдоһон мүнгэн зөөри зүб мүрөөр хэрэглэгдэнэ гэжэ тэмдэглэлтэй. Үхибүүд болон гэртэһин программын һайн үрэ дүн бэе дээрээ үзэжэ хараха ёһотой.

Мухар-Шэбэрэй аймагай захиргаанай толгойлогшо Юрий Петров нэмэжэ хэлэхэдээ:

- "Единая Россия" гэхэн партиин эрхилхэн "Энхэ элүүр эрдэм мэдэсэтэй үхибүүдые хүмүүжүүлхэ" гэхэн хэрэг бидэ дэмжэнэбди. Энэнииемнай үнгэргэгдэһэн ЕГЭ-н дүнгүүд бодото дээрэнь гэршэлнэ. хургуулинууд олон. Хэрбээ, энэ модернизациин программа ерэхэ жэлдэ үргэлжэлүүлэгдэбэл, аймагай бүхы хургуулинууд заһабарилгадан шэнэлэгдэхэ хэн ха даа. Гэхэтэй хамта хүдөө нютагайхидай "хургуули үгы хүдөө нютаг хүгжэхэгүй" гэхэн тэмдэглэл буруушаанаб. Эндэ хүдөө хуурингуудта ехэ анхарал табигдаха ёһотой. Хэрбээ хүдөө ажахые хүгжөөбэл, хүдөө нютаг социальна талаар хүгжэхэ, хургуулишые һайжарха ха юм. Теэд мүнөө тохёолдоод байһан сагта хургуулинуудые хаабал, һөөргөнэ һэргээхэ, бодхоохо гээшэ нилээн хүшэр байха бшуу", гэжэ тэмдэглээ.

Цырегма САМПИЛОВА.

АГААРААР ЕРЭНЭН «АЙЛШАДЫЕ» ЯМБАТАЙГААР УГТАЖА АБАБА

(Гахайн мантан комплекс хүдэлжэ эхилбэ)

"Боинг" самолёт аяар холын Дани гүрэнһөө Буряад орондо үүлтэртэ гахайнуудые асараа гэжэ мэдээсээ нэмди.

Улаан-Үдын аэродромһоо 1343 гахайнуудые Загарайн аймагай Бэрээнэй Адагта баригдаһан комплекс-байрадань абаашаад, долоон хоногой карантинда табяа юм. Гахайн тус комплексые "Восточно-Сибирский" гэхэн бүлгэм нёдондо жэлэй апрель нарада эхилээд, байгша оной июнь нарада дүүргэһэн байна. Комплексын түрүүшын ээлжээн хаяхана ашаглалгада үгтэбэ.

Энэ ушараар баяр ёһололой митинг Бэрээнэй Адагта үнгэрөө. Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын үгэ хэлэхэдэ, иигэжэ тэмдэглэбэ:

- Энэ комплекс хадаа Сибирь болон Алас Дурнын хизаарта эгээн мантан барилга гээшэ. Барилгын гүйсэд түгэсэхэдэ, эндэ жэл бүри дүн хамта 112 мянган гахай харууһалагдажа, тэжээгдэжэ байха юм. Жэлэй туршда 10 мянган тонно гахайн мяхан үүсэлэгдэжэ байхаар хараалагдана. Зүгөөр Буряад Республикын хэрэглэмжые үшөөшье хангажа шадахагүй. Манда жэл бүри 24 мянган тонно хэрэгтэй юм. Тиимэһээ тус комплексын хоёрдохи ээлжэ үргэлжэлүүлхэ тухай инвестортэй хэлсээ баталха зорилготойбди. Энэ комплексые бодхоһон инвестор

ехэ найдамтай байханаа гэршэлбэ. Барилгынгаа ажалые болзорһоонь урид дүүргэнэ, манай нютагаархидта ажал олгоно. Саашадашье эдэ нүхэдтэй эбтэйгээр хүдэлхэмнай ха. Мүнөөдөрһөө гахайн комплекс ашаглалгада үгтэбэ гээшэ. Энэ ушараар барилгашадые, эндэ ажаллаха загарайнхидые амаршалнаб.

Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Цыденжап Батуев амаршалгын үгэнүүдые хэлэхэ зуураа иигэжэ тэмдэглэбэ: - Гахайн энэ комплекс барилгада ашагүй ехэ кредит хэрэгтэй болоод байхадань, барилгашадта республикын зүгһөө гүрэнэй найдабарие Арадай Хуралай депутатууд гэршэлжэ зүбшөөгөө бэлэй. Ашань бусаагдажа эхилбэ. Олон зон ажалтай болохонь, республикын, районой бюджеттэ налог ороно, үшөөшье ехээр орожо байха.

Барилгын ажалые хүтэлбэрлэжэ байһан Сергей Одышев иигэжэ хэлэбэ: - Дүн хамта 3 млрд. 33 миллион түхэриг бүхы комплексдо һомологдохо юм. Тэрэнэй хаяхад хубинь ашаглагдаад байна. Барилгын ажал саашадань үргэлжэлүүлнэбди. Мүнөө гахайнуудай түрүүшын хүрэг асарба гээшэбди. һара нара болоод лэ, хойно хойноһоонь үшөө гурбан хүрэг агаараар Даниһаа асархабди. Мүнөө жэл хамта дээрээ 5263 толгой энэ комплекс соо хаагдаад, үрэгжүүлэгдээд, олошороод, дам саашаа тэжээгдэжэ ша-

Агаараар нийдэжэ ерэнэн "айлшад"

хуулагдаха юм. Хойто жэлэй март нарада танай стол дээрэ манай мяхан байхал даа. Амтатай байгша аа гү – ехэл һонирхолтой. Юуб гэхэдэ, манай эндэ үзэгдөө, харагдаагүй

үүлтэрэй гахайнуудые асараа ха юм. Түргөөр таргалдаг, олон поршоонхо түрэдэг ландрас, дюрок болон бусад үүлтэрнүүдые ниилүүлһэн холимог гахай мяхатайшые,

өөхэтэйшые байха юм гэлсэнэ.

Ороһото тэжээлэй зүйлнүүдые мүнөө дээрээ Алтайн хизаарһаа асаржа байхань. Саашадаа комплексые өөһэдэһингөө тэжээлээр хангаха түсэб табина. Өөрингөө Загарайн аймагта таряалангай газар үргэнөөр элдүүрилжэ, тэжээлэй ороһото ургамалнуудые тариха эхилхэнь ха юм. Мүн лэ механизаторнууд, таряашадта ажал олдохонь гээшэ. Нэгээр хэлэхэдэ, тус аймагташые, республикадашые угаа ехэ аша туһатай хэрэг бүтэжэ байна.

- Бэрээнэй Адагта совет үедэ шубуунай мантан фабрика байһан аад, ерээд онуудта панхаруутаа һэн, гэжэ Загарайн аймагай гулваа Надежда Блиновская хэлэнэ. - Фабрикын хаагдахада ажалгүй үлэшэһэн зоной олонхын эндэһээ ябашан аад, харин мүнөө гахайн энэ комплекс баригдахадань бусажа эхилбэ. Комплексын хүсэндөө гүйсэд ороходонь, гурбан зуугаад ажалшад хэрэгтэй болохонь. Мүнөө далаад хүнүүдтэ ажал олдоод байна. Хүн бүхэниинь дунда зэргээр 16800 түхэриг салин абажа байнхай. Хүдөөгэйхидтэ яһала ехэ мүнгэн ха юм даа. Эндэхи зон урматай болобо.

Баяр ёһололой оршон байдалда комплекс нээһэн үдэр хүгжэмтэй, дуутай, хатартай найр наадан болоһониинь гайхалгай.

Николай НАМСАРАЕВ.

ДАЙДЫН ХЭШЭГ БУЙЛУУЛХА АРГАТАЙ ГҮБДИ?

Россиин Статистикын хорооной мэдээгээр манай гүрэндэ жэл бүри 150 мянган тонно ой тайгын хэшэг буйлуулагдадаг. Мэргэжэлтэдэй сэгнэлтээр манай орон дотор суглуулагдаһан ургаса наймаанда гарахадаа, 20 миллиард үлүүтэй түхэригэй олзо оршо оруулна.

Сибирийн можо нютагууды абажа харахада, манай республикын дэбисхэртэ элдэб янзын үрэ жэмэс ургадаг гэж мэдээжэ. Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын манай эндэ һая хүдэлжэ эхилхэдэ, энэ асуудалда ходо анхарал хандуулдаг хэн. Гэбэшь манай олзын

хэрэг эрхилэгшэд, ажаһуугшад хадаа дайдын хэшэг түүжэ буйлуулдаг болое гэнэн тэрэнэй дурадхалы ехэ анхараагүй. Правительствада һаяхан "дүхэриг шэрээ" үнгэргэгдэжэ, дайдын баян хэшэг суглуулжа буйлуулдаг болоо һаа, хэр ашагтай гэшэб гэнэн асуудал хэлсэгдэбэ.

БАҢАЛ ЕХЭ АЖАЛ

Буряад ороной ой тайгата газарһаа жэл бүри 1 мянга шахуу тонно үрэ жэмэс, 127 тонно нархяаг, тиихэдэ 20 мянган тонно хушын һамар суглуулжа абахаар гэжэ эрдэмтэд багсаанхай. Гэбэшь иимэ ехэ дайдын хэшэг хаража байгаа, манай республикада оройдоол 30 шахуу предприятияуд энээндэ анхаралаа хандууланхай. Нүүлэй гурбан жэлэй туршада Буряад орондо 14 шэнэ предприятияуд байгуулагдаа. Тэдэ оройдоол 10 миллион түхэриг ашаглажа хүдэлһэн байна.

Республикада дотор дайдын баян хэшэгтэ хушын һамар эгээн ехээр сэгнэгдэнэ. Буряад орондо жэл бүхэндэ 20 мянган тонно хушын һамар суглуулжа буйлуулжаар байна.

Хэрбээ манай эндэ үлр жэмэсхээ эхилээд, хушын һамар хүрэтэр суглуулжа, тушаадаг предприятинуудай олошороо һаа, эдэе хоолой эм дом бэлдэхэдэ, тиихэдэ буйлуулгын промышленностиин һалбаринууд улам хүгжэхэ аргатай байна. Хүдөөдэ ажаһуудаг хүдэлмэригшүүл энэ хэрэгтэ анхаралаа хандуулаа һаань, һайн байгаа гэжэ һанагдана.

ҮЙЛЭДБЭРИДЭ

БАГА АШАГТАЙ

Ушарынь хадаа түхэрээн жэлэй туршада үрэ жэмэсхээ, хушын һамаршье ургадаг бэшэ. Тиимэһээ бүхэли жэлэй туршада тэдэниие буйлуулжа арга үгы байна. Тиигээдхэ бэлдэхэгшэд болон буйлуулгашад хоёрой хоорондо нягта харилсаан тогтоогдоогүй, промышленна аргаар тэдэниие үйлэдбэрилжэ арга тон бага байна. Энээнһээ гадна хүрэхэ ошонь бэрхэтэй. Хүбшэ тайгаар дайдын хэшэг элбэгээр ургадаг гэжэ мэдээжэ. Түбһэн транспортын зүйлнүүд тиишэ хүрэхэ ошохо аргагүй.

Тэрэшэлэн олзын хэрэг эрхилэгшэдэй жэлэй дүрбэн сагта үйлэдбэри ябуулжа аргагүй байһан дээрһэнээн банкнуудшье бэлээр урьһаламжа үгөөд орхидоггүй. Хэрбээ энэ асуудал республикын Правительствын шийдхэлсэжэ туһалаагүй һаань, дайдын хэшэг үйлэдбэрилжэ гэшэ бүтэмжгүй хэрэг болоно. Тиихэдэ энэ хэрэг хайшан гэжэ зүбөөр эрхилээ һаа, ашаг олзо олохобиди гэжэ зарим предприятияудай хүтэлбэрилэгшэд ойлгожо яданхай. Энэ хэрэг хүгжөөхын тула тусхай хуули болон програмнуудта үндэлхэ хэрэгтэй гэжэ үсөөн олзын хэрэг эрхилэгшэд ойлгодог.

-Буряад Республикын Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрствын дэмжэлгээр дайдын хэшэг буйлуулгашады хэрэгтэй мэдээнүүдээр хангаха электронно данса байгуулагдаха гэжэ найданабди, - гэжэ энэ "дүхэриг шэрээдэ" **Наталья Агаева** хэлээ. Тэрэ "Хойто Байгалай аймаг" гэнэн муниципальна байгуулгын захиргаанай хүдөө ажахын болон эвенкнүүдэй асуудалнуудаар мэргэжэлтэн юм.

Мүнөө дээрээ дайдын хэшэг суглуулгашад, тушаан абагшад хэды шэнээн хэмжээнэй үйлэдбэри ябуулха гэжэ түсэблэнгүй. Тэдэниие дэмжэхэ холбоон байгуулагдахадаа, эдэ болон бусад асуудалнууды шийдхэлгэдэ туһалха гэжэ һанагдана.

-Энэ шэглэлээр хүдэлдэг предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд "хара амиа" харанхай. Дайдын хэшэг суглуулдаг олзын хэрэг эрхилэгшэд һанал хүсэлөө нэгдүүлжэ хүдэлхэ ёһотой, - гэжэ Буряад Республикын Экономикын министрствын ажалдай дэлгүүрэй таһагай начальник **Станислав Алексеев** дурадхаа.

- Хушын һамар, үлр жэмэс суглуулдаг хүнүүдэй нэгэнииньшье хэлсээ баталжа хүдэлнэгүй. Тиигээдхэе бүхы продукция стандартын эрилтэдэ харюусаха ёһотой. Тайгын хэшэг суглуулжа, хадагалха, тушааха болзор сахигдаха ёһотой. Шанарын һайн байха зэргэтэй. Энээнһээ гадна хушын һамар буйлуулжа һайн шанартай түхээрлгын сэн 4 миллион түхэригтэ хүрэнэ. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, дайдын хэшэг буйлуулжа хүдэлмэридэ шийдхэгдээгүй асуудалнууд олон гэжэ энэ "дүхэриг шэрээдэ" үгэ хэлэһэн хүнүүд элрэхэйлээ.

АРЕНДЫН ТҮЛБЭРИ ЕХЭ

Дайдын баян хэшэгтэй ой модото газар арендээр абаха хэлсээн 10 жэлһээ 49 жэл хүрэнэ. Гэхэ зуура дээшлүүлэгдэһэн коэффициентнууды хэрэглэгдэтэйгээр арендын түлбэри түлэгдэнэ.

Россиин Федерациин Правительствоо хадаа дайдын хэшэг тушаажа абаха доодо захын иимэ сэнгүүды тогтоонхой: 1 килограмм хушын һамар – 6 түхэриг, жэ-

мэс – 3 түхэриг 60 мүнгэн, нархяаг – 60 мүнгэн, хуһанай шүүһэн – центнерын 120 түхэриг. Энээнһээ гадна арендатор ходо шалгалта гаража байха, квартал бүхэндэ тоосоо тушааха ёһотой.

Ой тайгаһаа суглуулһан үрэ жэмэс, хушын һамар худалдахада, ямаршье документүүд хэрэглэгдэдэггүй байна. Хэрбээ республикаһаа гадуур худалдаха болоо һаа, Россельхознадзорһоо тусхай зүбшөөл-сертификат абаха ёһотой. Хориин, Муяын, Баунтын, Баргажанай, Хяагтын, Сэлэнгын аймагуудта тайгын баян хэшэг суглуулжа абахаар байдаг. Тиихэдэ Прибайкалийн, Сэлэнгын, Хориин, Мухар-Шэбэрэй аймагуудта хушын һамар элбэгээр ургадаг.

2012 оной июлийн 1-нэй байдлаар республикын Ой модоной ажахын агентствэтэй хоёр хэлсээн баталгадан байгаа. Бэшүүрэй болон Ивалгын аймагта хушын һамар суглуулжа газар арендээр абаха тухай тэдээн дотор хэлэгдэнхэй. Харин үрэ жэмэс, нархяаг суглуулжа тухай нэгэшь мэдүүлжэ ороогүй гэжэ республикын Ой модоной ажахын агентствын таһагай начальник **Марина Капустина** хэлээ.

ХӨӨРЭЛДӨӨНЭЙ

ДҮНГҮҮД

Манай республикада ой тайгын баян хэшэг бэлдэхэ гэшэ хүндэшье, ашаг багатай хэрэг гэжэ энэ уулзалгада болоһон хөөрэлдөөнһөө харагдаба. Зарим предприятинуудай энэ хэрэг ябуулжа гэжэ оролдожо байһаниинь гайхалтай. Үнэхөөрөөшье, манай республикада энээндэ анхарал хандуулжа гэ һаа, Правительствын хэмжээндэ тусхай зорилготой программа абажа, дайдын хэшэг суглуулжа, буйлуулжа, худалдаха гэшые урмашуулжа хэрэгтэй. Энээнһээ гадна мэдээсэлэй талаар хангалга һайжаруулжа шухала.

- Хэрбээ хушын һамар Буряад орондо ехэ сэнтэй хадань, тэрэниие зохидоор буйлуулжа, багсалжа, наймаанда эрилтэ ехэтэйгээр дурадхаа асуудалда анхарал табиха хэрэгтэй, - гэжэ хүдөө ажахын министрэй орлогшо **Жамсо Гунзынов** хэлээ.

Энэ хэрэг эрхилэгдэдэ бодото туһаламжа хэрэгтэй.

Вера ЕНТАЕВА.
Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2012 оной июлиин 16-20

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН САГ ЗУУРА УЯЛГАНУУДЫГ ДҮҮРГЭГШЭ Ц.Б.БАТУЕВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:

1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной июлиин 9-һөө 13 хүрэтэр дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)

16.07. 9.00 Арадай Хуралай бага танхим

2. Арадай Хуралай 2012 оной июлиин 9-һөө 13 хүрэтэр үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ Т.В.Назарова)

3. Арадай Хуралай хиналтын документнуудыг гүйсэдхэлгын байдал тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ Т.В.Назарова)

4. Буряад Республикын хуулинуудыг федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ Т.В.Назарова)

5. Арадай Хуралай 2012 оной июлиин 16-һаа 20 хүрэтэр түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ Т.В.Назарова)

6. 2012 оной июлиин 9-һөө 13 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ А.И.Ускова)

7. 2012 оной июлиин 9-һөө 13 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Е.Б.Буянтуева)

8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной июлиин 9-һөө 13 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэдшэ С.В.Соголов)

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХЭРЭГҮҮДЫГ ЭРХИЛЭГШЭ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной июлиин 16-һаа 20 болотор түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай

16.07 13.30 Арадай Хуралай бага танхим

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документнуудыг гүйсэдхэлгын байдал тухай

3. Элдэб асуудалнууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:

«Россиин Федерациин налогууд болон татабаринууд тухай хуули ёһонуудаар Россиин Федерациин субъектнүүдэй налог түлэлгые гуримшуулха зарим тэды асуудалнууд тухай» Буряад Республикын Хуулие федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулалга

Амяраа графигаар

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:

«Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Федерациин Совете

бүрилдүүлхэ гурим тухай» 101510-6-дахи Федеральна хуулиин түлэб тухай

17.07. 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:

«Агнуури болон агнууриин нөөсөнүүдые хамгаалалга тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

17.07 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:

«Газар тухай» Буряад Республикын Хуулие бэлүүлгын ябаса тухай» гэхэн темээр дүхэриг-шэрээдэ бэлдэхэ тухай

18.07 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:

Буряад Республикын Газарай кодекс-ын 54-дэхи статьягай 5-дахи хубида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай» 88826-6-дахи федеральна хуулиин түлэб тухай

20.07. 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:

Буряад Республикын Газарай кодекс-до хубилалтануудыг оруулха тухай» 91239-6-дахи федеральна хуулиин түлэб тухай

19.07. 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэнэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:

«Буряад Республикада заха холын

хойто зүгэй үсөөн тоото үндэнэн арадуудай заншалта нуудал байдал хамгаалха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай»

17.07. 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:

«Россиин Федерацида үхибүүнэй эрхэнүүдэй гол лаб хангалтанууд тухай» Федеральна хуулиин 14.1-дэхи статьяда хубилалтануудыг оруулха тухай» 88856-6-дахи федеральна хуулиин түлэб тухай

16.07 14.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалиин нөөсөнүүдые хэрэглэлгын болон оршон тойронхи хамгаалалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:

«Буряад Республикын социальна-экономическа хүгжэлтын гүрэнэй программнууд болон тэдэниие уридшалан хараалан түсэблэлгэ тухай» буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

17.07 14.00 каб.203

ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

Ц.Б.Батуев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо

16.07 14.00-17.00 каб.118/233

А.С.Скосырская – Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хорооной түрүүлэгшэ

18.07 14.00-17.00 каб.118/323

Аятай амаралта

ХОНГЁО ДУУГАА, ХОНГОР УУЛА, ХЭТЫН ХЭТЭДЭ ХАНХИНУУЛА

Түнхэнэй аймагай Охор-Шэбэр нууринһаа урагшаа арбаад модоной зайда Хамар Дабаанай хормой доро дүрбэн тээһэнь үндэр хада хабсагайнуудаар халхи шуурганһаа халхалагдаһан Хонгор Уула гэжэ аршаан бии юм.

Нютагай зон энэ аршааниие хэдэн зуугаад жэлэй урда тээ мэдэдэг байһан гэхэ. Энэ аршаанай эди шэдитэ хүсэн тухай ганса нютагай зон мэдэхэ бэшэ, харин тэрэнэй суу алад саагуур таранхай. Росси гүрэнэймнай элдэб можо хизаарнуудһаа байтагай хари гүрэнһөөшье аяншалагшад, амараашад эндэ ерэдэг.

Хонгор Уулын байгаалиин үзэсхэлэн тон гоё юм. Унгын сэгсүүдээр халбарһан Нурайн талаар хэдэн модо ябаад, хоёр жэлэй саада тээ эндэ бодхоогдоһон субаргада мүргөөд, хоёр хабшуу хадын хоорондуур дошхоноор бурьялан урдаһан Харһан гол эрьеэр ошожо, аршаанай түб нууринда хүрэхэш. Эндэ 5 пансионатууд баригданхай юм. Жэлдэ дунда зэргээр 15 мянган аяншалагшад ерэнэ, амарна гэжэ тоологдоно.

Хонгор Уулын юһэн янзын аршаануудта хүртэхээ хүн зон олон тээһэ эрэнэ. Ходо бэшэ оршодог нүгөөдэ суута «Вышкэ» гэхэн халуун аршаанда амарагшад Хонгор Уула ерэжэ, аршаан залажа абаашадаг. Хонгор Уулын аршаанууд эмнэхэ арга боломжынгоо, минеральна бодосуудайнгаа талаар суута Трускавецтэй тон адли юм.

Юһэн аршаануудай хахадын Харһан гол нүгөө эрьедэ байдаг. Тишэ гарахын тула үлгэгдэмэл ябаган хүүргэ баригданхай.

Түнхэнэй аймаг аршаан булагуудаар баян гэжэ булганда мэдээжэ. Теэд хэрбээ Аршаан, Вышкэ, Нилова Пустынь аршаануудта

амархада, хүн зон, машинанууд тоогүй олон, кафе, ресторан, магазинууд алхам бүридэ байгаа һаа, харин Хонгор Уулада хүн зоной олоншье һаа, алишье сагта номгон намдуу байдал тогтонги байдаг. Шэг шарайнь тэгшэрэнги, энэбхилхэн, яаралгүй ябадалтай амараашад, үхибүүдэй энээлдээн, хахуули бариһан загаһашад – энэ хадаа Хонгор Уулын үдэр бүрийн үзэгдэл болоно. «Хэрбээ урда дулаан ороннуудай далайн эрьедэ хүн зон ехэнхидээ гансал сэнгэхээ ошоо һаа, харин танай эндэ амараашад сэнгэхын хажуугаар бээ эмнэнэ, шэг шарайгаа заһана, хүсэ шадал ороно», – гэжэ Красноярскаа амархаяа ерэнэн Николай Белов хэлээ һэн.

Һаяын сагта ишээ харгы заһабарилагдахаар хараалагдана. Зүгөөр нютагай зон хэлсэдэг: «Харгымнай иигээд, мүнөөнэйхээр байгаа һаа, дээрэ, һайн харгытай болоо һаамнай, машинанууд үдэр һүниггүй ябажа, хүн зонойн гуримгүй олон боложо, аршаан булагуудыемнай бузарлуулха», – гэлсэдэг. Харин мүнөөдөө ёһотойл амархаяа һанаһан зон ерэдэг юм.

Хонгор Уулын аршаануудыг уужа, сэбэр агаараарнь амилжа, бэе махабада эмнэнэн, зүрхэ сэдхэлээ ханаһан, хүсэ шадал ороһон амараашадай баярай бэшэгүүд, тэмдэгүүд аршаануудай дэргэдэ тоогүй олоор үлгөөтэй байдаг.

**Лопсон ГЕРГЕНОВ.
Авторай фото.**

Манай хөөрэлдөөн

Жанна ДЫМЧИКОВА:

"ҮДЭР БҮРИ ҮНЭНХЭ ЗҮРХЭН ҺӨӨ ОРОЛДОХО"

Буряад Республикын Соёлой министерствын мэдээсэлэй түбэй хүтэлбэрлэгшэ Жанна ДЫМЧИКОВА - түрэл хэлээ, ёһо заншалаа, соёлоо хүгжөөхын тула үнэнхэ зүрхэнһөө оролдожо ябаһан түрүү хүнүүдэй нэгэн. Буряад хэлэнэй сахим нураха бэшэг (электронно ном), "Buryad.fm" гэхэн интернет-радио, "Нүүдэлшэдэй аялга дуун" гэхэн уласхоорондын фестиваль болон бусадшыё томо-томо проектнүүдын энээниие гэршэлнэ. Тиймэһээ Ага хайхан нютагта болохоёо байһан "Алтарганын" урдахана Жанна Чимитовнатай уулзажа, түрүүшын алхамууд, мүнөө үеын ажал хэрэгүүд, саашанхи түсэбүүд тухайнь хөөрэлдэһэн байнабди.

- Жанна Чимитовна, энэ бүхы хэжэ байһан ажалтай юунһээ эхилээ гэшэб? Уншагшадтаманай хөөржэ үгыт даа.

- 1990-ээд онуудаар түрэл хэлээ, ёһо заншалаа, соёлоо нэргээхэ тухай хөөрэлдөөнүүдэй гаража захалхада, бишье энээн тухай бодомжолдог боложо, "Буряад үнэн" сониноо уншажа эхилээб.

Удаань 1995 ондо "Ариг Ус" телекомпанида хүдэлхээ ерэмсээрээ, республикадаманай үнгэргэгдэжэ байһан "Гэсэриадаһаа" буряад хэлэн дээрэ дамжуулга буулгаа нэм. Энэ болбол минии эгээл түрүүшын алхам гэжэ ханадагби. Тэрэ үедэ "Ариг Усай" директорээр хүдэлһэн Ярослав Викторович Николаев залуу бидэниие айнгүйгөөр видеофильмнүүдые буулгагты гээд лэ эльгээдэг байгаа. Тийгэжэ би дамжуулга соогоо Дымбрын Цыреновэй дуулаһан "Хүхиел даа" гэжэ Б.Баторжиевай дуунда түрүүшын багахан клип буулгаа бэлэйб.

1996 ондо Буряадай гүрэнэй телевиденидэ ажалда ороходоо, Баярма Раднаевагай бэлдэдэг байһан "Бамбаахай" дамжуулга хэдэг болоод, "Буряад үнэн" сонинтоёо суг хамта "Бамбаахайн жэнгинүүр хонхо" гэхэн хуудаһа нээжэ, хүүгэдэй дунда элдэб янзын мурсысөөнүүдые эмхидхэжэ шэ нэмди. Мүн тийхэдэ найруулагша Баярма Жалцановатай сугтаа "Түдэб баабайнда", удаань "Уянгын шүрээ" гэхэн хүгжэм-дуута дамжуулга хэжэ эхилхэдэ, Жаргал Бадмаценовэй, Бадма-Ханда Аюшеевагай түрүүшын клипүүдые бүтээһэн болонобди.

- БГТРК-һаа болёод, Эрдэм нуралсалай министерствын мэдээсэлэй түбтэ хүдэлжэ байха үедөө нилээд ехэ ажал бэлүүлээт...

- Нэн түрүүн түрэлхи хэлэнэй багшанарай хэрэглэхэ "Мүнгэн дуһалнууд" гэхэн гурбан видеокассетэ гаргаабди. Тэдээн соо Буряад драмын болон "Ульгэр" театрнуудай артистар уран зохёолойманай алтан жасада ородог бүтээлнүүдые гүйсэдхэнхэй. Мүнөө "Мүнгэн дуһалнууд" DVD болгыт гэхэн дуралхалнууд олоор ородог. Эрдэм нуралсалай министерство энээниие анхарха бээ гэжэ найданаб.

Эдэ видеокассетэнүүдэй удаа нурагшадай хонирхол татахаар үшөө ондоо юмэ хэе гэжэ багшанар оло дахин хандаа юм. Тийхэдэн буряад хэлэнэй сахим нураха бэшэг (электронно ном) 2006 ондо бүтээгээд, хургуулинуудаар тараагаабди. Мүнөө бидэ тэрэнээ шэнэлээд, бүри олон юумэнүүдые нэмээд, дахин гаргаабди. Ном хэрэглэхэ заабариенэ бэлдэжэ дууһахадаа, хургуулинуудаар тараахабди. Теэд гансашье багшанар бэшэ, түрэл хэлээ шуудалха эрмэлзэлтэй хөншые хадаа энэ номые хэрэглэжэ болоно.

Гадна "Степные были и небылицы", "Тархайн хүбүүн Зархай", "Лодон багшын дэбтэрһээ" гэжэ номуудые хэблээбди. Мүнөө Цырен-Ханда Дарибазаровагай "Өөртөө табиһан асуудал" гэжэ ном гараад байна, хаядаа наймаанда табигдаха. Энэ ажалаа дизайнер Дмитрий Гармаев, багша Жаргал Бадагаров гэгшэдтэй суг "Буряад-Монгол ном" гэхэн шэнэ хэблэлтэй хэнэбди.

- Жанна Чимитовна, интернет-радио тухайгаа хөөржэ үгыт даа.

- 90-ээд онуудаар буряад хэлэн дээрэ дамжуулдаг ёһотой FM-радио бии болгогдоһон байгаа хаа, түрэл хэлээ хүгжөөлгын хэрэгтэ горитой нүлөө үзүүлхэ нэн. Мүнөө болоһон хойно иимэ радио хэрэгтэй гү, али үгы гү? Энэ асуудалда харюусахан хэсүү. Юуб гэбэл, хүнэй хонирхол татаха юумэн олон болошоо ха юм даа. Гансахан телефон Интернет хоёр ямар ехэ сагыемнай эзэлдэг гэшэб. Гэбэшье бидэ хадаа гүрэнэйнгөө ниислэл хото хоёр дахин ошоожо, зүбшөөрэл абалгын конкурсдо шүүжэ шадаагүйбди. Энэнь ехэ буруу гэжэ хананаб. Юумэн бүхэниие Москваһаа нуража абаха гэшэ орёо байна. Ядахадаал, "Buryad.fm" гэжэ нэрэтэй интернет-радио нэ-эгээлдэ даа. Буряад, монгол дуунуудта дуратай хүнүүдэй яһала шагнажа байхаар юумэн гэжэ ханадагби. Юуб гэбэл, эндэтэй мүнөө 329 дуушанай 1193 дуун, 1085 дуунай үгэ оруулагданхай. Тийхэлээрээ суута Дугаржап Дашиевһаа эхилээд, мүнөөнэй эстрадна дуушад хүрэтэр хуу байха.

- "Нүүдэлшэдэй аялга дуун" фестиваль олон зоной дура сэдхэл бүлээнхэй хэрэг эмхидхэжэ үнгэргэхэ гэшэ хэр гэшэб?

- Түрүүшгээр хүндэ байгаа. Хари гүрэнүүдэй хүгжэмшэдтэй харилсаануудые тогтоохо, фестивалда хабаадалгын эрилтэнүүдые хэлсэхэ, угтажа абаха гэхэхэ эхилээд, харюусалга ехэтэй шатанууд олон. Теэд нютагаархидаа элдэб янзын аялга дуунтай танилсуулха гэжэ зорихон хойноо, программаяа жэлһээ жэлдэ бүри хонин болгохоёо оролдодогбди. Жэшэнь, мүнөө жэлдэ фестивалиин хэмжээндэ монгол туургата арадтаманай хабаатай кинофильмнүүд харуулагдаа, тийхэдэ үзэхэлэн дэлгэгдэһэн байна. Бразилиһаа, Африкын гүрэнүүдһээ, Дотор Монголһоо, Франциһаа мэргэжэлтэ хүгжэмшэд ерээ. Фестивальда ерээжэ, "Анда" хамталигай гайхамшагта хүгжэм дуу шагнаһан зон энээниие хэзээшье мартахагүй байха.

- Та нэгэ туйлалта дээрээ тогтошонгүй, урагшаа дабшажал ябадаг зантайт. Тиймэһээ саашадаа үшөө ямар проектнүүдые бэлүүлхэ хараа түсэбүүдтэй гэшэбта?

- Бидэ мүнөө буряад үхибүүдые суглуулаад, эстрадна дуу дуулуулха гэжэ нэгэ диск бэлдэжэ байнабди. Даб дээрээ 7 шэнэ дуутай болонхойбди. Композиторнууд Баттулга, Саран-Туяа Жалцанова, Нар Оюу гэгшэдэй бүтээлнүүд юм. Тийгээд буряад дууша үхибүүдые бэдэржэ эхилэнхэйбди. Дуратай хүн байбал, 8-914-651-0386 телефоноор хонходоожо, манай багшатай уулзахадаа болохо. Энэ хэрэгнай мүнүнэй дутагдалһаа боложо, зогшоод байна. Теэд бага-багаар хэжэ байхадаа, юумэн заабол бүтэдэг гэшэ ааб даа.

- Хэрбээ 8-12 наһатай 4-5 үхибүүдһээ бүридэһэн буряад эстрадна дуунай бүлгэм байгуулаа хаа, хургуулиин үхибүүд тэдэнэ нажаажа, буряад хэлэндэ, дуу шүлэгтөө таталдаха гэжэ

ханагдана. Жанна Чимитовна, үшөө нэгэ асуудал – морин хуршадай ансамбль (адагынь 20 хүнһөө бүридэһэн) Буряадтаманай хэзээ нэгэтэ мүнделэхэ гэшэ гү?

- Энэ талаар оролдолго үүсхэл гаргагдажал байдаг. "Уран хуур" бүлгэмэй тоглолтонууд хабар үнгэрөө бэлэй. Анхан арбаад хүбүүдһээ бүридэһэн "Баяр" гэхэн чуулга (ансамбль) бии нэн. Теэд удаан болонгүй, элдэб шалтагаанаар тараһан. Иимэ бүлгэм заабол хэрэгтэй. Минии ханахада, сагайнгаа ерэхэдэ, монгол хуурай чуулга бии болохол байха. Юуб гэбэл, мүнөө Уран бэлигэй хургуулида баахан хүүгэдые морин хуур дээрэ наадажа хургадаг, тийхэдэ Хүгжэмэй колледждо бүри тусхай таһаг бии.

- Иигээд хараад үзэхэдэ, соёлоо, хэлээ яһала хүгжөөжэ байнабди, зүб гү? Танайшые хүсөөр, тан шэнги үнэнхэ зүрхэнһөө ханаагаа зободог хүнүүдэйшые аша туһаар ямар ехэ ажал хэгдэнэ гэшэб. Харин зарим зон ахаһаа ехээр хүхирөөд, гэмэрээд, саашаа хоһон байшадаг.

- "Энэ бүхы соёл, ёһо заншал, хэлээ арад зон лэ абаад ябана, гэжэ Бато Дугаржапович Баяртуев хэлэгшэ нэн. - Би гэшэб гэжэ үбсүүгээ тоншонгүй, миил хүдөөдөө байгаад, үхэр малаа баряад, буряадаараа хөөрэлдэжэ ябахадаа, элинсэг хулинсагуудайнгаа дамжуулһан бүхы баялыгые хадагалжа ябана". Энэнь тон зүб гэжэ ханадагби. Тийхэдэ буряад хэлэнэй багшанар, буряад телевидени, радио, сониндо хүдэлжэ байһан хүнүүд үдэр бүхэнэйнгөө ажал хэжэ байхадаа, аргагүй ехэ үүргэ дүүргэнэ гэшэ.

- Та хүүлэй үедэ хэлэлгэ соогоо ородоо абтаһан үгэнүүдые монгол үгөөр хэлгэдэг болонхойт...

- Буряад хэлэнэй сахим нураха бэшэг хэжэ байха үедөө Жаргал Бадагаровай хургуули нилээд гараабди. Жэшэнь, университет – ехэ хургуули, министерство – яаман. Иимэ үгэнүүдые хэлэлгэдэ оруулха хэрэгтэй гэжэ мүнөөл бододог болонхойб. Түрүүн Жаргал Бадагаровта: "Яахашни гэшэб? Хаяыш саашань!" – гэжэ байжа нилээд тоосолдодог, арсалдадаг нэмби. Харин мүнөө өөрөөшье сээр буряадаараа дуугархаяа оролдоноб.

- "Алтаргана" наадан тухай хэдэн үгэ хэлэжэ үгыт. Та олондонь хабаадаһан байнат, мүнөөшье видеофильмнүүдэй конкурсдо ошохотнай.

- 2004 ондо Монголой Чойбалсан хотодо үнгэргэгдэһэн "Алтарганада" түрүүшынхией хабаадаа нэм. Тэрэ наадан зүрхэ сэдхэлдэм тон дулааханаар ханагдадаг. Юуб гэбэл, арад зоной талаһаа ехэл хүлээһэн, үнэхөөрөө нэгэдүүлгын хайндэр болоо. Жэшэнь, бидэ энэ фестивалаяа үнгэргэхэдөө, эмхидхэлэй талада ехэ анхарал хандуулдагбди. Хамаг юумээ саб-яб, саг соонь хэжэ нуранхайбди. Харин Монголдо бүхы юумэниинь хуу дороһоо, арад зонһоо эхитэй. Чойбалсанда харахадам, булта буряад дэглнүүдээ үмдэнхэйүүд, "Алтарганада" гэжэ сэдхэлээрээ зорижо ерэнхэй байгаа нэн.

2006 ондо Улаан-Үдэдэ болоходонь, Баярма Жалцанова, Норжима Цыбикова бидэ гурбан эмхидхэлэй хороондо оролсожо, нээлгын баярай хүтэлбэри, эстрадна дуунуудай болон "Дангина" конкурс даажа абаабди. Бүхыдөө манай фестиваль яһала хайн сэгнэлтэдэ хүртөө. Агынхидай спортын мурсысөөнүүдые нэбтэрүүлээ хаань, бидэ видеофильмнүүдэй конкурс үнгэргэдэг болообди. 2010 оной "Алтарганада" монгол улас бүгэдэ буряадуудай уулзалгада гэжэ Сүхэ-Баатарайнгаа талмай дээрэхи Драммын театр, Улсын филармони, Дууриин театр (опера), стадион – бүхы эгээл дээжээ дурадхаа. Энэ нааданай удаа Монголой буряадууд соо өөрыгөө буряадби гэжэ мэдэрдэг, түрэл гаралаа бэдэрдэг зон олон болоо гэжэ нэгэтэ бэшэ дуулаһан байнаб.

Гэбэшье, монголшууд үсөөн аад, юундэ элдэбын тээшээ хубаарна-бибди гэжэ хэлэдэг хүнүүдшые бии юм ааб даа. Жэшэнь, нэгэ манай түрэлэй абгай: "Яатараа "Алтаргана" гээд гүйлдэшоо юмбибди? Барганууд, дүрбэдүүд бага Наадамаа үнгэргэхэнь гэлсэнэ, тийгэһээр бэе бээ нажаагаад, булта илгархамнай юунэйб?" – гэжэ гэмэрээ нэн. Теэд энэ ханамжын зүб, буруушые хаань, буряадуудай түүхэдэ баһал нэгэ ээлжээтэ шата дабагдажа байна гэшэ. Юуб гэбэл, нэгэ газарта олон тээһээ бүгэдэ буряадууд сугларжа, бэе бээтээ танилсажа, харилсаа холбоогоо бэхижүүлжэ байхада хэды гоёб даа.

- Олон хүнүүдэй ханамжаар, "Алтаргана" наадан хүхэ ехэ мурсысөөн шэнгээр үнгэрдэг болонхой, үнэхөөрөө тиймэ гэшэ гү?

- Монголой буряадууд үнэхөөрөө сэдхэлээрээ нэгэдэхээ ерэдэг гэжэ ханагша. Жэшэнь, Чойбалсан хотодо Шэнэхэнэй мэдээжэ дуушан Согтын Должон түрүүшын нуури эзэлхэдэ, "Алтарганын" алтан медаль абааб гэжэ уяран, нёлбоһоо дуһаажа байгаа нэн. Тийхэдэ үшөө нэгэ иимэ ушар ханагдана. Болдын Батхуу гэжэ бэлигтэй поэт бии. Тэрэ 2003 ондо Намжил Нимбуевай мурсысөөнэй шанда хүртэһэн юм. Тийгээд 2006 ондо "Алтарганада" хабаадаһаа ерэхэдэнь, журиин гэшүүд мэргэжэлтэ поэт гэшэш гээд, конкурсдоо болуулжархёо. 2010 ондо Улаан-Баатарта шүлэгөө уншаа, теэд мурсысөөндэ баһал дүтэ хүргөөгүй. Тиин хая уулзахадам, Агын нааданай шүлэгэй конкурсдо хабаадаһаа ошохоб гэжэ хэлээ нэн. Үнэнхэ зүрхэнһөө оролдожо ябаһан энэ хүниие урмашуулха хэрэгтэй гэжэ хананаб. Иимэл хүнүүдэй бии байгаа сагта манай ёһо заншал, хэлэн мүнхэ байха.

10 жэлэй саана Агада болоһон фестиваль аргагүй ехэ түлхисэ боложо үгэһэн байна. Тиин хүндэмүүшэ агынхид мүнөөшье хэмжээ ябуулгаа эрхим хайнаар үнгэргэхэ, ерэнэн зониие баясуулха гэжэ бата найданаб.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

Б.Дашибальжиров

«АЛТАРГАНА» АЛТАН МЕДАЛЬНУУДЫЕ ХҮЛЕЭНЭБДИ

Бултанай мэдэнээр, анха түрүүн бүхы Бурядаймнай "Алтаргана" фестиваль арадай дуунай найндэр гээд үнгэргэгдэдэг байһан. Харин 2004 ондо Монгол ороной Чойбалсан хотодо үнгэргэгдэнэн "Алтарганын" фестивальда дуу, хатар, арадай уран гартанай бүтээлнүүдэй үзэмжөө гадна түрүүшынхиеэ найндэрэй программада спортын зүйлнүүд, тэрэ тоодо бүхэ барилдаан, мори урилдаан болон нур харбалга оруулагдаа нэн. Тиэхэдэ барилдаан болон мори урилдаагаар найндэрэй эзэд түрүүлжэ, харин нур харбалгаар Ага тойрогой Могойтын аймагаархид эрхимлэжэ гараһан түүхэтэй.

Удаань 2006 ондо манай республикын ниислэл хото Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэнэн найндэртэ программын гол хубинуудай нэгэниие спортын нааданууд бэхээр эзэлээ. Спортын наадануудые үнгэргэхын талаар эмхидхэлэй хороон аргагүй ехэ бэлэдхэлэй ажал ябуулһан байна. Нурша эбэр номууд олоор дархалагдаа, барилдаашан бүхэн өөрын шуудаг, гутал, малгайтай болоо. Судьянар буряад дэглнүүдые булта оюулһан байна. Мори урилдаашадые өөһэдын хубсаһатай боложо, наадануудай ябасые ёһотойгоор шэмэглээ.

2006 ондо үнгэргэгдэнэн "Алтаргана" фестивалие бүхэ барилдаанай хибэс дээрэ үнгэргэгдэнэн шанга тулалдаанууд илангаяа гоёор шэмэглэжэ, бултанай анхарал татажа, дуриень буляагаа бэлэй.

Тиэхэдэ Сэлэнгын аймагай Ноёхоной бүхэ Зоригто Цырендондопов Баргажанай суута бүхэ Михаил Дамбиевые бүдэрүүлжэ, "Алтарганын" Абарга бүхын солодо хүртэнэн юм. Нур харбалгаар Захааминай аймагай Үлэгшэн нютагай мэргэн Баир Соктоевой табиһан эздэлээтэ эзбэнүүд эгээл оношбо найтай байжа, залуу харбаашанда илалта асарһан байна. Агын тойрогой Могойтын аймагай Фараон нэрэтэй агта хүлэгые унаһан М.Сальников бултанһаа түрүүн зургаан мянган метр зайе гүйлгэн гараа нэн.

2008 ондо Эрхүүгэй можодо үнгэргэгдэнэн "Алтаргана-2008" гэнэн уласхоорондын буряад арадай

фестивальда Буряад ороноймнай түлөөлэгшэд эгээл олоор хабаадаа. Ушар һонин гэхэдэ, аймаг бүхэн ами амьяараа өөһэдын командануудые табижа, бүхы дээрээ 1500 хүн сугларжа, Буряад Республикын суглуулагдамал команда болоо нэн. "Эрын гурбан наадануудта" нэмэлтэ болгогдон, шатар наадан оруулагдаа юм.

Ганса нур харбаанда аяар 170 мэргэшүүл хабаадаһан түүхэтэй. Түгэсхэлэй харбалгада дүрбэн тамиршад гурбанинь Агын мэргэшүүл байгаа нэн. Манай республикые түлөөлһэн Баргажанай Вадим Дампилов тэдэнтэй ана мана тулалсабашье, Агын Дугар Гармажаповые урдаа оруулха баатай байшоо нэн. Бурядаймнай барилдаашад бусад бүхэшүүлээр ээм мүрөөрөө тулалсажа, табан хубиин медальнуудта хүртөө. Харин "Алтарганын" Абарга бүхын солодо хүртэхын тула түгэсхэлэй уулзалгада Агын бүхэ Мүнхэ Мункожаргалов Монголой бүхэ Цогзолдоргын Дондог хоёр уулзажа, хүршэ гүрэнэй түлөөлэгшэ талаантай байшоо нэн.

"Черемушки" гэнэн КСК-гай дэргэдэ үнгэргэгдэнэн мори урилдаанда аяар 116 морин хабаадаа гэжэ онсо тэмдэглэлтэй. Монголһоо бэшэ команданууд булта өөһэдынгөө мориудые асарһанинь найшаалтай. Эндэ гол шан – хүнгэн машина Эрхүүгэй Владимир Измайловта дамжуулагдаһан байна.

Түрүүшынхиеэ үнгэргэгдэнэн шатар нааданда бүхы дээрээ 92 шатаршад хаба шадалаа туршалсаа.

Эрэшүүлэй дунда Агын тойрогой Дулдарга һууриной Арслан Барлаков арадаа 58 бүһэтэйшүүлые үлөөгөө, харин эхэнэрнүүдэй дунда манай Инна Ивахинова 33 эхэнэрнүүдэй дундаһаа түрүүлжэ гараһан байна. Тэрэнэй эгшэ Надежда хоёрдохи һуури эзэлээ. Хүндэлэлэй гурбадахи һуури мүн лэ Буряад ороноо түлөөлһэн Сэлэнгын аймагай Анастасия Ручникова эзэлһэн юм.

2010 ондо Улаан-Баатарта үнгэргэгдэнэн "Алтарганада" манай ороной тамиршад гансал нур харбалгаар ба бүхэ барилдаагаар үнгэргэгдэнэн наадануудта хабаадаа нэн. Тиигэбэшые Зэдын аймагай Батажаргал Банзракцаев 70 килограммай шэгнүүртэ түрүүшын һуури эзэлһэн байна. Бурядаймнай нур харбагшад командын тоосоогоор мүнэн медальда хүртөө нэн.

Физическэ культура болон спортын талаар республикын хорооной спортын таһагые даагша Баир Дашибальжиров иигэжэ хөөрэнэ:

- Энээнэй урда тээ Эрхүү болон Улаан-Баатар хотонуудта үнгэргэгдэнэн фестивальнуудта спортын зүйлнүүдээр команда тоосоон хэгдээгүй нэн. Энэ удаа тус найндэртэ 11 хүдөө аймагуудай, Улаан-Үдэ хотын ба Буряад Республикын суглуулагдамал команданууд хабаадаха. Бүхы дээрээ манай командые түлөөлһэн тамиршадтай тоо 250-яад хүрэхэ юм.

Наадануудай урда тээ манай тамиршад тусхай бэлэдхэл хэжэ, бэээ эһэнэжэ,

һорилго хэһэн байна. Тусхайлбал, барилдаашадай дунда мэдээжэ бүхэшүүл Ринчин Санжеев, Батор Гармаев, Зоригто Цырендондопов, Михаил Дамбиев болон бусад хабаадаха. Энээнэй хажуугаар аймагуудаа түлөөлһэн барилдаашадые хаба шадалаа туршалсаха. Шангахан лэ тулалдаанууд болохоор хүлээгдэнэ. Эрхүүгэй, Агын, Монголой барилдаашад мүнөө дээрээ ехэ найн бэлэдхэлтэй байна.

7 эрэшүүл ба 3 эхэнэрнүүд нур харбаашадай командые бүридхэхэ. Эндэ Агын харбаашад нютагаархидайнгаа урда түрүү дүнгүүдые харуулхаяа оролдохо байха.

Манайшые суглуулагдамал команда түрүүшүүлэй зэргэдэ байха гэжэ найдагдана. Энээнэй хажуугаар Сэлэнгын, Түнхэнэй, Хориин аймагуудай команданууд найн дүнгүүдые харуулха аргатайнууд. Шатар наадаар бидэнэр 4 команда табихабди. Олег Бадмацыренов түрүүтэй нэгэдэхи командада онсо найдалаа хандуулнабди.

Мүн тиэхэдэ мори урилдаашадаһаа найн дүнгүүдые хүлээнэбди. Зүгөөр өөһэдын ипподромгүй дээрэнэ боложо, һүүлшын зунай нааданууд дээрэ олон мориной гэмтэнэн байна. Бүхы дээрээ манай команда түгэсхэлэй тоосоогоор түрүүшын һуурида гараха бэээ гэжэ найданабди.

**Лопсон ГЕРГЕНОВ,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.**

Зоригто Цырендондопов

Баир Соктоев

Уласхоорондын IV хүгжэмтэ фестиваль

«НҮҮДЭЛШЭДЭЙ АЯ ДУУН» ТҮБИНҮҮДЫЕ ХОЛБОНО

Үнгэрэгшэ долоон хоногой туршада Улаан-Үдэ хотодо Уласхоорондын «Нүүдэлшэдэй ая дуун. Байгал-Буряад орон» гэхэн Уласхоорондын IV хүгжэмтэ фестиваль үнгэрөө.

Намгар Лхасаранова

«World music» – «Хүгжэмэй юртэмсэ». Арадай зохёолнууд дээрэ үндэлхэн дуу хүгжэмэй сэдхэл зүрхэ хүдэлгэнэн ёһотойл наадан эмхидхэгдэб. Нүүдэлшэдэй соёлһоо хабаада татаһан, сүлөөтэ зоной ажабайдал, харилсаанууд сооһоо мүнделхэн хүгжэм дуунууд энэ фестивалиин үндэлхэн боложо үгөө.

Мүнөө жэлэй энэ фестивалда Дотор Монгол, Франци, Африкын Нигери, Зимбабве, Бразили гүрэнүүдһээ дуушад хабаадаба. Буряадай мэдээжэ дуушан Намгар Лхасаранова өөрынгөө «Намгар» гэхэн ансамбльтаа ерээ. UULZALGA гэжэ француз-буряад трио, Даша Баскакова, Москвагай CISFINITUM гэгшэд дуу хүгжэмөө дэлгээ.

Фестивалиин эхиндэ олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүдтэ пресс-конференци үгтэб. Эндэ Зимбабве, Нигери, Франциин артистнар өөһэдынгөө зохёохы зам, дууша сэдхэлэй хүбшэргэйн нюусатай танилсуулаа. Соёлой министр Тимур Цыбиков пресс-конференцидэ хабаадаад, хари гүрэнэй артистнартай уһан сэбэр англи хэлэн дээрэ харилсаа.

Фестиваль Буряад драмын театрай, Дээдэ Онгостойн Хизар ороноо шэнжэлэлгын музейн, тиихэдэ Гүрэнэй филармониин гурбан талмай дээрэ үнгэрөө. Буряад театрай тайзан дээрэ июлийн 11-12-ой үдэрнүүдтэ дуу хүгжэмөө дэлгээд, 13-най үдэр Дээдэ Онгостой руу «нүүжэ», тэндээ OPEN-AIR тайзан нээгээ. Тиихэдэ Гүрэнэй филармониин танхим соо эдэ гурбан үдэрэй туршада кинофильмнүүд харуулагдаһан байна: Баяр Дышеновэй «Эхын захяа»,

«Сансар» студийн буулгаһан Шэнэхээн буряадуудай ажабайдал тухай гурбан баримтата фильмнүүд, тиихэдэ найруулагша Бямбасүрэнгийн Даваагай «Чингис-хаанай хоёр морин» гэхэн фильм. Энэ фильм соо 2009 оной «Нүүдэлшэдэй ая дуунда» хабаадаһан дуушан Урнаа Шахар-Тугшын гол рольдо наадана.

Дээдэ-Онгостойн Хизар ороноо шэнжэлэлгын музейдэ Италийн Марко Бравурын «Олон янзын хубинуудые эблүүлжэ бүтээһэн зохёолой хэлэн» («Язык мозаики») гэхэн үндэлхэн заншалда эсэргүүсэжэ, ерээдүйдэ хандаһан удхатай харалга эмхидхэгдээ, тиигэжэ энэ жэлэй наадан гансашье хүгжэм дуунай бэшэ, мүнөө үеын үндэлхэн уран урлалай наадан боложо, олоние хужарлуулаа.

- Хари гүрэнүүдэй мэдээжэ артистнар Росси гүрэн ерээжэ, манай фестивальнуудта хабаададагынь заншалта болоо. Нёдондо үнгэрхэн фестивалда Япон, Бельгийһээ ерээһэн, харин мүнөө жэл Африка, Бразилиһаа ерээһынь онсо тэмдэглэлтэй, гэжэ фестивалиин арт-директор Наталья Уланова хөөрөбэ.

НАМГАРТАЙ ХЭНЭН ХӨӨРЭЛДӨӨН

Агын талын басаган Намгар Лхасаранова хадаа нүүдэлшэдэй урдын сагай, хүжоу зугаатай болон ыльгэр домогто дуунуудые гүйсэдхэдэг юм. Нүүлэй 10 гаран жэлэй туршада уласхоорондын элдэб фестивальнуудта Намгар ирагуу найхан буряад, монгол дуунуудаараа бухы дэлхэйн зоние гайхуулан, түрэл Буряад дайдаа, түрэл буряад арадаа,

жэнхэни найхан буряад хэлээ суурхуулжа ябадаг. Хүгжэмэй элдэб оньһо арга хэрэглэн, дуу хүгжэмэй баялиг нюусануудые шадамар шэдитэ маягаар харуулжа, абьялжа дууладаг Намгар бэлигтэй бүлэг хүгжэмшэдтэй суг хамта Нью-Йорк, Вашингтон, Сиэтл, Ванкувер, Торонто, Лондон, Оттава хотонуудай эгээл мэдээжэ тайзанууд дээрэ концерт наадаяа дэлгэжэ, Россиин бэлигтэй дуушан гэжэ бүмбэрсэг дэлхэйдэ эли болонхой.

Фестивалиин түрүүшын үдэшэ «Намгар» гэхэн ансамблиин гоё найхан концерт хаража, сэдхэлээ хужарлуулаад, Намгар Лхасарановатай уулзажа хөөрөлдэбэ.

-Намгар! Тантай хөөрөлдэхэ аргын олодондонь, ехэ баяртай байнаб. Нютагһаа холо амжалттай ябанат гэжэ мэдэнэбди. Теэд түрэл тоонтотнай ханагдадаг гэшэ гү?

-Үнэхөөрөөшье, жэл бүри нютагай татаса шанга болодог. Теэд ажал... Ажалаа орхижорхёод ошохо бэшэ ха даа, тэсээд лэ ябадагбди. Би мүнөө Норвеги болон Росси гүрэнэй нэгэдэмэл соёлой жасада арт-директорээр ажалланаб. Нэгэтэ Норвеги гүрэнһөө урилга ерээжэ, тэндэ үнгэргэгдэнэн фестивалда буряад дуунуудые дуулахадамни, Норвегийн үндэлхэн саамы гэхэн арадай заншалта дуу гүйсэдхэхэ тухай дурдахал оруулагдаа. Тиигэжэ танилсажа, саашадаа суг ажалладаг болооб. Норвегийн үндэлхэн арадууд болон Россиин үндэлхэн арадуудай соёл хүгжэмэй ажал ябуулагдана. Мүнөө дуу хүгжэмөө бүридхэжэ, 2013 ондо альбом гаргаха ажал бэлдэгдэжэ байна. Энэ альбом Норвеги гүрэнэй тухаламжаар бүтээгдэхэ.

- хаяын сагта ямар һонин проект, ажал ябуулаа гэшэбта?

-Мүнөө өөһэдынгөө дуунуудай альбом бэлдэжэ байнабди. Намар тээшэ бүтэхэ. Санкт-Петербург хотодо Норвегийн болон Россиин суута артистнарай хабаадалгатай ехэ концерт эмхидхэбди. Германи, Украина ошоод ерээб. Украинада ехэ удха шанартай үргэн фестиваль үнгэрөө. Тэндэхи зоний үндэлхэн арадайнгаа заншалта хубсаһа үмдөөд ябахадань, ехэ гоё байгаа. Мини дуулахада, харагшад булта «Буряадуудта- эрхэ сүлөө!» гэжэ хашхаралдахадань, гайхалтай байгаа.

Галина Дрюон

Виктор Жалсанов

Тон мүнөөдэрэй ажал гэхэдэ, Красноярск хотодо «Мир Сибири» гэхэн ехэ фестивалда хабаадаһаа ошоомнай. Удаань «Алтаргана» фестивалдаа хабаадаад лэ, Москвагаа бусахабди.

- «Нүүдэлшэдэй ая дуун» гэхэн фестиваль тухай тантай ханама?

-Энэ фестиваль эмхидхэгшэ Наталья Уланова Жанна Дымчикова хоёртой дүтэ танилби. Энэниие эмхидхэхэ хүсэл би гэхэ намда мэдүүлхэдэнь, тэдэниие ехэтэ дэмжэжэ, баярлаа бэлэйб. Урда үнгэрхэн фестивалнуудта хабаадажа шадаагүйб, сүлөөгүй байгабди. Харин мүнөө урихадань, ерээжэ хабаадаха аргатай байһандаа баясанабди. Буряад орондо иимэ этническэ фестиваль байха ёһотой. Бүхы дэлхэйн элдэб яһатан өөрынгөө соёлтой ондоо арадуудые танилсуулжа, мэдүүлхэ зорилготой иимэ фестивальнуудые үнгэргэдэг ха юм даа. Тиигэжэ Буряадаймнай дуушад, хүгжэмшэд ондоо гүрэнүүдэй үндэлхэн дуу хүгжэм шагнажа, тэдэнэй гүйсэдхэхэ маяг, түхэл хаража, баһал өөһэдөө ургана ха юм даа. Энэ ехэ нургуули болоно. Саашадаа энэ «Нүүдэлшэдэй ая дуун» гэхэн фестивалнай халбаржа, ульгам, сарюун харгытай байг лэ даа гэжэ сэдхэжэ байдагби.

- һайнта даа, амжалта хүсэнэбди!

ФРАНЦИҺАА БУРЯАД НЭРЭТЭЙ ДУУША БҮЛЭГ ЕРЭЭ

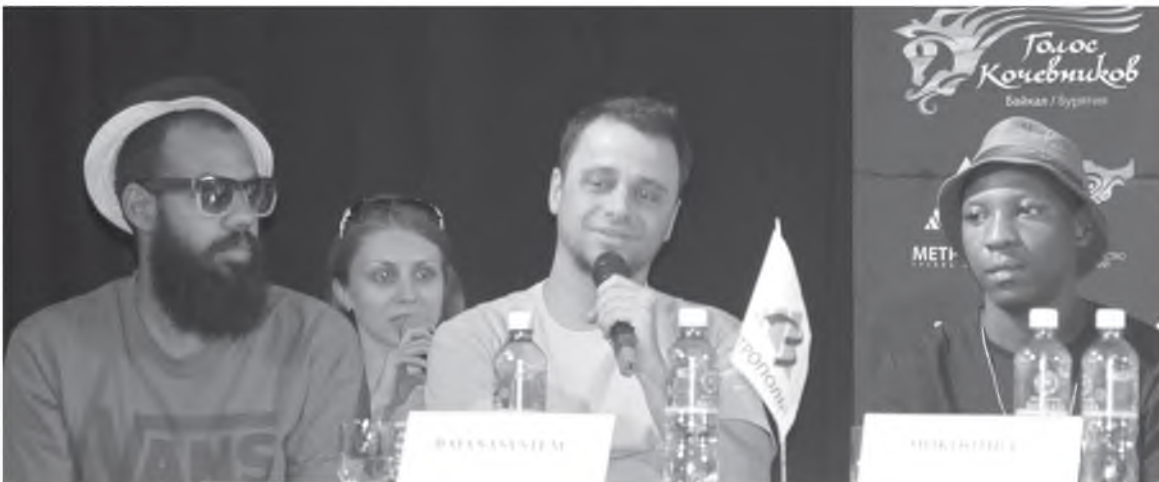
«Нүүдэлшэдэй ая дуун» гэхэн фестивалда Франци гүрэнэй «Уулзалга» гэхэн ансамбль

хабаадана. Хүгжэмэй энэ ансамбль буряадуудай европейскэ ассоциациин президент Галина Дрюон асараа. Галина Дрюон хадаа Ага нютагта түрэнэн буряад яһатан. Нүхэрынь Бернард Дрюон, Франциин мэдээжэ уран зохёолшо Морис Дрюоний түрэл, өөрөө баһа бэшэдэг хүн. **Галина Дрюон** «Уулзалга» гэхэн бүлэг тухай иигэжэ хөөрөбэ:

- Манай ассоциаци Франци руу буряад артистнарые уридаг. «Байгал» театрые уряа нэмди. Мүн Виктор (Одхон) Жалсановые 3 дахин уряа бэлэйбди. Юуб гэхэдэ, Францида ажаһуудаг буряадуудта өөһэдынгөө заншалта соёл, гайхамшаг дуу хатар, гоё найхан хубсаһа харуулжа танилсуулабди. Байгша оной январь нара соо Витя бидэнэй урилгаар ерээжэ, Парижда, Марсель, Ницца, Канны хотонуудта концертээ харуулаа. Тэндэхи «Nojazz» гэхэн бүлгэмэй артистнар Витийн хөөмэй дуулахынь шагнажа, ехэтэ найхашаагаа. Саашадаа тэдэнэр сугтаа наадажа эхилээд, буряад угсаатанай хүгжэм, мүн баруун зүгэй соёлтой холилдоһон ехэ һонин композици олоной анхаралда табяа. Марсель хотодо тэдэнэй үгэнэн ори ганса концертынь буулгаад, Наталья Улановада эльгээгээ нэм. Мүнөө тэдэнэй энэ фестивалда хабаадажа байһандань баяртайбди.

Галина Дрюон Францида ажаһуудаг буряадуудые нэгэдүүлжэ, ниитын ажал ябуулдаг. Энэ хэрэгтэнь Парижда һурадаг оюутад ехэ тухалдаг юм. Тэндэ ехэ олон буряад залуушуул һурадаг байна.

Цырегма САМПИЛОВА.

ХЭТЫН ХЭТЭДЭ ҺАЙНДЭРНАЙ МАНДАХА БОЛТОГОЙ!

Матвей Рабданович ЧОЙБОНОВ – мэдээжэ санаартан, Бурядай арадай поэт, республикын Уран зохёолшодой холбоной түрүүлэгшэ, Россиин Ажалай Герой, «Бурядай түрүү хүнүүд» гэхэн «Буряад үнэнэй» конкурсын лауреат:

- Арадаймнай алтан заяан болоһон "Алтаргана" гэхэн уласхоорондын фестивалиин үедэ буряад арадаймнай зүг бүридэ ажаһуудаг, дэлхэйдэ тараһан буряадууд уулзажа байдагынь хэды найхан бэ! Шэнэ сагай ерэхэдэ, урагшаа гараһан зүүн аймагуудай, Захаамин, Зэдэ, Түнхэнэй буряадууд "Алтан харгана" гүүлэдэг алтарганаяа тэбэрижэ, түрэл нютагаа ханажа уялдаг, үйдадаг, дуугаа дуулалдадаг байгаа.

Тиигээд бараг сагай ерэхэдэ, үндэнэ бүхэтэй алтаргана шэнги араднай найр наадандаа түмэн олоороо сугларжа, уулзажа байһаниинь ехэ удха шанартай байна. Азиин арадууд шэнги үндэр ухаантай, сэсэн бодолтой буряад арад жаргахал ёһоороо жаргажа, бэе бээтээ уулзажа, найрлажа, иимэ үндэр соёлтой, бэлигтэй байһанаа харуулжа, "Алтаргана" хайндэрөө мандуулжа, арадаймнай алтан заяа харуулан наадан, фестивальной Ага нютага үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэхэн болтогой!

Һаяхан Улаан-Үдэдэ болоһон уласхоорондын уулзалгын үедэ Монгол туургата арадуудай уран зохёолшодой улас-

хоорондын эблэл байгуулжа, уран бэлигээ арьбажуулха, бэе бэеынгээ бэлиг талаан дэмжэхэ зорилгонуудые табыабди. Угаймнай бэлиг үргэхэ "Алтарганымнай" хайндэртэ эрхимүүдын илахань болтогой!

Евдокия Будожановна РАДНАЕВА – республикын габыята багша, Бурядай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, "Бурядай түрүү хүнүүд" гэхэн "Буряад үнэнэй" конкурсын лауреат, республикын соёлой министр (1998-2002 онуудта) байһан:

- Арадаймнай омогорхол болоһон "Алтаргана" хайндэрнай" тэбхэр 10 жэлэй саана үндэр хэмжээндэ Шэтын областиин захиргаанай дарга Равиль Гениатулинай, Агын захиргаанай гулваа Баяр Жамсуевай шадамар бэрхэ хүтэлбэри

доро Агада ехэ гүрүм журамтайгаар үнгэргэгдэжэ, манай делегаци ехэ найн угтагдаа нэн. Үргэн дэлисэтэй хайндэртэ ВАРК-ымнай президент Д.Н.Д.Дугаров, суута дуушад – Монголой арадай артист Д.Жаргалсайхан, СССР-эй арадай артист И.Кобзон һүр жабхалантайгаар хабаадажа, Буряад ороноймнай Правительствын Үндэнэтэдэй хэрэгүүдээр комитедэй түрүүлэгшэ А.Ц. Идамжапов, Монголдоо республикайа түлөөлһэн Г.Н.Манжуев, спортоор Б.Д.Дашибальжиоров түрүүтэй хүтэлбэрилэгшэд тэн-

дэ ошожо, омогорхол дүүрэн бусаа хэмди. 2002 ондо Агамнай олон зүгэй буряадуудаа ехэ найн угтажа абаа бэлэй. Саг түргэн үнгэрнэл даа. Үндэр наһатанай, залуу зонной бэлиг талаан элирхэйдэг уласхоорондын удхатай хайндэрэймнай программа, конкурсын номинацинууд бүри олошороо. Урданайнгаа ёһо заншалаар хүнүүд, илангаяа залуушуул һонирходог болобо гэжэ "Һүниин ёһохорой" конкурсууд ("Байгал" театрай директор Д.Ж.Бадлуевай үүсхэл ехэ) гэршэлнэ.

Хүн зонииемнай эблэрүүлдэг, нэгэдүүлдэг, хүлгүүлдэг, хүхээдэг арадаймнай хайндэр – "Алтарганамнай" Агада хайнаар, үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргэгдэхэ байһандань этигэнэбди, бултанда зохёохы амжалта хүсэнэбди!

Баир Жамбалович ЦЫРЕНДОРЖИЕВ – мэдээжэ бөө, "Тэнгэри" гэхэн бөө шажантанай эмхиин хүтэлбэрилэгшэ, психологийн эрдэмэй кандидат, "Бурядай түрүү хүнүүд" гэхэн "Буряад үнэнэй" конкурсын лауреат:

- Алдар сууда гараһан "Алтаргана" хайндэрнай урданай ёһо заншал һэргээжэ, соёл, шажаниемнай, ёһо гүримемнай үргэжэ байһаниинь дэмбэрлэтэй. Бидэ буряад зон хадаа өһөздын баян соёлтой, ёһо заншалтай зомди гэжэ харуулжа, уг гарбалаа, шүтэжэ ябаһан үндэнэн шажанаа, соёлоо һэргээжэ байнабди.

Үндэр Тэнгэри Эсэгэдээ, Үлгэн эхэ Газар дэлхэйдээ мүргэжэ, бүхы арадаймнай харгы зам сэхэ сэбэр, арюун боложо, ури хүүгэдэйнгээ ерээдүйдэ уг гарбалайнгаа хүсэ шадал, тэнхээ тамир нэмээжэ, бэлиг талаангынь дэмжэжэ байһан "Тэнгэри" гэхэн бөө шажантанайнгаа эмхиин зүгһөө арадаа нэгэдүүлһэн "Алтаргана" хайндэртэ хабаадаха зондо амжалта, найн хайханиие хүсэнэбди.

Эрхүүдэ дүрбэн жэлэй урда эмхидхэгдэһэн "Алтарганын" үедэ буряад, бусад арадуудай ажабайдалда найн талаһаа нүлөөлхэ үүргэтэй үргэл

мүргэлтэй тайлга бүтээгээ хэмди. Бурядай, Эрхүүгэй, Забайкалийн хизаарай урда саһаа шүтэдэг, мүргэдэг нангин газарнуудта тайлгануудые эмхидхэжэ, хүн зонойнгоо ерээдүйн харгы сэбэрлэн арюудханабди. Байгал далайда ерэнэн аяншалагшадые һонирхуулдаг бөө шажанай ёһо гүримуудые харуулнабди, дэлхэйн олон эмхитэй (Германи, Солонгос, бусад) холбоо харилсаатай болообди. "Алтарганымнай" хайндэр үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргэгдэхэн болтогой!

Оюна БАТУРОВА (Испани) – дуу, хатарай "Байгал" театрай артистка байһан, мүнөө "Амар мэндэ" гэхэн фольклорно ансамблиин дуушан, "Белый месяц", «Звезды Белого месяца» гэхэн, бусад уласхоорон-

дын дуунай болон фольклорно конкурсуудай, фестивалнуудай оло дахин лауреат:

-Һүүлэй олон жэлдэ буряад дуу, хатараа хүгжөөхэ, хариин ороной харагшадтай танилсуулха зорилготойгоор фольклорно ансамбльнуудые байгуулжа, түрэл арадайнгаа ёһо заншалнуудтай танилсуулхые оролдонобди.

Һүүлэй үедэ "Амар мэндэ" гэхэн шэнэ фольклорно ансамбль бии болгожо, Ориол хани нүхэртээ суг Испанингаа олон хотонуудаар гастрольдо гаранабди. Буряад дуунууднай, ёһохорой хатарнууд испан харагшадые ехэтэ һонирхуулна.

Бидэ өөрын найн байра байдалтай, хүнгэн автомобильтай үнинэй болонхойбди. Бишыхан Джулия басагамнай мэдээшьегүй байтарнай, хоёр хахадтай болошобо. Буряад хүгжэм, дуунда баһал дуратай юм.

Хойто жэл Буряад ороноо дахинаа айлшалан ерэжэ, "Мэндэ амар" ансамблиингаа концерт наада харуулхабди, гастрольдо булта ерэхэбди.

«Алтаргана» гэхэн аза талаан туршадаг, буряад ардыемнай олон газарһаа суглуулдаг, баясуулдаг буянтай хайндэртөө хабаадаха бүхы уран бэлигтэндэ, спортсменуудтэ ехэ амжалта, ажабайдалдань зол жаргал хүсэе!

Виктор Шагдарович ГУНГАРОВ – хэлэ бэшэгэй эрдэмэй дид-доктор, "Алтаргана", бусад хайндэрнүүдэй үльгэршэдэй уласхоорондын конкурсуудай жюриин түрүүлэгшэ, гэшүүн, аман зохёол шэнжэлэгшэ:

- Бүхы буряад зон соомнай дэлгэрһэн "Алтаргана" хайндэрнай үндэнэн соёлоймнай гал гуламтые һэргээжэ бадараана, унтаржа байһан галымнай үнэхөөрөө бадарааха, мартаһан юмьемнай һануулха, арадыемнай нэгэдүүлхэ гэхэн ехэ үүргэтэй хайндэр гээшэ. Тиин "Эрын гүрбан наадан" (мори урилдаа, һүр харбалга, барилдаа) хүгжөөнэ ха юм. Эдэ мурьсөөнүүдэй илагшадта зорюулагдаһан магтаал, соло урданай үбгэд зэлэ татан һуугаад лэ түүрээдэг бэлэй. Урилдааша мори, абарга бүхэ, бэрхэ һүр харбагша тухай магтахадаа: "бароо, бароо даа, хүйхэрэй мэргэн..." гэхэл даа.

Анхандаа түрэ найрай үедэ "Бэһэлигэй дуун" хадаа 9-16 бадагтай байдаг нэн. Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Г.О.Туденов бэшэхэдэ, "басагаяа хадамда үгэхөө байгшад 85 бадаг "Бэһэлигэй дуу" гүйсэдхэдэг бэлэй" гэжэ тэмдэглэнэ. Энэ юун тухай хэлэнэб гэхэдэ,

буряад арадаймнай аман зохёолой, урданай дуунай, фольклорой баян уг удха, аянга бүхэнэй ондоо байһые, гүн сэдхэхэлые элирхэйлнэ гээшэ. Искусство шэнжэлэлгын доктор Д.С.Дугаровай 3 боти ном соо арадай дуунууд ноототоёо үгтэнхэй, харин БНЦ-дэ тэдэ урданай дуунуудай үбгэд, хүгшэдэй, тэрэ үеын дуушадай миндаһан дээрэ буулгагдаһан хоолойн аяг маяг, хоолойн аянга бэшэгдэнхэй, тэрэшэлэн Монголой, Хитадай, Эрхүү, Шэтэ можын буряад зоной баян аман зохёол, тэрэ тоодо үльгэр домогууд бэшэгдэнхэй, БГТРК-гай радиогой жа-сада архив үлэнхэй. Энэ ехэ баян жаса уудалан, удхалан шэнжэлбэл, буряад фольклорно ансамбльнууд, артистууд гүйсэдхэбэл, ехэл найн байгаа.

"Гэсэрэй", "Алтарганын" хайндэрнүүд залуу үльгэршэдэй олошорһые гэршэлэе. "Гэсэр", "Аламжа мэргэн", бусад үльгэрнүүд оло дахин хэблэгдэбэ. Суута үльгэршэн, соёлшон

байһан Р.Э.Эрдынеев тухай 1972 онһоо мэдэхэ, олон үльгэрнүүдын, тэрэ тоодо "Хүхэлдүүр мэргэн" үльгэрыень (мүнөө басаганиинь Х.Р.Лупсанова түүрэнэ) 3 үдэр соо бэшэжэ абаа бэлэйб, юбилейдэнэ зорюулагдаһан хайндэрынь Яруунын аймагай Эгэтын-Адагта үндэр хэмжээндэ үнгэрөө. Буряад үльгэршэд Эхирэд-Булагадай, Үнгын голой, хори-буряадуудай гэжэ илгардаг байна. Жэсээнэ, "Хэсэдэр мэргэн" тухай хори-буряадуудай үльгэр иигээд эхилдэг байна:

**"Хирдэм далай нютагтай,
Хии хээр моритой,
Хэрэмжэнэй хүбүүн
Хэсэдэр мэргэн..."**

Агын аха дүү Тыхеевүүд мэдээжэ үльгэршэд байгаа. Россиин түүхын жэлдэ урданайнгаа түүхэ фото-зурагуудтайгаар һэргээжэ байһан "үнэнэйхидтээ", "Алтарганада" ошохо бүхы зондоо урданай юмэ ула болоо гэлдэнгүй, "Алтарганаяа" найханаар мандуулжа ябахые хүсэнэб!

**Бэлигма ОРБОДОЕВА
хайндэрэй хөөрэлдөө хэбэ.**

«АЛТАРГАНА-2012» нааданиие угтуулан

БҮХЭДЭЛХЭЙН БУРЯАД ҮНДЭНЭТЭНЭЙ НААДАНАЙ УУЛЗАЛГАНУУД

Түрүүшын "Алтаргана" наадан 1994 ондо Дадал сомондо буряад дуунай найндэр гэжэ эхи абаһан юм гэжэ оло дахин бэшэгдэһэн, дуулдаһан гэшэ. Эгээн түрүүн хэнэй толгойдо иимэ бодол түрөө гэшэб, хэн эмхидхээ гэшэб, хэд тон түрүүшын шагналтан болоо гэшэб гэжэ мэтэ асуудалнууд намайе хонирхуулдаг тула, Эрхүүгэй "Алтарганын" үедэ, Улаан-Баатарта "Алтарганын" болоходо уулзаһан лэ хүнүүдһээ эдэ асуудалнуудые табижа, хурагшалдаг байгаа. Эдэ хөөрэлдөөнүүдые "Буряад үнэн" сонинной уншагшадай анхаралда дуралданаб.

2008 ондо Эрхүүдэ болоһон "Алтарганын" нааданай үедэ арадай дуунай мурьсөө хаража байхадаа, Доржисүрэн гуайтай танилсаад мүшхэхэдэмни, тэрэ иигэжэ хөөрөө бэлэй:

-Тэрэ үедэ би Хэнтэйн аймагай Дадал сомоной дарга тушаалтай байгаа. Буряад арадай дуунай найндэр "Алтаргана" нааданиие 1994 ондо бэлдэлсэһэн, эмхидхэлсэһэн хүнүүдэй нэгэн гэшэб.

Аймагай соёлой хэлтэсэй мэргэжэлтэд нааданай хүтэлбэри (сценарий) бэлдэхэ хэн. Түрүүн наадандаа "Улаалзай" гэжэ нэрэ үгөөд байгаабди, улаалзайн зураг гоёор зуруулаад, тайзанаа шэмэглээд байтарнай, минии орлогшо залуу хүбүүн наадандаа "Алтаргана" дуунай нэрэ үгэбди гээд дуралдал оруулаа хэн. Алтан шаргал холтоһотой, наранда тэрэнь ялараад, үнэхөөр гоёор харагдадаг алтарганын нэрэ ямар гоёор ханаа гэшэб гэжэ бидэ ехэ баярлаа бэлэйбди. Улаан-Баатарһаа нэбтэрүүлгэ ерэхэ, наадыемнай буулгаад, Монголой арад түмэндэ харуулаа хэн. Бидэнэй эхилһэн наадан олон улсын болоод байхадань, би тон ехээр баярланаб.

Үнгэтэ бэшээр буулгагдаһан түрүүшын "Алтарганын" бэшэлгэнүүдые мүнөө интернет соо харахада, "Алтаргана-1994" гээд бэшээтэй, тэгэн дундань улаалзай сэгсэг зураатай тайзанай саана харагдана. Үбгэд, хүгшэд, залуушуул, хажуудань хонирхол дүүрэн үхибүүд булта нэбшээрээрээ зогсоод, "Хэрээтэй хээр", "Алтаргана" дуунуудые аялан дуулажа байна, тэдэнэй сэлмэг найхан шарайнуудые харахада, ехэл гоё даа. Түрүүшын "Алтаргана" нааданай Хэнтэйн аймагта болоһониинь удхатай. Монгол ороной суута хүгжэм зохёогшод Гончигсумлаа, Дармазагда, дуушад Пүрэвдорж, Жаргалсайхан гэгшэд Хэнтэйн аймагта түрэнэн юм гээд уран зохёолшо Гомбо гуай онсолон тэмдэглэнэ. Түрүүшын "Алтаргана" нааданай арадай дуунай мурьсөөнэй шагналтаниие

нэрлэбэл, Биндэр сомоной Батбаатар нэгэдэхи, Гомбо гуай гурбадахи, Дадал сомоной Янжима гуай хоёрдохи нуури эзэлһэн байха юм.

2010 ондо Улаан-Баатарта "Алтаргана" нааданай үедэ театрай музей хараха гэжэ ябатаргаа, Содномдаржаагийн Хандацырен абгайтай танилсабаб. Талаамни болоходоо,

намда хэрэгтэй хонир хөөрэхэ хүн ходол намтай ушараад байдагынь гайхалтай. Хандацырен абгай урин налгай зантай, уһан буряад хэлэтэй, олон юмэ мэдэхэ хүн байба. Тэрэ намда театрай музей харуулжа, гид хүбүүнэй хөөрөө буряадшалжа үгэбэ. "Алтаргана" нааданай түүхэ тухай асуухадамни, мэдэхээ хөөрөжэ үгөө бэлэй:

- Бальжинимын Дулмажаб гэжэ хүн мүнөө Бага нуурта ажаһууна.

Тэрэнэй Гурба нуурта амаржа байхада, орой үдэшэндөө буряад залуушуул гоёор дуулалдадаг байгаа ха. Тэндэ суг амаржа байһан Эрдэничимэг эрдэмтэн эхэнэр хэлээ: "Энэ буряад аялга ямар гоё гэшэб даа. Соёлой ажалтан хадаа, Дулмажаб, та буряад дуунай мурьсөө зохёон байгуулжа байгаат". Тэрэ сагта **Дулмажав гуай** Хэнтэйн аймагай соёлой яама-

най хэлтэсэй даргаар ажаллажа байгаад, энэ ханаашалга бээлүүлжэ, "Алтаргана" нааданай эхи табиһан хүн гэшэ. Энэ хүнэй нэрэ буряад арад түмэн мэдэхэ ёһотой". Монгол ороной Баяндун сомондо байгша оной майн 26-да болоһон "Бага Алтарганын" нааданай үедэ "Алтаргана" нааданай эдэбхитэд, олон жэлдэ шүүгшэд (жюри) болодог Оюунсэсэг гуай, Намсарайн Хандама абгай, үндэр наһатай Намсарайн Ешинхорло абгай гэгшэд дээрэ хэлэгдэһэн баримтые баталаа хэн. Хандацырен абгайһаа олон юмэ мэдэхэ болоо хэнби. Хоёр жэл үнгэрөөшье хаань, үрелыень та олондоо дамжуулнаб: "Буряад аха дүү, арад түмэндөө тойроод ерэхэдэ, далай шэнги, бусаад ерэхэдэ, булаг шэнги оройгоороо орьёлжо, хаяагаараа харьялаж, урдуураа гараһаниие ундалуулжа, хой-

гуураа гараһаниие хооллуулжа, Найдан жүдэг шэнги үнэр үдхэн, Найман Намсарай шэнги баян тарган, алтан шара харгытай, үлзы хэшэгтэй ябахатнай болтогой!"

Байгша оной майн 26-да болоһон "Бага Алтарганын" үедэ нааданай ахамад шүүгшэ (жюри) Шарын Түмэрсүх гуайда хандаадамни, тэрэ иигэжэ хөөрөбэ: "Агада болохоёо байһан "Алтаргана-2012" олон улсын нааданда эрхим абьяастаниие шэлэжэ байнабди. Олон удаа "Алтаргана" нааданай шүүгшэ болоод ажаллааб. Би өөрөө халха хүнби. Буряад уугаа хэдэн үе мэдэхэ, онсогой ондоо бэрхэ ажалша зон юм. Буряад аялга дуунуудые би гоёшоодогби, дуулаха дуратайб. Ленинградта 1988 ондо соёлой дээдэ сургуули дүүргээ хэнби. Гуша гаран жэлдэ соёлой ажалда ажалланаб. 2004

ондо "Алтаргана" нааданда Агын түлөөлэгшэдые угтан абаа бэлэйбди. Тэрэ гэнээр Агын соёлшодор танил тала, найза нүхэдбди.

Агада болохоёо байгаа "Алтаргана" олон улсын наадандаа баяртай уулзахабди.

Дадал сомондо 18 жэлэй саада тээ халбаран задарһан алтарганын шахан сэгсүүд дэльбээ дэлгээн, Агын уудам талада угтахаар даллан байнал даа. "Алтаргана" олон улсын нааданай хүхэ мүнхэ тэнгэрийн үнгэтэй сэнхир далбаа дахяад Дадал сомондо хорин жэлэй удаа намилзаа бол, гүнзэгы удхатай байха хэн гэжэ би ханааб. "Алтаргана" – мүнхэ сэгсэг" гэжэ Хубисхал Ральдинай (Москва) номһоо абтаһан үрээлээр энэ толилолгоо дүүргэхэм:

**Эхын бүүбэйлхэхөө
ойндоо оруулһан
Эди шэдитэ үндэһэн**
хэлээ,
**Элинсэг хулинсагаймнай
заяһан**
**Эрдэнийн шэмэг соёлоо
Эгүүридэ мүнхэ эдлэхыень,
Эдир залуушуулдаа**
залган үлээ!
**Улаан сог соо ууяахаджа
байһан**
**Ульгэр домогой
урдынгаа заншалые
Үлээн нангинаар**
һэргээжэ,
Үеын үедэ дамжуулан
үлдээ!
**Буряад-монгол
угсаатанай
Баялиг түүхые шэнэлжэ**
ябая!

Авторай фото.

«Жаргал» бүлэг

АЗА ТАЛААНТАЙ ЯБЫТ ДАА

Бэшүүрэй аймагай Харлан нутагай аман зохёолой "Жаргал" бүлэгэйхидтэй Эрхүүдэ болоһон "Алтарганада" дүтөөр танилсаабди. 2010 ондо Улаан-Баатарта, холо газарые холо гэнгүй тэдэнэр ошоо хэн.

Цырма Дабажаповна Доксонова, Зинаида Бальжиновна Дагбаева, Дашизэгбэ Батоцыреновна Дашиева гэгшэдтэй уулзажа, Улаан-Баатарай театрай тайзан дээрэ талаан бэлигээ харуулхыень үзэжэ, үндэр наһатай болоошье наа, үндэһэн соёлоо һэргээжэ хэрэгтэ хубита нэмэриее оруулжа

ябаһандань баярые хүргөө бэлэйб. Мүнөө Агада болохоо байһан "Алтаргана" нааданда "Жаргал" бүлэгэйхид үхибүүнэй үнэ хайшалалгын баяр ёһолол харуулха юм. "Жаргал" бүлэгэйхид хаяхан болоһон Этигэловэй нэрэмжэтэ оюун ухаанай, урлагай, соёлой I уласхоорондын фестивалда оролсожо, аман зохёолой бүлэгүүдэй хоорондо III нуури эзэлжэ мүнгэн шанда хүртөө юм. Энэ ансамблиин хүтэлбэрилэгшэ залуу басаган Оксана Бимбаевна Цыбикова болоно.

Энэ хуудаһа
Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА бэлдэбэ.

Понедельник, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'БЮРЯТИЯ. УТРО', 'С НОВЫМ ДОМОМ!', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!', 'ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'АННА КАРЕНИНА', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes program 'НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ИОРДАНИЯ - СТРАНА ЧУДЕС', 'СМЕШАРИКИ НА АРИГ УСЕ', 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ', etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЗУРХАЙ', 'ВКУСНО', 'ПРО-ОБЗОР', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НОВОСТИ ДНЯ', 'ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ', 'РАЗНЫМИ ДОРОГАМИ', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'ТАКАЯ РАЗНАЯ ТАРА', 'ПАПИНЫ ДОЧКИ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБЕЙСЯ УСПЕХА-2', 'ВАЛЕРА TV', 'КУЛ-ЗАБОВАТЕЛЬ', etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ', 'СЕГОДНЯ', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'ПИНГВИНЫ АНТАРКТИКИ', 'УТРО НА 5', etc.

Вторник, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'БЮРЯТИЯ. УТРО', 'ТАЙЗАН', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!', 'ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', 'ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'БЕЛАЯ ГВАРДИЯ', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'СПОРТ-ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ НЕЗНАЙКИ И ЕГО ДРУЗЕЙ', etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ЗУРХАЙ', 'ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ПРО-НОВОСТИ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'ТАКАЯ РАЗНАЯ ТАРА', 'ПАПИНЫ ДОЧКИ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВАЛЕРА TV', 'АЭРОПЛАН', 'ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ', 'СЕГОДНЯ', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'РОЖДЕННАЯ СВОБОДНО: 50 ЛЕТ СПУСЯ', 'УТРО НА 5', etc.

Среда, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО!', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'БЮРЯТИЯ. УТРО', 'С НОВЫМ ДОМОМ!', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ', 'МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ', 'ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes program 'ЕВРОНЬЮС'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'БЕЛАЯ ГВАРДИЯ', 'САЛВАДОР ДИ БАИЯ. ГОРОД ТЫСЯЧИ ЦЕРКВЕЙ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НАЮ', 'ВЫДАЮЩИЕСЯ ЖЕНЩИНЫ XX СТОЛЕТИЯ', 'МАДАМ ЧАН КАЙШИ', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ НЕЗНАЙКИ И ЕГО ДРУЗЕЙ', 'НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ', etc.

"Алтаргана" нааданда шалгархан бэлигтэн

АРАДАЙ ДУУГАА ҮРГЭГШЭД

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй академическэ драмын театрта арадай аман зохёолой "Дэнзэ" гэнэн ансамблин солистаар Цыден-Еши Бимбаев болон Сэсэгма Дондокова хоёр ажалладаг. "Алтарганада" зорюулагдаһан энэ толилолго соогоо эдэ хоёр дуушад тухай хөөрэхэ буряад арадай дуунуудыг гэхэдэ, эдэ хоёр эдир залуу наһандаа Бүгэдэ Буряадай уласхоорондын "Алтаргана" фестивалиин түүхэдэ өөрынгөө мартагдашагүй мур сараа үлээһэн зон гэшэ.

БЭЛИГТЭЙ УГАЙ

УТАҢАН

Оронго нютагай Цыден-Еши хүбүүхэнэй балшар бага наһандань дууша бэлигтэй түрэл гаралын тойроод байһан. Өөрынгөө үе наһандаа нютаг зондоо сугтай дуушан ябаһан ирагуу найхан хоолойтой нагаса эжын Халзанова Дари Зандраевна болоно. Үбгэн нагаса абань Цыден-Еши Халзанов түрэн эжыгэйн үшөө бага байхадань, консервын баанха хэршээд модондо хадаад, мориной дэлһээр уяжа, хүгжэмтэ инструмент дархалаад, гоё найхан арадай дуунай хүгжэм аялга гаргадаг байһан. Эжынэй дүү басаган Надмитова Светлана Цыденовна хургуулин эхин шатын класста нуража байхадань, хүгжэм дуунда хургаһан. Балшар бага наһанһаа Цыден-Еши хоорто болон солистарше дууладаг байһан. Арбаадхан наһатайдаа "Гэсэр-Дангина" гэнэн конкурсдо хабаадажа, эгээл түрүүшынхиеэ буряад арадай дуунуудыг гүйсэдхэжэ эхилээ. Түрэн эжын Жаргалма Цыденовна баабайнгаа дууладаг "Халун шарахан нарамни Хадаяа тойрохонь мүнхээн" – гэнэн дуунда хургаһан юм. Одоол эндэһээ эхилжэ, Цыден-Еши арадай дуунуудыг дууладаг дуушан болохоёо мэдэрээ бэлэй. Энэл дуугаа 2002 ондо Агада болоһон "Алтарганада" Ивалгын аймагыг түлөөлжэ дуулаад, мүнгэн шанда

хүртэнэн юм. Бүгэдэ Буряадай ехэ нааданда амжалтатай хабаадаһан хүбүүхэн дали орожо, Улаан-Үдын хүгжэмэй колледжын фольклорно таһагай оюутан болобо. Оюутан ябаха сагтаа Буряадай Гүрэнэй филармониин дуушадар Германи, Польшо, Итали, Португали гастрольдо ябаһан байна. 4-дэхи курсын оюутан байхадань, дуунай багша Ешин-Хорло Гомбоинтай буряад арадай дуунуудыг суглуулжа, "Баянхан Оронгомнай" гэнэн дуунуудай диск гаргаад, Буряадай филармониин дэргэдэ танилсуулга үнгэргэнэн юм.

АМЖАЛТЫН ШАТА - АЛТАН МЕДАЛЬ

2008 ондо Эрхүү хотодо үнгэргэгдэнэн "Алтарганын" арадай дуунуудай конкурсдо алтан медальда хүртэнэн габьяатай. Тиигэжэ Бүгэдэ Буряадайнгаа үндэр солодо 2 дахин хүртэнэн дууша хүбүүхэн амжалтатай бэлигтэй дуушанай харгыда гараһан байна. Энээнһээ уламжалан, Хитадта, Монголдо үнгэргэгдэнэн арадай утаар татадаг дуунуудай конкурс-фестивальнуудта хабаадажа, оло дахин лауреат болоо.

Мүнөө Буряад драмын театрай артистаар ажаллахадаа, табигдаһан зүжэг, концерт наадануудта дуулажа, харагшадань сэдхэл хужарлуулдаг. Саашанхи харгыдаа залуу дуушан олон түсбүүдыг табинхай. Өөрынгөө дууладаг дуунуудыг болон арадай дуунай маяг түхэл хэрэглэн, мүнөө үеын дуунуудыг зохёохо хүсэлтэй. Дэлхэй дүүрэн аяншалан ябаха, олон гүрэнүүдыг хараха, элдэб янзын яһатан арад зонтой танилсаха хүсэлтэй. Бэлигтэй залуу дуушандаа амжалта хүсэе.

ХҮГЖЭМЭЙ ШЭДИДЭ ЭТИГЭНХЭЙ

Сэсэгма басагаханай Захаминай Дүтэлүүр хурунһаа Цахирай хургуулида нурахаая ерэхэдэн, хүгжэмэй багша Михаил Хубриковтай

уулзаһаниинь ехэ удхатай байшоо. Тиихэдэ бүхы сүлөө сагаа үхибүүдэй дуу хүгжэмдэ зорюулжа, олон үхибүүдыг дуушанай харгыда гаргаһан дүршэл ехэтэй багша, интернат-хургуулин директор Михаил Бадмаевич Сэсэгмагай дуу хүгжэмдэ абьяастай байһыень гансата элирүүлээ. Энэ хургуулида нуража байха үедөө дууша басаган юрэ дуулаха бэшэ, хүгжэмэй оньһо, нюуса, ното, эди шэдитэ хүсэндэн нураһан юм. Цахирай хургуулин "Ургы" гэнэн ансамбль хаа-хаангүй, холо ойро бэлигтэй үхибүүдээрээ суурхаһан. Аймаг, республика дотор үнгэргэгдэнэн бүхы конкурс харалганда хабаадажа, бүхы түрүү шангай хурунуудта хүртэдэг байгаа. Бэлигтэй багшын аша туһаар энэ нютагта Монгол

оронһоо хүгжэмшэд ерэжэ, арадай дуунуудай хүгжэмтэ инструментнуудэй оркестр бии болгосоо нэн. Түрэн эжы Маргарита Дымбрыловнагай Сэсэгмаада хара баһаань арадай дуунда дурлуулһан ушарһаа дуу хүгжэмэй ёһотойл шэдитэ орон руу шургаһан басаган бэлиг шадабарияа одоол хүгжөөжэ эхилээ.

«АЛТАРГАНЫН» ГРАН-ПРИДЭ ХҮРТӨӨ

П.Чайковскийн нэрэмжэтэ хүгжэмэй колледжын оюутан байха сагтаа Сэсэгма Дондокова республика дотор үнгэргэгдэнэн конкурснуудта хабаададаг байһан. 2002 ондо республикын хэмжээнэй "Алтан гургалдай" гэнэн ха-

ралганда лауреат болоо нэн. 2006 ондо энэл харалганда дахин лауреат боложо, тэрэл жэлдэ үнгэргэгдэнэн Бүгэдэ Буряадай "Алтаргана" гэнэн фестивалда хабаадажа, Гран-придэ хүртэнэн габьяатай. Энэ харалганда Сэсэгма "Уулын оройгоор", "Жараахайн гол", "Сайн гүүнэй унаган" гэнэн дуунуудыг ульгам гоё найханаар гүйсэдхэжэ, баранда найхашаагдаа бэлэй.

2010 ондо Монголдо үнгэргэгдэнэн Уласхоорондын монгол угсаатанай "Уртын дуунай ехэ нааданда" хабаадажа, баһал илаһан байха юм.

Сэсэгма хүгжэмэй хургуулин һүүлээр Зүүн Сибирийн соёлой академи түгэсэжэ, Буряадай гүрэнэй академическэ Буряад драмын театрта артистаар ажаллажа эхилээ. Энэ театрай ахамад найруулагша Сергей Бальжанов "Дэнзэ" гэнэн арадай дуунай ансамбль байгуулха проект зохёожо, Цыден-Еши Бимбаев, Сэсэгма Дондокова болон Росийн Федерациин габьяата артист Дамба-Дугар Бочиктоев гурбание хабаадуулаа. Энэ ансамбль 2 жэлэй туршда Буряад драмын театрайнгаа табиһан зүжэгүүдыг арадай дуу хүгжэмөөр шэмэглэжэ, харагшадань хонирхуулдаг нэн. һүүлэй үедэ энэ ансамбль Зүүн зүгэй хатарнуудай "Бадма Сэсэг" гэнэн ансамблиин артистнартэй нэгэдэжэ, концертэе табидаг болонхой. Буряад арадайнгаа жэнхэни найхан арадай дуунуудыг арад зондоо нэбтэрүүлжэ, хүгжөөжэ ябаһан залуухан басаганһаа: "Энэ залуу үетэн байгаад, хаанаһаа арадай дуушан болоо гэшэбта?" – гэжэ асуубаб.

Минии бага байхадань, дуу, хатарай "Байгал" ансамблиин гол дуушанаар Дымбрын Ринчинова ажалладаг бэлэй. Манай Захамин нютагһаа уг гарбалтай бэлигтэй дуушан минии зүрхэ сэдхэл хүдэлгэжэ, тон иимэхэн лэ дуушан болохоб гэжэ хүсэл бэлүүлхыг оролдооб, гэжэ Сэсэгма харюусаба.

Мүнөө Сэсэгма "Дэнзэ" ансамблиин хүгжэлтэдэ ехэтэ найдана, бүхы эрмэлзэл тэгүүлһэн найхан хүсэл бодол энэл ансамблиингаа хуби заяатай нягта холбууланхай.

БУЛАГ МЭТЭ ДУУШАШАГҮЙ

Буряад дайдамнай дууша хүбүүд, басагада-бар баян. Алишье газарта, алишье аймагта арадай дуунай бэлигтэй дуушад олдохо. Яруунын аймагай Эгэтын Адаг нютагта Арюна басаган мүнделэн түрэнэн намтартай.

Балшар бага наһандаа юрэ шашхан бархирха бэшэ, арадай дуунай аялга гаргадаг байгаа ёһотой. Юуб гэхэдэ, хэлэндэ орожо үрдээгүй байгаад, аялга дуу гүнгэнэн байдаг нэн гэжэ түрэлхидын хөөрөө бэлэй. Дунда хургуулиа дүүргээд, Арюна Хүгжэмэй болон искусствын колледждо нураад, Буряадай гүрэнэй университедэй хүгжэмэй факультет дүүргэнэн юм. Эрхиригэй соёлой байшангай уран найханай хүтэлбэрилэгшөөр ажаллажа эхилхэдэ, "Аялга" гэнэн ансамбль бии болгожо, шадамар бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ байһанаа гэршэлээ.

Арюна Ринчиндоржиевна Лодоева ирагуу найхан хоолойгоороо харагшадые гайхуулдаг. Балшар бага наһанһаа хургуулин, нютагай болон аймагай харалга-

нуудта эдэбхитэй хабаададаг байгаа. Тэрэнһээ гадна Буряад Республикын хэмжээнэй харалга-фестивалда амжалта туйлаһан юм. 2010 ондо үнгэргэгдэнэн "Алтан гургалдай" гэнэн конкурсдо 1-дэхи шатын дипломоор шагнагдаа. 2012 ондо "Алтан гургалдай" гэнэн конкурссын 1-дэхи шатын лауреат болоо. 2009 ондо "Мүнгэн сэргэ" гэнэн конкурсдо баһал илаһан. Тиигэжэ хэдэн олон харалгануудта ехэ амжалтатай хабаадаһан байха юм. 2011 ондо Хакасийн Республикада эмхидхэгдэнэн "От ыры" гэнэн уласхоорондын фестивалда хабаадажа, 2-дохи нуури эзэлһэн байгаа.

Мүнөө жэл Ага нютагта үнгэргэгдэхэ "Алтаргана" фестивалиин арадай дуунай конкурсдо Арюна Лодоева хабаадаха юм.

Цырегма САМПИЛОВА,
2008 оной «Алтарганын»
"Алтан сар" гэнэн
конкурссын лауреат.

Арадаа нэгэдүүлхэн "Алтарганамнай"

АБЬЯАС БЭЛИГЫМНАЙ
НАЛБАРУУЛХАНЬ БОЛТОГОЙ!

Буряад Республикада манай ябуулагдажа байсан гуримшуулагданхай, тон таарама уг удхатай үндэһэн политикын аша

туһаар үндэһэ яһатан хоорондын эб нүхэсэл, амгалан байдал олгогдоо, тиин элдэб арадуудай, этническэ бүлэгүүдэй этно-соёлой хүгжэлтэдэ һайн эрхэ байдал тогтоогдоо гэжэ онсолон тэмдэглэхээр. Бусад арадуудтал адли буряад зон бүхы дэлхэйгээр таранхай, тиигэбэ яабашы газар газарта даданхай, тиихэдэ өөһэдын уг унги, үндэһэн тухай мартаагүй байһаниинь ехэ һайн. Хэдэн мянгаад нютагаархиднай аха дүү Монголдо, Хитада, бусад оронүүдаар ажаһууна. Үнгэрһэн жэлнүүдтэ Росси соо, тодорхойбол, Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск, Красноярск, Якутск, Мирный хотонуудта федеральна хуулиин үндэһэн дээрэ үндэһэн соёлой түбүүд, обществонууд, автономинууд байгуулагдажа, этническэ Буряад оронһоо гараһан буряад зоние нэгэдүүлнэ гэшэ.

Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл (ВАРК) хадаа 21-дэй жэлэ амжалтатай ажаллажа, бүхы буряадууды нэгэдүүлгын түб боложо, Түлөөлэгдүүлээгүй арадуудай бүхэдэлхэйн эмхиин (ИНПО) гэшүүн болоһон байха юм.

Үнгэрһэн энэ хугасаа соо ВАРК-ын ажал ябуулгада хэлээ хүгжөөх, үлөөх гэнэн этносэй ажаһуулгын эхин үндэһэ бэлүүлгын ехэ ажал хэгдэһэн байна. Түрэл хэлээ саашадань хүгжөөхын тула "Сохранение и развитие бурятского языка на 2011-2014 годы" гэнэн Буряад Республикын Гүрэнэй программа зохиогдожо баталагдаа. Тус программын гол уг зорилго гэхэдэ, буряад хэлэнэй хүгжөөлгэдэ, хэрэглэлгэдэ болон бүри үргэнөөр дэлгэрүүлгэдэ тааруу эрхэ байдал тогтоохо, тиихэдэ мүнөө үеын үндэһэн хэлэнэй байгуулалтын эрхын байдал һайжаруулха гэнэн уг зорилгонууд болоно. Энээнһээ уламжалан, түрэл хэлэн дээрэмнай хэблэгдэдэг номууд олошороо, һуралсалай эмхинүүды буряад хэлэ шудалалга, заалга үргэдөө.

ВАРК-ын гол зорилгонуудай нэгэн болохо Бүгэдэ буряадуудай съезднүүды зарлалга болоно. Тэдэ съезднүүд дээрэ манай арады хүгжөөлгын шийдхэгдээгүй асуудалнууд, тэрэ тоодо буряад хэлэ, соёлоо, оюун ухаагаа үлөөх, хүгжөөх, тиихэдэ бүхэдэлхэйн болон Россиин соёлой шэнэ байдалда хэрэглэлгын ерээдүйн замые шэлэхэ гэнэн асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэхэ байна. ВАРК-ын алдар суута хүтэлбэрилэгшэдэй нэрэнүүды, арадтаа аша туһатай ажал хэрэгүүды мартадагуйбди: анха түрүүшын президент, Россиин арадай уран зурааша, "Буряад зураг" гэнэн онсо маяг, хэлэ,

2014 оной "Алтаргана" нааданиие Буряад орондо үнгэргэхэ дурадхал ВАРК оруулаа

соёл, ёһо заншал һэргээхэ хэрэгтэ тон ехэ аша габьяатай Д.Н.Д.Дугаров (1991-2001 онуудта), түрэл арадаа үргэнэн физико-математикын эрдэмэй доктор, профессор Д.С.Сандитов (2002-2004), литература шэнжэлэгшэ-фольклорист, хэлэ бүхэлгэй эрдэмэй доктор Б.Д.Баяртуев, Россиин габьяата артист Д.Н.Сультимов, СССР-эй, Россиин солото спортсмен, тренер, гүрэнэй болон олонийтын хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн Г.Н.Манжуев, вице-президентнүүд байһан Г.Н.Богданов (Эрхүү), В.Б.Прокопьев (Буряад орон) гэгшэд, Советэй гэшүүд ехэ юмэ хээ, түрэл арадайнгаа ёһо заншал һэргээгэ. Мүнөө үедэ вице-президентнүүд: социологиин эрдэмэй доктор Э.Д.Дагбаев (Буряад орон), С.Билэгсайхан (Монгол орон), Р.Ц.Цыдендоржиев (Ага), гүйсэдхэхэ директор Б.Санданов (Буряад орон) гэгшэд горитой ехэ ажал ябуулжа, буряад арадайнгаа нэрэ хүндые, хии мориинь дээрэ үргэжэ, түрэл хэлэ бэшэгэ, ёһо заншалаа дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ хүсэл оролдолгоёо зориулна гэжэ тэмдэглэхээр.

Нёдондо үнгэргэгдэһэн V съездын үедэ (ВАРК-ын байгуулагдаһан 20 жэлэй ойтой дашарамдуулагдаһан) эдэ асуудалнууд шангаар табигдаа. РФ-гэй олон субъектнүүдтэ, хариин оронүүдта ажаһуудаг буряадуудай зохиохы уран бэлигы хурсадхаха, тэдэндэ туһалха, нэгэдүүлхэ талаар

эблэлэймнай буряад арадайнгаа соёл, ёһо заншалнуудые хүгжөөлгын асуудалнуудые, ажаябуулалгы шэнэ нюдөөр олонийтэ хараха аргатай болонхой.

ВАРК-ын эдэбхи үүсхэлээр совет үедэ мартагдаһан үндэһэн ёһо заншалнууд һэргээгдэжэ эхилээ. Жэшээнь, гэртэй юрэл тэмдэглэгдэдэг Сагаалган хубилжа, театральна талмайнууд дээрэ тусхай республиканска удхатай һайндэр болонхой. Сагаан һарын һайндэрнүүдэй удхаар үндэһэн автономито округуудаар, Россиин бусад регионуудта, хариин гүрэнүүдтэ үнгэргэгдэдэг болонхой. Мартагдаһан нэрэнүүды (үльгэрэй, манай ажабайдалай геройнууды) арадтаа бусааха хэрэгтэ габьяатай байһан, ехэ оролдоһон варкынхидай ажал зүбөөр сэгнэгдээ, үндэһэн арадай бээ мэдэнги байһан хэрэгтэ нүлөөлөө.

Д.Жаргалсайхан (баруун гарһаа)

Байгша оной Сагаалганай һайндэр нэгэл саг – Сагаалганай гол нэгэл үдэшэ, 18 сагта бүхэдэлхэйн буряадууд хамтын ёһор дүхэриглэн хатаржа, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшантай хамта флеш-моб үнгэргөө, бэе бээтээ Интернетэй аргаар уулзаа, бэе бээынгээ хатархые хараа, амаршалга хүргөө. Буряад дуунуудые гүйсэдхэдэг зоной караоке-конкурс, Залуушуулай Сагаалган заншалта болобо.

Россиин олон газарта, гададын оронүүдта ажаһуудаг буряад зоние нэгэдүүлгэдэ Гэсэрэй һайндэрнүүдые үнгэргэһэнэй, һайн үрэ нүлөө үзүүлһэн байна. Арадай баатарта мүргэхэ ёһо заншал Сэлэнгын эрьедэ ("Хандагайннуудай хүшөөгэй" дэргэдэ) һэргээгдээ.

Урданай мэргэжэлнүүд, нэрлэбэл, түмэр дээрэ, модон дээрэ һиилэлгэ, үндэһэн арадайнгаа хубсаһа оёлго, арадай бусад урлал һэргээгдээ. ВАРК-ын туһаламжаар хоёр жэл соо нэгэ дахин "Торгон зам" гэнэн проект бэлүүлэгдэжэ, "Мода монголов мира" гэнэн уласхоорондын фестивалиин үедэ монгол арадай урданай, мүнөө үеын хубсаһанай конкурс эмхидхэгдэнэ.

Үнгэрһэн зуун жэлэй ерээд онуудай эхээр Монголдо ажаһуудаг буряад зон «Алтаргана» гэнэн фестиваль, зунай наада эмхидхэхэ гэжэ шийдэһэн байна. Нэгэдэлгын, эб нүхэсэлэй зорилгонуудтай үндэһэн арадайнгаа ёһо заншалнуудые һэргээхэ гэнэн хүсэлнүүд энэ һайндэрэй гол удхые элирхэйлээ бэлэй. Олон ороной түлөөлэгшэдые нэгэдүүлһэн "Алтаргана" хадаа буряад арадай оюун ухаанай, ёһо заншалнуудай нэгэдэлгын һайндэр болоо нэн. Гансашы соёлой талаар зохиогдоһон программа бэшэ, харин экономика болон политическэ харилсаа холбоогоо бэхижүүлхэ, холынхид бэе бээ

тээ танилсаха гэнэн программа уласхоорондын статустай энэ һайндэр хараалһан байна. Эндэ Монголой арадай артист Дэмбэрилийн Жаргалсайханай "Алтарганын" эхин һуури табигшын бэлүүлһэн үүргэ, аша габьяа мартагдаха ёһогүй.

2000 ондо Сибирьтэ ажаһуудаг арадуудай нангин һүлдэтэ газарта – Эрхүүгэй областиин Ойхоной аймагай Ёрдо хадаа үнинэй мартагдаһан түрүүшын һайндэр- Ёрдын наадан үнгэргэгдөө. Сибириин бүхы арадуудай оюун ухаанай болон соёлой ажабайдалтай холбоотой гол шухала үйлэ хэрэг тус фестиваль болонхой гэжэ тэмдэглэхээр. Тиимэһээ регионууд хоорондын этно-соёлой фестиваль үнгэргэлгын гол уг зорилгонууд гэхэдэ, нэн түрүүн монгол туургата болон тюрк арадуудай заншалта ёһо гуримай соёл үлөөхын, хүгжөөхын, олондо дэлгэрүүлхын тула эрхэ байдал тогтоохо шухала.

Бүхы дэлхэйн глобализациин үедэ, соёлнуудые ниилэн нэгэдэхэ сагта Байгал далайе тойрон бэлүүлэгдэхэ этно-аяншалгын хүгжөөлгын ерээдүйе ВАРК хараадаа абан, бэлүүлэгдэхэ ажал үшөө горитой байна.

XXI зуун жэлдэ арадуудай, гүрэнүүдэй урда ехэ шанга эрилтэнүүд табигданхай. Үндэһэ яһатанай дабтагдашагүй шэнжэнүүдын үгы хэгдэжэ байна, олоной соёл (массовая культура) батадхагдана.

В.Булдаев

Иимэ эрхэ байдалда буряад арад сагайнгаа эрилтээр бата харюутай байжа, үндэһэн соёлоо, литератураяа, түрэл хэлээ, өөрингөө дабтагдашагүй шанар шэнжэнүүдые үлөөхэ, саашадань хүгжөөхэ арга боломжонуудые мүнөө үеынхээр улам һайжаруулан гэршэлхэ ёһотой болоно. "ВАРК-ынгаа "Эндаумент" гэнэн олзын хэрэг эрхилэлгын бэшэ жаса тухай хөөрөнэбди.

"ВАРК-ын Эндаумент" гэнэн соёл хүгжөөлгын уг зорилгото мүнгэ зөөриин олзын хэрэг эрхилэлгын бэшэ жаса хадаа олзын хэрэг эрхилдэггүй тусхай управлениин эмхи болоно. Буряад арадайнгаа нүхэсэл батажуулан, хэлээ, ёһо заншалаа, соёлойнгоо ёһо гуримуудые гамнан үлөөхэ, хүгжөөхэ хэрэгтэ ВАРК, "ВАРКын Эндаумент" саашадаа бэлүүлхэ горитой хараа тусбүүдтэй байна.

Арадайманай абьяас бэлигые хүгжөөхэ гол үүргэтэй "Алтаргана-2012" гэнэн уласхоорондыннай һайндэртэ хабаадаха зорилготой Ага ошохо бүхы бэлигтэй зондоо аза талаан, амжалтатай ажал, элүүр энхэ, эбтэй зетэй, урагшатай ульгам харгы хүсэе!

Владимир БУЛДАЕВ,
ВАРК-ын президент, Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ, "Единая Россия" партиин Бурядай эмхиин ниитын приемнын хүтэлбэрилэгшэ, Агын автономито округой Могойтын районой Хара-Шэбэрэй дунда нургуули дүүргэгшэ.

Бэлигма ОРБОДОЕВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

Буряад Республикын соёлой министр Тимур ЦЫБИКОВ:

"АЛТАРГАНА" - ЗҮРИЛДӨӨН БЭШЭ, УУЛЗАЛГЫН БАЯР"

"Алтаргана" наадамнай одоол хүрэхэ ербэ. 2 жэл болоод бүгэдэ Буряаднай бии үгы найн юумээ суглуулаад, бэе бээтээ уулзахаяа айлшаладаг гэшэбди. Энэ удаа аглаг найхан Ага нютаг айлшадаа угтан хүлээнэ. Буряад Республика энэ нааданда эдэбхитэй хабаадахын тула бэлдэлгын ажал эршэтэйгээр ябуулаа. Республикын соёлой министр Тимур Гомбожапович ЦЫБИКОВТЭЙ уулзажа хөөрэлдэнэ байнабди.

-Тимур Гомбожапович! Манай республикын Соёлой министрство болон бусад регионуудай соёлой таһагуудай харилсаан ганса "Алтарганаар" дүүршэдэг үгы бээ?

-Үгы даа, бидэ ганса "Алтарганада" бэшэ, ходол харилсажа байдагбди. Манай харилсаан хэдэн үе дамжажа, холын түүхэнэ эхитэй. Буряад Республика дотор үнгэргэгдэнэ соёлой бүхы хэмжээ ябуулганууднай регион хоорондын хэмжээндэ үнгэрдэг. Ушар юуб гэхэдэ, Ага, Забайкалийн хизар, Усть-Орда, Эрхүү мого газарнуудһаа хабаадагшад ерэдэг. Бидэше баһа гастрольнуудта гарадагбди. Музей болон номой сангууд нүүдэл выставкэнүүдые дэлгэлсэдэг. "Байгал" театрай хүтэлбэрлэгшэ Дандар Жапович Бадлуев хойто жэл ехэ проект эрхилхэ гэжэ байна. Тэрэ проектын ёһоор, "Байгал" театр "Амар Сайн" театрай болон "Талын аялга" гэнэн ансамбльтай нэгэдэжэ, сугтаа концерт табижа юм.

-"Алтаргана" үнгэргэнэ регион бүхэн өөрынөө онсо нонин үйлэ оруулха гэжэ оролдодог. Танай ханаанда таараггүй юумэн бии гү?

- Мүнөө жэлэй фестивалин программа нэлгэгдээгүй. Гэбэше һүүлэй жэлнүүдтэ арад зоной хандаса ондоошог болонхой. "Алтаргана" хадаа бүхы буряадуудые нэгдүүлхэ гэнэн гол зорилго урдаа та-

бидаг. Теэд элдэб мүрысөөн, харалгануудта хабаадахадаа, үрдилдэжэ, зүрилдэжэ, заабол түрүү һуури эзэлхээ ханажа, арһанһаа хууран гараһандал арсалдажа, тоосолдожо, гомдолсожо байханда хайшаа юм? Эндэ бидэ хэн бэрхэб гэжэ харуулха бэшэ,

харин ямар ёһо заншалтай, яагаад ажабайдалдаа хэрэглэжэ ажаһуудаг буряад угсаатан гэшэбди гэжэ харуулха, бэе бээтээ эрдэм мэдэсээрээ, дүршлөөрөө хуураадаха, хүхилсэхэ, баярлахаяа сугларнабди. Баһал мүрысэнгүй байхын аргагүй.

Хэрбээ шүүгдэбэл, ёһотойл буряад шэнги номгон, даруу, буддын шажанай гүн ухаагаар бисалгажа тэсэмгэйгэр хандажа, илагша хүнэй түлөө үнэн зүрхэнһөө баясаха ёһотойбди. Бидэ өөһэдэньгөө хабаадагшадые иимэ хандасатай байхыень хурганабди. "Алтаргана"- зүрилдөөн бэшэ, уулзалгын баяр гэшэ.

-Тание Буряад газарһаа холо үндыһэн гэжэ мэдэнэб. Буряад хэлэ мэдэхэ гэшэ гүт? Хюдагдажа байһан хэлээ яагаад аршалха гэшэб?

- Би буряад ярянаы хэлэ мэдэхэб. Мүнөө сагай үетэндэ олон жэлэй туршда тодхоогдоһон психологическа хаалта ехээн харша боложо үгэдэг. Тиигээдше мүнөөдэрэй залуушуулай түрэл хэлээ мэдэдэггүй ушарай харюусалга өөһэд дээрэнь бэшэ, харин олон жэлэй туршда буряад хэлээ үзэнгүй, дуугарангүй байһан усын алдуу гэшэ. Мүнөө хургуулинуудта буряад хэлэ үзэдэгын һайшаалтай. Бидэ буряад хэлэ аршалха, хүгжөөхэ арга боломжо бэдрэжэ байдагбди. Буряад хэлэ хэрэглэхэ талмай хэрэгтэй. Телевидени, радио буряадаар оло дахин дамжуулгануудые харуулха ёһотой. Мүн хүн машина соогоо ябаха үедөө ходол буряад хэлэ шагнажа, хуража байхань шуухала. Буряад уран зохёолой интернетсайт бии болгохо проект энэрэ ажал ябуулагдажа байна. Мүнөө ажаллажа байһан Интернетрадио FM -дэ буряад-монгол хүгжэм эдэлдэг. Ород, буряад хэлэн дээрэ ээлжээлэн дамжуулганууд ябуулагдаха ёһотой.

- Буряад орон хадаа бүгэдэ Буряадай соёлой түб ха юм даа. Гэбэше, соёлой хүгжэлтэдэ "Ал-

таргана" нүлөө үгэдэг гэшэ гү?

- Эгээл "Алтарганын" хүсөөр манда арадай аман зохёол, урданай дуунууд, элинсэгүүдэймнай хэтын хэтэдэ сахижа ябаһан ёһо заншал нэргээгдэдэг гэшэ. Жэшэнь, Шэнэхээнэй буряадууд тон гүнзэгы, мартагдажа байһан угаймнай захяа заршам бидэндэ дамжуулаа. Манай республика дотор буряад хэлэ хамгаалгын программын шугамаар Шэнэхээнэй буряадууд тухай гурбан кинофильм буулгаабди. Энэмнай ёһотойл шэнжэлэлгын ажал болоно. Мүн Саян, Эржена Жамбаловтанай бүтээһэн "Баруун буряадуудай дуунууд" болон "Зүүн буряадуудай дуунууд" хадаа 1990-ээд онһоо эхилһэн горитойхон шэнжэлэлгын экспедициин ажал гэшэ. Хэээдээше Буряад орон бэшэ буряадуудай ажаһуудаг регионуудтай харилсажа, алишые талаар баян нүлөө үзүүлдэг.

-"Алтаргана" танда ямар удхатайб?

- Нэн түрүүн ехэ хүдэлмэри ха юм даа. Жэлээ туршда элдэб конкурс харалгануудые эмхидхэхэ. Шэлэлгын ажал ябуулхаш. Нүгөө тээһэнь харабал, "Алтаргана"- ехэ һайндэр. Ёһотойл буряад яһатанайгаа түлөө ехэ омогорхол түрүүлдэг. Ага нютаг юүгээр ондооб гэхэдэ, агынхид өөрыгөө, өөрынгөө арадые хамгаалха, хүгжөөхэ гэжэ аргагүй хүсэтэй оролдолгоороо бэшэ хабаадагшадые гайхуулан, нажаамаар жэшээ боложо үгэдэг. Тиимэһээ бусад хабаадагшад гэртээ бусахадаа, агынхидай залиршагүй хүсэ шадалай элшээр зүрхэ сэдхэлээ дүүрэн гэрэлтүүлжэ, эбтэй зетэй, нэгэ томо арад болохоннай болтогой!

ҮЛГЭР ОНТОХОНДО АБЬЯАСТАЙ

Захаамнай аймагай Ёнгорбой нютагай Валерий Жалсанов хара багаһаа хүгжэм дунда ножортой байһан. Нютагайнгаа хургуулийн 8-дахи класс дүүргээд, Соёл гэгээрэлэй училищида духовой оркестрай хүтэлбэрлэгшэ боложо гараһан юм.

Нютагаа бусажа, хүдөөгэй соёлой байшангые даагшаар 25 жэлэй туршда ажаллаа. Валерий Бальжанович морин хуур дээрэ үлгэр наадаха дуратай юм. Тэрэнэй гүйсэдхэдэг репертуарта «Гэсэр» үлгэр, «Морин» үлгэр, «Аламжа Мэргэн» болон одическа шүлэгүүд - Мориной соло, Барилдаанай соло, нур харбаанай соло дуудадаг. Валерий Жалсановай үлгэр онтохо түүрээхэ, дуулаха маяг ехэ нонин. Хүгжэм болон найхан дуугар нэлгэлдэн, уран шадабаряар олоной анхарал татан гүйсэдхэдэг. Республикын

үлгэршэдэй хоорондо хонгоодорнуудай "Шоно Батар" гэнэн үлгэр түүхэ ольһотойгоор түүрээдэг гэжэ хүндэтэйдэ тоологдодог. Валерий Бальжанович Захаамнай буряадай заншалта аман зохёол шэнжэлэн хүгжөөгшэ гэжэ тодоронхой. Мүнөө жэлэй "Алтарганада" Буряад Республикые түлөөлжэ, үлгэршэдэй конкурсдо хабаадана.

НАЙХАН ДАНГИНА АХЫН ГҮ?

Аяар холо оршодог Ахын аймагай Орлиг Аһууринда сэбэрхэн дангинанар олон юм. Саяан уулын сэбэр агаараар анхилжа, хадын тунгалаг уһаар уһалжа байһан дайдада үнжэгэн арюухан басагад мүнделэнгүй яахаб даа. Елена Аюшеева мүнөө жэл нютагайнгаа дунда хургуули алтан медальтайгаар дүүргэжэ, Томск хотын бэлдэ хургуулийн оюутан болонхой.

Елена ганса сэбэр найхан бэшэ, мүн хуралсалдаа бэрхэ. Зорихоноо дабшадаг, эрдэмэй үндэр орьёлнуудые дабаха, бэрхэшээлһээ сугарихагүй шадмар бэрхэ басаган юм. Дунда хургуулида хуража байхандаа, хуралсалай алишые шэглэлээр үнгэргэгдэнэ олимпиадануудта эдэбхитэй хабаадажа, эрхим сэгнэлтэ абадаг байһан. Алишые талаар тэгшэ талаан бэлигээ

хүгжөөһэн басагахан дуу, хатарайшые харалгануудта ходол илажа, эрхимүүдэй тоодо ябаһан. "Уулын суу-

ряан" гэнэн хүүгэдэй жэшээтэ ансамблиин эдэбхитэй артистка Хойто зүг, Алас Дурна болон Сибириин бага яһатанай уран найханай дуу, хатарай Бүхэроссин 6-дахи фестивалиин 1-дэхи шатын лауреат болоһон юм. "Хадын нүүдэлшэд" гэнэн уласхоорондын этно-фестивалиин 3-дахи шатын дипломант болоһон. "Такие разные-такие похожие" гэнэн Москва хотодо үнгэргэгдэнэ театрай фестивалда баһал шалгаржа, 2-дохи шатын дипломатор шагнадаһан юм. 2012 оной "Баатар, Дангина-2012" гэнэн регион хоорондохой конкурсдо хабаадажа, лауреадай дипломоор шагнадаа.

Елена тамирта ехэ дуратай, элүүр энхэ байдал нэбтэрүүлхэ ажал ябуулдаг, хургуулийнгаа хурагдай өөһэдэн хүтэлбэрийн советэй гэшүүн, хургуулийн волейболлоор суглуулагдамал командада эдэбхитэй наададаг.

Тус хуудаһа Цырегма САМПИЛОВА бэлдэбэ.

Уулзалгын баяр

ЭНЭЭХЭН НАНАНАЙМНАЙ ЖАРГАЛТАЙ ХАНА

Дашаниматай дэмбэрэлтэ найхан июниин 28-най үдэр бидэнэй сэдхэлдэ бүхөөр хадугаахаарал хадугаахал даа. БГПИ-гэй түүхын болон хэлэ бэшгэй факультедэй ород-буряад хэлэ бэшгэй таһагы 1982 ондо 25 оюутан дүүргэжэ, ажабайдалай үргэн харгыда гараа бэлэйбди.

Энэ үдэр нүхэдэй халуухан дү-хэригыг тойрон, хорёод хүн нуугаабди. Эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэри үнгэргэжэ, энэ уулзалга бэлүүлхэн Сергей Будаев Цырендулма Гуродармаева хоёрто тон түрүүн бултанай зүгһөө баяр хүргэжөөр. Эдэ хоёрнай эгээл түрүүлэн, Дээдэ Онгостойн уужам харуул танхимда ерэжэ, холо ойроһоо бууһан хани нүхэдөө халуунаар угтажа абаа.

Хориин аймагай Тохорюугта нютагай дунда хургуулида тэбхэр 30 жэлэй туршада ород, буряад хэлэнэй багшаар амжалтатайгаар ажаллажа ябаһан Бадма-Цырен Дымбрылович Найданов Любовь Дабаевна хани нүхэртээ ерэжэ, энэ уулзалгаяа шэмэглээ.

Аглаг найхан Агын талын басагад Баярма Дармаева, Цымжидма Цынгуйева, Валентина Хабинова гэгшэд аяар холоһоо буужа, хамта нураһан хани нүхэдөө ехэтэ баясуулаа. Аяар 30 жэл соо харалсаагүй ябаһан хани нүхэдэй уулзалга баяраар билтаран байгаа бэлэй. Баярма Дармаевна Дармаева Агын тойрогой Амидхаашын дунда хургуулиин буряад хэлэ болон литературын багшаар баһал тэбхэр 30 жэл ажаллана. Агын 2-дохи хургуулида ород хэлэ ба литература гушаад жэлдэ заажа ябаһан Цымжидма Сампилова Цынгуйева Базар Ринчиногой нэрэмжэтэ Агын багшанарай колледжын багша Чингис Цыбандоржиевич Цынгуйев нүхэртээ, тиихэдэ Шэтэһээ Валентина Нордоповна Хабинова Владимир Георгиевич нүхэртээ энэ уулзалгын баяр хубаалдахаяа ерэнэн байна.

Хэжэнгын аймагай Дээдэ-Хэжэнгын хургуулиин буряад хэлэнэй багша Римма Бадмаевна Будажапова Ивалгын дунда хургуулиин буряад хэлэнэй багша Мэдэгма Бабасановна Бадмацыбикова хоёр һонирхолтой наадануудые эмхидхэжэ, шог зугаа дэлгэжэ, сугларһан нүхэдөө хүхэргээ.

БГТРК "Бурятия" программын редактор, "Бамбаахай", "Толи", "Радость встречи" программануудай автор Баярма Раднаева оюутан ябаһан сагаа дулааханаар дурсан, элдэб һонин ушарнуудые хөөрэхэдөө, залуу наһаяа дурсан ханахадаа, залуу болоһон шэнги болоһонд бидэ гэжэ уяран хэлээ.

Цырендулма Батуевна "Буряад үнэн" газетэдэ гушаад жэлэй туршада ажаллана, редакторай орлогшоор үни удаан хүдэлөө, мүнөө хүүгэдэй "Одон" журналай харюусалгата секретарь юм. Нүхэрын Насак Доржиевич Улаан-Удын авиаза-

водто хүдэлдэг, дээдэ гарай мэргэжэлтэн. Оюутан наһаяа дурсажа, сэдхэлэй дулаахан үгэнүүд хэлэгдээ.

Эдэ мүнүүдэй автор Х.Д.Дампилова Захааминай аймагай Дабаатын дунда хургуулида буряад хэлэнэй багшаар хорёод жэлэй туршада ажаллана. Аймагай уран зоһолой "Уран Дүшэ" нэгдэлые олон жэлдэ хүтэлбэрилөө. Кузьма Бальжанович нүхэртээ үри хүүгэдээ эрдэм мэдэсэдэ хургажа, эбтэй эетэй, үнэр баян ажаһуунад.

Аяар холын Мирный хотоһоо Елена Магданова-Махутова, мүн Агаһаа Мэдэгма Цыденовна Цыденова агаарай хэлхээ холбооной ашаар бидэнтээ амар мэндээ хэлсэжэ уяруулаа.

Үргэн Буряадайнгаа дунда мэдээжэ болоһон "Бэлиг" хэлбэлэй генеральна директор, педагогикын эрдэмэй кандидат Сергей Дмитриевич Будаев Софья Ламажаповна нүхэртээ ерэжэ, энэ баярай үдэшые нээжэ, шадмар бэрхээр хүтэлбэрилөө. Бултадаа дээдэ шатын, нэрэтэй солотой багшанар болоһоорнь нүхэдөө хани халуунаар амаршалаад, өөһэдынгөө ажал хүдэлмэри, намтар, амжалта тухайгаа тодорхойгоор бэшэжэ, гэр бүлэтээ, үри хүүгэдээрээ ороһон найхан фото-зурагуудаа суглуулжа эльгээхыень Сергей Дмитриевич нүхэдөө уряалаа.

Нара зүб дулаахан дүхэригөө тойрон, нүхэдэйнгөө ажабайдал, ажал хүдэлмэри, үхи хүүгэд тухайгаа хөөрэн байхыень шагнаһан нуухада, ямаршые аятайб даа. Гушан жэл соо гаталһан замынь адлирхуу шэнги аад, өөр өөрын онсо шэнжэтэйл. Хүн бүхэн өөрынгөө хүби заяа зүбөөр шэлэжэ, ажабайдалаа найханаар түхээржэ шадаа. Мэнэ наяханал омог дорюун, хүжоу хөөрүү ябаһан нүхэднай һаншаһаа бууралтажа, томоотой бүдүүн хүгшэн эжы абанар болоһонхойл. Хүн бүхэн олон аша зээнэртэй боложо, хүбүүд басагадайнгаа гарын ганзагада, хүлын дүрөөдэ хүргөө гэхэдэ болохо.

Сагуудай нэлгэлдэн, сахариг мэтэ мухарижа, сансарын хүрдэ жама ёһоороо эрьэжэ байгаа. Нүхэдэй дулаахан дүхэриг соо хани нүхэдэйнгөө халуун альга адхан, дулаахан харасаараа андалдан, хүжоу зугаа дэлгэн, үнгэрһэн сагаа дурсан нуухада, ямаршые гоёб даа! Залуу наһаяа дурсан, һонирхолтой ушарнуудаа һанан, заримдаа тоомоошые таһарха ушарнуудаа һанан, һанан дурсаабди...

Табан жэл соо таһалгаряагүйгөөр бүлэгэй староста ябаһан Баярма Дармаевагай, комсорг Баярма Лыгденова-Раднаевагай үүргэ эндэ ехэ. Юуб гэхэдэ, манай бүлэгэй журамтай, эбтэй, бэе бээдээ үхитлэхэ, бэе бээе дэмжэжэ ушар эндэһээл эхитэй. Манай 315-дахи бүлэг үнэхөөрөөл онсохон бүлэг байгаабди. Мүнөөшые уулзахадаа, хүн бүхэн тон удхатай, дэмбэрэлтэй үгэнүүдые хэлэн байгаа һэн. Жэшээнэ, Дугарма Батоболотовагай

Гурбан тэбхэр арбан Гушан жэл ходоршобо. Хамта нураһан жэлнүүднай Холо хойно хаягдашаба. Эдир залуу хаһамнай Ульгэр шэнгээр һанагдана. Үетэн хани нүхэднай Үнөөхил хэбээрээ үзэгдэнэ. Найхан тэрэ жэлнүүднай һубарин нюдэндэ харагдана. Хонгёо дуунууд эдэлээд, Хэниушые даа һануулба. Дуранай охин үзэгдөөд, Дуураһан сэдхэл һэрээнэ. Шүлэгэй мүнүүд һубаряад, Шүүдэрэй дуһал болоһоно. Намарһаа үбэл болотор, Үбэлһөө хабар болотор Үзэдэг олон номууднай Үзэгдэнэл заримдаа зүүдэндэмнай. Оюутан ябаһан хаһамнай, Одоол жаргалта хаһамнай, Энеэдэ наадаар элбэгхэн

Эдир залуу хаһамнай Эрьэжэ мандаа ерэдэг най, Элбэгхэн жаргал бэлэглэдэг най. Гушан жэлэй туршада Гайхамшагта зам гаталаабди. Ажабайдалай ута харгы Алхалан ябажа гаталаабди. Ажалай жолоо баряабди, Алхамаа жэгдээр татаабди. Алхам бүридэмнай заримдаа Алдуунуудшые гаргагдаа. Гэбэшые дабшаабди урагшаа, Гэдэргээ сүхэрэн сухаряагүйбди. Эрдэм шудалха гэшэл Орьёл өөдэ гараһандал, Мүлхиһэн хүн оройдонь хүрэхэ, Тогтоһон хүн һөөргөө һолжорхо. Энэл уряа доро бидэнэр Эрдэм шудалаа бэлэйбди. Энэл уряа дорохоноо Эдир үетэниие хурганабди.

бэшэһэн "Мэнэл һая" гэнэн шүлэгыг Баярма Дармаевагай уран гоёор, уянгатайгаар уншахадань, булта уяран нуугаа һэн. Үнэхөөрөөшые, мэнэл һая оюутад ябаһан аад, яагаашые түргэн тэбхэр гушаниинь ходоршоо гэшэб.

Аюша Доноевой үгэ дээрэ Баяр Хамаевай бэшэһэн "Наһанай зүргэ" гэнэн дуу Мэдэгма Гомбоева-Бадмацыбикова дуулажа, баһал уяруулаа. Үнэхөөрөөшые, энэхэн наһанаймнай зүргэ ямаршые холо зурын ошооб. Римма Будажаповагай нүхэдтөө зорюулһан шог шүлэг бултаниие хүхээн баясуулаа. Мүн бэшэшые нүхэдэй хэлэһэн дулаахан уянгата дуунууд үни

удаан саг соо сэдхэлдэмнай хадугдан, зэдэлжэл байхал даа.

Элдэб шалтагаанаар ерэжэ шадаагүй нүхэдтөө мэндые хүргөөд, һайн мэдээсэл дуулганабди. "Наһан ябажал байна", - гээд Бадма-Цырен Дымбрылович эхилээ. Тиихэдэнь бидэ, нүхэдынь дэмжэн, жэл бүхэндэ июлиин 1-нэй үдэрэй 2 сагта түрэл хургуулиингаа дэргэдэ оршодог Доржо Банзаровай хүшөөгэй дэргэдэ уулзаха гэнэн шийдхэбэри абаабди.

Х.ДАМПИЛОВА, Захааминай аймагай Дабаатын дунда хургуулиин буряад хэлэнэй багша.

АЛТАН ГУРГАЛДАЙ

Раиса Пурбуевна ДАРАЕВА "Алтаргана-2012" гэнэн фестивалда арадай дуунай харалганда Буряад ороние түлөөлнэ.

Раиса Дараева 1961 оной августын 6-да Хяагтын аймагай Худара-Сомон гэнэн нууринда түрэнэн юм. 1980 ондо Буряад Республикын соёл гэгээрэлэй училищи дүүргэжэ, Хамнигадайн хүдөөгэй клубые даагшаар ажалай намтараа эхилээ.

1983 онһоо "Уряал" гэнэн фольклорно ансамблие хүтэлбэрилжэ эхилээд, аймаг, республика дотор үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуулгануудта эдэбхитэй хабаадаһан юм. 1994 ондо "Уряал" ансамбль Польшо гүрэнэй Закопан хотодо үнгэрһэн хадын арадуудай бүхэдэлхэйн 26-дахи фестивалда хабаадаа. 1995 ондо Улаан-Үдэдэ "Гэсэр" эпосэй 1000 жэлэй ойн баярай һайндэртэ хабаадажа, "Арадай жэргэмэл" гэнэн арадай дуунуудай конкурсын дипломант болоһон байна. 1996 ондо республикын хэмжээндэ үнгэрһэн "Алтан гургалдай" харалганай лауреат болоһон юм. 1997 ондо аймаг болон республикын соёлой хүгжэлтэдэ ехэ нүлөө оруулһанай түлөө «Буряад Республикын соёлой габыяата хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө.

2001 ондо, "Уряал" ансамблиин 25 жэлэй ойн баярта жэлдэ олон жэлэй туршада арадай заншал нэргээжэ хүгжөөһэнэй түлөө Раиса Пурбуевна Буряад Республикын Соёлой министрствын Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан юм. 2002 ондо Агын Буряадай автономно округто үнгэрһэн «Алтаргана» фестивалда хабаадаа. 2005 ондо өөрынгөө ансамбльтай Новосибирск хотодо

үнгэрһэн Бүхэроссийн "Ёһо заншал" гэнэн фестивал-харалганда бэлигтэ харуулһан байха юм.

2006 ондо Раиса Пурбуевна «Серебряный звон» гэнэн проект хамгаалжа, 30 мянган түхэригэй грант шүүгээд, тэрэ мүнгэндөө ансамблиингаа артистнарта мүнгэн зүүдхэлнүүдые худалдан абаа. 2006 ондо арадай аман зоһолой гайхамшаг үзэгдэлнүүдые нэргээжэ, шэнжэлжэ, хүгжөөжэ, залуу бэлигтэйшүүлые элирүүлжэ, горитой ажал ябуулһанайнгаа түлөө ансамблиин 30 жэлэй ойн баярые угтуулан, Буряад Республикын Арадай Хуралай Баярай бэшгээр шагнагдаһан юм. 2007 ондо «Чайный путь – путь этнокультурных контактов» гэнэн проектын шугамаар «Уряал» ансамбль Сайн замай экспедицитэй Хитад гүрэн ошоһон юм. 2008 ондо Эрхүү хотодо үнгэрһэн "Алтаргана" фестивалда арадай дуунай харалганда хабаадаа. Байгша оной апрель һарада үнгэргэгдэһэн "Алтан Гургалдай" гэнэн арадай дуунуудай республикын харалганда 1-дэхи шатын лауреат болоо. Энэ амжалтанэ Забайкалийн хизаарта мүнөө жэл үнгэрхэ Уласхоорондын Бүгэдэ буряадай "Алтаргана" фестивалда хабаадаха эрхэ олгуулаа бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

09.00, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС*. ПОГОДА
09.30 *СЛЕДЫ ВО ВРЕМЕНИ*
10.25 Д/Ф *МЕНЯ НЕ ПОНИМАЮТ РОДИ-
ТЕЛИ*

ТИВИКОМ

06.05, 20.00 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ*. *ЗУРХАЙ*
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00,
16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.30, 01.20 НОВОСТИ
ДНЯ
PRO-НОВОСТИ
07.00, 00.00, 01.50 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ*
07.30, 20.20 *ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ. ХХ
ВЕК*

20.30 Т/С *АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСКИЙ
ИЛИ КИЛЛЕР МАФИИ*
22.00 Т/С *ЗАЧАРОВАННЫЕ*. *ЗУРХАЙ*
00.20 Т/С *ЗОВ ПРЕДКОВ*. *ЗУРХАЙ*
02.10 *ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ*
03.30 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05,
18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50
МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
06.00 Т/С *ТАКАЯ РАЗНАЯ ТАРА*
07.00 Т/С *ПАПИНЫ ДОЧКИ*
07.30 М/С *ЧТО НОВЕЬКОГО, СКУБИ
ДУ?*

17.30 Х/Ф *КАРАМЕЛЬ*
19.00 САТИРИЧЕСКИЙ АЛЬМАНАХ *ЧЕРЕ-
АЛЬНАЯ ИСТОРИЯ*
22.00 Х/Ф *ДОБЕЙСЯ УСПЕХА-4*
00.30 СКЕТЧ-ШОУ *ВАЛЕРА TV*
01.00 Х/Ф *АЭРОПЛАН-2. ПРОДОЛЖЕНИЕ*
02.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 *НТВ УТРОМ*
09.05 Т/С *АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ*
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 *СЕГОДНЯ*
11.20 *ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР*
11.55 *ДО СУДА*
13.00 *СУД ПРИСЯЖНЫХ*
14.25 *СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ*
15.30 Т/С *ОПЕРГРУППА-2*
16.30, 19.30 ОБЗОР. *ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРО-
ИШЕСТВИЕ*

00.35 Т/С *ГЛУХАРЬ. ПРОДОЛЖЕНИЕ*
02.35 *ДАЧНЫЙ ОТВЕТ*
03.40 *ЖИВУТ ЖЕ ЛЮДИ!*
04.10 Т/С *ДЕТЕКТИВ РАШ*
06.00 Т/С *АДВОКАТ*

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 *СЕЙЧАС*
07.10 Д/Ф *СКОЛЬКО ЛЮДЕЙ МОЖЕТ
ЖИТЬ НА ЗЕМЛЕ*
08.00 *УТРО НА 5*
11.30 Д/С *СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННОЕ: УДИ-
ВИТЕЛЬНЫЕ СИЛЫ ЖИВОТНЫХ. БЛИЗКОЕ ЗНА-
КОМСТВО*
11.35, 13.30 Т/С *УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНА-
РЕЙ*

Четверг, 26
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 *ДОБРОЕ УТРО*
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 *КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА*
10.40, 13.15 *ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ*
10.50 *ЖИТЬ ЗДОРОВО!*
11.55 *МОДНЫЙ ПРИГОВОР*
13.25 Т/С *СЕРДЦЕ МАРИИ*
14.20 *СМАК*
15.00 *ДРУГИЕ НОВОСТИ*
15.25 *ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ*
16.20 *ЖЖХ*

12.30, 15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С *ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ*
13.50 *ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!*
14.50, 17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.50 Т/С *ЕФРОСИНЯ. ТАЕЖНАЯ ЛЮ-
БОВЬ*

КУЛЬТУРА

07.30 *ЕВРОНЬЮС*
11.00 *НАБЛЮДАТЕЛЬ*
12.15, 21.25 Х/Ф *БЕЛАЯ ГВАРДИЯ*
13.05 Д/Ф *СТАРЫЙ ГОРОД СИЕНЫ*
13.20 *ПОЛИГЛОТ*. ВЫУЧИМ АНГЛИЙ-
СКИЙ ЗА 16 ЧАСОВ!
14.05, 23.35 Д/С *ЧУДЕСА СОЛНЕЧНОЙ СИСТЕМЫ*
15.00 СПЕКТАКЛЬ *МЕГРЭ КОЛЕБЛЕТСЯ*
16.30 Д/Ф *ЛОСКУТНЫЙ ТЕАТР*
16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
16.50 Х/Ф *ПОГРАНИЧНЫЙ ГОРИЗОНТ*
17.50 Д/Ф *РУССКАЯ КЛИО*
18.15 *ВЕЛИКИЕ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫЕ
КОНЦЕРТЫ БЕТХОВЕНА*

АРИГ УС

07.00, 08.00, 09.00, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧ-
НЫЙ ЭКСПРЕСС*. ПОГОДА
07.30 М/С *ПРИКЛЮЧЕНИЯ НЕЗНАЙКИ И
ЕГО ДРУЗЕЙ*
07.45, 19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗ-
ВЛЕЧЕНИЙ
07.50 *СМЕШАРИКИ* НА "АРИГ УСЕ". ПО-
ГОДА
08.30 Т/С *ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА*
09.30 *СЛЕДЫ ВО ВРЕМЕНИ*
10.25 Д/Ф *ЛЮБОВЬ В ОФИСЕ*
11.45 М/С *БЕНИО: ИНОПЛАНЕТНАЯ
СВЕРХСИЛА*

АРИГ УС

09.00 *PRO-НОВОСТИ*. *ЗУРХАЙ*
10.00 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ*
10.30 Т/С *КАК СКАЗАЛ ДЖИМ*. *ЗУРХАЙ*
11.05 *ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ*. *ЗУРХАЙ*
12.05 *СПЕЦРАССЛЕДОВАНИЕ*
13.05 Х/Ф *КАНИКУЛЫ ПЕТРОВА И ВАСЕЧКИН*
14.30 М/Ф
15.05 Т/С *КОМАНДА-МЕЧТА*
15.35 Д/Ф *МОСКВА МУЗЕЙНАЯ*
16.05 Х/Ф *ТРОЕ В ЛОДКЕ НЕ СЧИТАЯ СО-
БАКИ*. *ЗУРХАЙ*

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05,
18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50
МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
06.00 Т/С *ТАКАЯ РАЗНАЯ ТАРА*
07.00 Т/С *ПАПИНЫ ДОЧКИ*
07.30 М/С *ЧТО НОВЕЬКОГО, СКУБИ ДУ?*

НТВ

07.00 *НТВ УТРОМ*
09.05 Т/С *АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ*
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 *СЕГОДНЯ*
11.20 *МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ*
11.55 *ДО СУДА*
13.00 *СУД ПРИСЯЖНЫХ*
14.25 *СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ*
15.30 Т/С *ОПЕРГРУППА-2*
16.30, 19.30 ОБЗОР. *ЧП*
17.25 *ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА*
18.40 *ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ* С ЛЕО-
НИДОМ ЗАКОШАНСКИМ
20.30 Т/С *МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА*
22.25 Т/С *НАРКОТРАФИК*
22.50 *СЕГОДНЯ. ИТОГИ*
00.35 Т/С *ГЛУХАРЬ. ПРОДОЛЖЕНИЕ*
02.35 Д/С *СОБСТВЕННАЯ ГОРДОСТЬ*
03.30 *ЖИВУТ ЖЕ ЛЮДИ!*
04.00 Т/С *ДЕТЕКТИВ РАШ*
06.00 Т/С *АДВОКАТ*

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 *СЕЙЧАС*
07.10 Д/Ф *ДИКАЯ ПРИРОДА: ШПИОН
СРЕДИ АНТИЛОП ГНУ*
08.00 *УТРО НА 5*
11.30 Д/Ф *ТИГР-ШПИОН В ДЖУНГЛЯХ*
12.10, 13.30 Х/Ф *ЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНО-
СТИ НЕ ГАРАНТИРУЮ*

«РОССИЯ»

06.00 *УТРО РОССИИ*
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07,
09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 *БАМБААХАЙ*
10.15 *БУРЯД ОРОН*
10.45 *О САМОМ ГЛАВНОМ*
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

Пятница, 27
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 *ДОБРОЕ УТРО*
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 *КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА*
10.40, 13.15 *ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ*
10.50 *ЖИТЬ ЗДОРОВО!*
11.55 *МОДНЫЙ ПРИГОВОР*
13.25 Т/С *СЕРДЦЕ МАРИИ*
14.20 *СМАК*
15.00 *ДРУГИЕ НОВОСТИ*
15.25 *ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ*
16.20 *ЖЖХ*

14.50, 17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.50 Т/С *ЕФРОСИНЯ. ТАЕЖНАЯ
ЛЮБОВЬ*

КУЛЬТУРА

07.30 *ЕВРОНЬЮС*
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ
КУЛЬТУРЫ
11.20 Д/Ф *УРАЛ. ОПОРНЫЙ КРАЙ
ДЕРЖАВЫ*
12.00 *ВАЖНЫЕ ВЕЩИ*
12.15 Х/Ф *БЕЛАЯ ГВАРДИЯ*
13.05 Д/Ф *МЕХИКО. ОТ АЦТЕКОВ ДО
ИСПАНЦЕВ*
13.20 *ПОЛИГЛОТ*. ВЫУЧИМ АН-
ГЛИЙСКИЙ ЗА 16 ЧАСОВ!
14.05 Д/С *ЧУДЕСА СОЛНЕЧНОЙ СИ-
СТЕМЫ*
15.00 СПЕКТАКЛЬ *МЕГРЭ КОЛЕБЛЕТ-
СЯ*

АРИГ УС

07.00, 19.30, 23.00 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС*
07.30 М/С *ПРИКЛЮЧЕНИЯ НЕЗНАЙ-
КИ И ЕГО ДРУЗЕЙ*
07.45, 19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И
РАЗВЛЕЧЕНИЙ
07.50, 19.20 *СМЕШАРИКИ* НА "АРИГ
УСЕ". ПОГОДА
08.00, 09.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС*. ПОГОДА
08.30 Т/С *ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕ-
ОНАРДА*
09.30 *СЛЕДЫ ВО ВРЕМЕНИ*
10.25 Д/Ф *БОРЬБЫ НЕЛЬЗЯ СДА-
ВАТЬСЯ-2*
11.45 М/С *БЕНИО: ИНОПЛАНЕТНАЯ
СВЕРХСИЛА*

АРИГ УС

07.00 *PRO-НОВОСТИ*
07.30, 10.05, 23.00, 01.30 *СЕРЕДИНА
ЗЕМЛИ*
07.50, 20.25 *ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ.
ХХ ВЕК*
08.00 НОВОСТИ ДНЯ, *ЗУРХАЙ*
08.30 *РАДАР-СПОРТ*
09.00 *PRO-НОВОСТИ*. *ЗУРХАЙ*
10.30 Т/С *КАК СКАЗАЛ ДЖИМ*. *ЗУР-
ХАЙ*

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05,
17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.25, 00.50,
01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
06.00 Т/С *ТАКАЯ РАЗНАЯ ТАРА*
07.00 Т/С *ПАПИНЫ ДОЧКИ*
07.30 М/С *ЧТО НОВЕЬКОГО, СКУБИ
ДУ?*

17.30 Х/Ф *КАРАМЕЛЬ*
21.00 ШОУ *УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕ-
НЕЙ*. *ВСЕХ АПРЕЛЬ - НИКОМУ*
22.30 Т/С *ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ*
23.30 САТИРИЧЕСКИЙ АЛЬМАНАХ
НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ
00.00 Х/Ф *ХРАНИТЕЛИ*
03.05 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 *НТВ УТРОМ*
09.05 *КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК* С
ОСКАРОМ КУЧЕРОЙ
10.05 *ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД*
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 *СЕГОДНЯ*
11.20 *СПАСАТЕЛИ*
11.55 *ДО СУДА*
13.00 *СУД ПРИСЯЖНЫХ*
14.25 *СУД ПРИСЯЖНЫХ*. ОКОНЧА-
ТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ
15.40 *ОЧНАЯ СТАВКА*
16.30, 19.30 ОБЗОР. *ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ
ПРОИШЕСТВИЕ*

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 *СЕЙ-
ЧАС*
07.10 Д/Ф *ДИКАЯ ПРИРОДА: ШПИОН
СРЕДИ АНТИЛОП ГНУ*
08.00 *УТРО НА 5*
11.30, 13.30, 17.00, 02.40 Т/С *ЧЕТЫРЕ
ТАНКИСТА И СОБАКА*
19.00 *МЕСТО ПРОИШЕСТВИЯ*
20.00, 20.35 Т/С *ДЕТЕКТИВЫ*
21.00, 21.55, 22.40, 23.25, 00.10, 01.00
Т/С *СЛЕД*

«РОССИЯ»

06.00 *УТРО РОССИИ*
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35,
09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 *САГАЙ СУУРЯАН*
10.20 ТОЛИ
10.45 *О САМОМ ГЛАВНОМ*
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯ-
ТИЯ
12.50 Т/С *ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ*
13.50 *ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!*

Суббота, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 ЦЕРЕМОНИЯ ОТКРЫТИЯ ХХХ ЛЕТНИХ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР. ПРЯМОЙ ЭФИР ИЗ ЛОНДОНА

«РОССИЯ»

06.15 Х/Ф "ПРИСТАНЬ НА ТОМ БЕРЕГУ" 07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО" 08.05 "ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС" 11.00 ЧЕЛОВЕК ПЕРЕД БОГОМ 11.35 Х/Ф "НЕПОВТОРИМАЯ ВЕСНА"

"БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ" Х/Ф "ПОМПЕИ" БИ ДЖИЗ. ТОЛЬКО ОДНА НОЧЬ Д/Ф "КАЦУСИКА ХОКУСАЙ"

АРИГ УС

07.30 М.Ф "РОМКА, ФОМКА И АРТОС" 08.00, 09.20 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА

ТИВИКОМ

"ЗУРХАЙ" 10.05 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" 09.30, 12.00 НОВОСТИ ДНЯ

11.00 "МОСКВА МУЗЕЙНАЯ" 11.50, 18.30, 22.55 "ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05, 17.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.50, 01.30, 01.50

Х/Ф "ВРАТА" ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 Т/С "СУПРУГИ" 09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"

5 КАНАЛ

08.50 М/Ф "ЭТО МОЙ РЕБЕНОК" 11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"

Воскресенье, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.50, 07.10 Х/Ф "ОДИНОЧНОЕ ПЛАВАНИЕ" 07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ

РУДОЛЬФА НУРЕЕВА. "РОМЕО И ДЖУЛЬЕТТА" 18.05, 02.55 Д/С "ПУТЕШЕСТВИЯ ИЗ ЦЕНТРА ЗЕМЛИ"

АРИГ УС

07.30 Х/Ф "ЧУЧЕЛО" 09.35, 19.50 "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ". ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.25 "ЗУРХАЙ" 06.30, 09.30 "ВКУСНО" 07.00 Д/Ф "СПЕЦРАССЛЕДОВАНИЕ"

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ

НТВ

Т/С "СУПРУГИ" 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"

5 КАНАЛ

07.00 Д/С "ДЖУНГЛИ" 08.00 Д/С "ПЛАНЕТЫ"

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ КОНДРАТЬЕВ

Театрай урлалай гайхамшагта ажал ябуулагша, Буряад Республикын болон

Владимир Ильич 1945 оной декабри-ин 1-дэ Эрхүү можын Эхирэд-Булагадай аймагай Хатар-Хадай нютагта түрэнэж юм.

1984 ондо В.И.Кондратьев Буряадайнгаа академичекэ театрай ахамад найруулагшаар томилогдож, хэдэн олон жэлнүүдэй туршада ажаллахан намтарай баримтануудтай.

Тэрээнхээ гадуур хүршэ Монгол ороной театрай тон нягта холбоотой байхан, Н. Гоголин «Ревизор», Ф. Гарсиа Лоркин «Кровавая свадьба».

1998 ондо Н.Бестужевай нэрэмжэтэ Ород драмын театрай урилгаар Н.Матхановагай «Шаманские сновидения» гэнэн зүжэгтэ Бөөгэй, «С любовью к Америке» гэнэн зүжэгтэнь Викторэй рольнуудые Америкэдэ үнгэрхэн гастрольнуудтань наадажа ерэнэн байха юм.

Ами наһаяа арад зонойнгоо сэдхэлэй, ухаан бодолой баяжалга болон хүгжэлтэдэ түрүүшын үдэрхөө зороулан туйлажа гарахан В.И.Кондратьевай найруулганууд түрэл Буряад театртаашье, республикын болон тойрогуудай арадай театруудташье айхабтар олон.

Буряадай Гүрэнэй Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ академичекэ драмын театрай захиргаан, артистнар болон зүжэг хангадаг ажалтан.

СТС «БАЙКАЛ»

Эжы, хүгшэн эжы, дайнай ара талын ажалай ветеран, Шэтын областиин Агын тойрогой Могойтын районой ажаһуугша

Пильжитова Цыремжидэй

наһа бараһан тухай түрэлхид болон дүгынхидын гүнзэги шаналал гашуудалтайгаар мэдүүлнэ. Июлиин 20-до үдэрэй 12 саг 30 минутаһаа иимэ хаягаар хүдөө табигдаха: Сокол нуурин, 7-дохи байшан гэр, 47-дохи байра (28, 55 дугаарай микроавтобусуудаар ошохо).

«РОССИЯ»

06.00 Х/Ф "ПОСЛЕДНЯЯ МИМЗИ ВСЕЛЕННОЙ" 07.50 Х/Ф "ОТПУСК ЗА СВОЙ СЧЕТ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС" 11.00 "ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ" С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ

БҮГЭДЫН ҺАЙНДЭР - СУРХАРБААН

Матвей Баданов илагшы амаршална

Июлийн 15-да Улаан-Үдэ хотын 113-дахи кварталда XIII Сурхарбаан үнгэргэгдөө. Заншалта болоһон түс хэмжээ ябуулга энэ удаа Буряад Республикын габьяата багша, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, Соросой уласхоорондын шангай дүрбэ дахин лауреат, 63-дахи дунда нургуулийн түрүүшын директор байһан Баяр Самаданович Гомбоевой гэрэлтэ дурасхаалда зориулагдаа.

“Баяр Самаданович – манай микрорайондо үнгэргэгдэдэг Сурхарбаанай эхи табигшадай нэгэн юм, - гэжэ 63-дахи нургуулийн директор Батор Лудупов амаршалгынгаа үгэ соо онсолон тэмдэглээ. – Энэ һайндэрые манай депутат Матвей Баданов бэлэглээ. Бидэ олон жэлнүүдэй туршада суг хамта микрорайонийнгоо, тойрогойнгоо бүхы хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэнэбди”.

2000 ондо Российн габьяата хоригшо Валерий Сыдеевэй дурадхалаар, Матвей Александрович нунгуулийнгаа тойрогто анха түрүүшынхией зунай наада үнгэргэжэ, иимэ һайхан заншал нэбтэрүүлээ юм. Тэрэнэй жэшээ даган, Иринчей Матханов, Миха-

ил Гергенов, Андреян Зыбынов болон бусадшые депутадууд өөһэдынгөө нунгуулийн тойрогуудта Сурхарбаан эмхидхэдэг болонхой.

63-дахи нургуулийн стадион дээрэ олон зон суглараа. һайндэрые эгээл бага (7 наһа хүрэтэр) тамиршад нээгээ. Тэдэ 30 метр зайда урилдажа, басагадай дундаһаа Алина Ключерева, харин хүбүүдэй дунда Артем Очиров түрүүлэн эрээ. 60 метрэй урилдаанай дүнгүүдээр Н.Кашкина болон А.Колодин гэгшэд 1-дэхи нуури эзэлээ. 100 метрэй зайда илагшад - Н.Цыдыпова, А.Иванов, М.Науменко, Д.Хандуев, С.Полухина, В.Кашкин.

Волейболоор мүрысөөндэ 12 командын дундаһаа “Квартал” шалгараа. Бага-футболор хүбүүдэй командануудай дунда “2909” илалта туилаа, эрэшүүлэй дунда – “Гранд”. Гар тулалдаан гэхэ гү, али армрестлингээр мүрысөөндэ илагшад - А.Болотова, Б.Гуруев, М.Зандакова, Т.Паршикова, А.Озерова, Амраа, Е.Будаева, О.Колодин, В.Кашнин. “БИН” команда канат таталгаар бусадһаа хүсэтэй байһанаа гэршэлээ. Гиир үргэлгын мүрысөөндэ өөр өөрынгөө шэгнүүртэ диилэгшэд гэхэдэ, А.Навоян, Амраа, М.Андреев болоно.

Гэр бүлөөрөө хабаадаг мүрысөөндэ Андреевтэн

шүүгээ. Александр Татьяна хоёр БНЦ-дэ хүдэлдэг, хоёр хүүгэдтэй. Ехэ басаганиинь Полина 3-дахи класста оронхой, бага Оюнань 8 һаратай. “Бидэ түрүүшынхией Сурхарбаанда хабаадабабди. Мүрысөөнүүд олон, хүн бүхэн шадалаа туршаха аргатай. Энэнь ехэ гоёдаа”, - гэжэ Александр хэлээ.

Барилдаан заншалта ёһоороо олон тамиршадые, харагшадые суглуулаа. Хүбүүдэй дунда Е.Шаракчинов, ехэшүүл сооһоо Э.Самеев, ветерануудай тулалдаанда Ж.Бадмаев бусадые булижа гараа. Сурхарбаанай абсолютна чемпион – Эрдэм Самеев. Тэрэ депутат Бато Семеновой шан – хони абаа.

Мүнөө жэлдэ хэмжээ ябуулгын программада зурагуудай, слогануудай конкурсууд нэмэгдэһэн байна. Эндэ Л.Лхамажапова болон

Л.Симбирцева эрхимууд гэжэ тодороо. Гадна зоной дунда лотерей эмхидхэгдээ. Сурхарбаанда илагшад булта һайн бэлэгүүдтэ хүртөө. Энэ һайхан хэмжээ ябуулга үнгэргэхэ хэрэгийе мүнгэнэй талаар хангаһан спонсорнуудые нэрлэбэл, Баир Самаданович Гомбоевой гэр бүлэ, Арадай Хуралай депутадууд Матвей Баданов, Сергей Цыдыпов, Бато Семенов, Зоригто Намсараев, Улаан-Үдэ хотын депутадуудай соведэй депутадууд Эдуард Бадмаев болон Баир Балханов.

Хүн зоной хэлэхээр, Сурхарбаан үндэр хэмжээндэ үнгэрөө. Тэрэ үглөөнһөө үдэшин орой болотор үргэлжэлөөд, дискотека болон фейерверкээр түгэсөө.

Дыжит МАРХАДАЕВА, Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ фотозурагууд.

Баир Самаданович Гомбоевой гэр бүлэ

Сурхарбаанай абсолютна чемпион Эрдэм Самеев

Барилдаанай үедэ

ЗАЛХУУ ЗАНДАНАЙ ЗУНАЙ НЭГЭ ҮДЭР

НАЙМААНДА СЭГНЭГДЭЭ

Юунһээ болоо юм, үбгэн һамган хоёр арсалдашаба. Үглөөгүүрын сайгашы ууһан юумэгүй, нэгэшы үгэ дуугаралдангүй ажал ажалдаа ошобод.

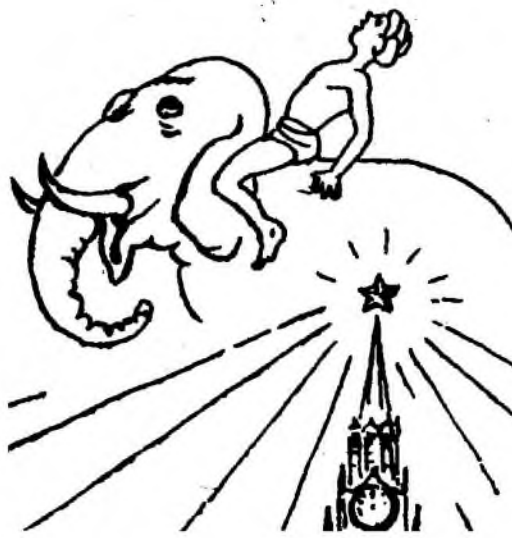
Эгээл үбһэ сабшалгын халуун хаһа. Хирэ болоод лэ бороон орожо, үбһэ ноого норгожорхино. Түнхэндэ уларилай нэлгэлдэхэн удаанай хэрэг бэшэ юм. Үглөөнөө найдал түрүүлһэн наранай арайл хүсэндөө ороод байхадань, огторгойд оройдоол малгайн шэнээн үлэн бии болоод, үдэһөө хойшо тэрэ золигшин дүрбэ табанаар ажалай эгээл халуун дээрэ ябажа байхада, бэшэнэ, уур сукхалаар дүүрэнэн үүлэдэ, абаад ерэшэдэг.

Энэ үдэр иимээр лэ эхилшоо гэе. Үсгэлдэр арбаад шахуу дунал дуһабашы, үһэлдэндэл үбһэ дахинаа норгожорхёо. Бадмынхи энэ үдэр гэр бүлөөрөө булта ехэ багагүй сабшалан дээрэ ошожо, наранай нэгэ бага шаража эхилхэдэ, үбһээ нэлижэ, үдэ багта тарман бухаллажа, машина дээрэ тээбэд. Тэрэнэ тойруулжа бүхөөр уяад, түрүүшнгээ машина түргөөр гэртээ абаа-шахаар ябабад. Үлөөшэд шэнэ бухалнууды хэжэ сүлөөгүүнүүд.

Сабшаланһаа гэр хүрэтэр дүрбэн модо зай. Харгын шулуу шалбагтай.

Кабина соо гурбан хүбүүд, харин ашаатай үбһэн дээрэ хотын дээдэ нургуулин нэгдэхэ курс дүүргэнэн Зандан аргамжада аһалдашанхай хэбтэнэ. Хажуугаарнь үндэр томо модонууд үнгэрнэ. Нэгэ һамбаанда хүйхэрнай мойһо хухалан абажа урдинэ. Зөөлэн үбһэн дээрэ дээшээ хараад хэбтэхэдэ, ямар гоёб даа. Огторгой хүб хүхэ. Зүгөөр үсгэлдэрэйхи малгайн шэнээн үүлэн хадын саанаһаа нэмээхэн бултайн ерэнэ. Зай, яахаб. Үбһэнэй үнэр ямар хоншуухан бэ, зарим хатуу ногоониинь эндэ тэндэш гэжэгэнүүлээд абана.

Зандан иимэ оршомдо үлгэдүүлэн ябараа бодомжолно. Юундэ би Африкада түрөөгүй юмби? Ямар гоё байгаа гэшэб!

Үбһэ бэлдэхэгүйш, хартаабха малтахагүйш, түлээ халхагүйш, тугалай хоргооһо түүхэгүйш, шэбхэ адхахагүйш... Аих даа. Тэндэшни хуу бэлэн. Гэдэһэнэйнгээ үлдөө хада гараа һарбайгаад лэ, банан, кокос, ананас, дуратайгаа абаад эдиинш. Нэгэ һармагшаниие нургажархёо һаашни, тэрэш-

ни пальма дээрэ абиран гараад, элдэбын фруктууды доошонь шэдэхэ. Суглуулжал үрдиинш. Тэрэ халуун газарта түлээгээр яахабши. Талаар ангууд дүүрэн. Эндэхи шэнги тэдэниие агнаһын тула хада уулаар абиралдахагүйш. Гэрһэнь гараад, гэшхүүр дээрһэнь буугаараа һанаһан ангаа буудахаш. Үглөөгүүр газель, обедтэ – леопард, үдэһын хоолдо – зебрэ. Залхуураа һаа, нэгэ заание буудаа һааш, жэл соо болохол. Хоёр шортик, хоёр самса, нэгэ сандали – жэлэй дүрбэн сагай бүхы гардеробни... – гэжэ һажахаар болотороо налгай бодолдо абтаад байхадань, "Түргөөр буу. Хорёогоо нээ. Үүлэн сугларжа байна. Гэдэргээ бушуу ошохо хэрэгтэй", – гэнэн ахынь шанга абяан тэрэниие тэрэ доронь загараалжа хэбтэлэн Зимбабвеһаа асаржархиба.

Нээрээшы, огторгойд борооной үүлэд түргөөр сугларжа эхилшэбэ. Сабшалан дээрэ ажал бүришые хүлгөөтэй болошонхой. Сүлөөтэй хүн гэжэ огто үгы. Нютагай ажалдаа бэрхэ, зүрхэтэй наһатайшаг ахатан бултание шоглон байжа яаруулна. Борооной дүтэлжэ ябабашы, зоной дунда уйдаһан шарай үгы. Энэ үдэр булта зон нэгэ хүн шэнги хүдэлмэрилжэ, аргагүй ехэ ажал хээ. Сабшагаһан үбһэн булта шахуу машинануудта тээгдэнхэй. Үшөөл нэгэ бага шангалаа һаа, дүүргэхээр байна. Хүлээһэн янзатайгаар үүлэдэй тамаран ябахые хараһан тэрэ мүнөөхи ахатамнай шог маягтайгаар

Хада бурхад, учтите, Хура бороо прекратите, – гэжэ байгаа һэн.

Лопсон ГЫРГЕНОВ.

АМА АМАА ТОҮОДОЛСОГШОД

Совет үеын сатирын булан

Дмитрий Алексеевич гэгээн сагаан үдэр дунда сонхонуудайнгаа хүшэгэнүүды оролдосотойгоор буулгажа, хөөшхыншые шагааха забһаргүй болгоно. Иихэдэ яажа байгаа хүн гэшэб гэжэ, нэгэдэхээр, гайхамаар, хоёрдохёор, һэжэглэмээр бээ? Теэд энэмнай тохёолдохёо байһан ушар байдалай команда доро орошоһон хүн байгаа.

Мэнэ мэнэ ерэхээ байһан шухала айлшадтаа гаһар дорюунаар, үрүүд ехэтэйгээр харагдаха гэжэ Дмитрий Алексеевич нэжээд-хошооды гансаарһаа дараһан янзатай – ехэ хүюун. Шараһан булаһан юумэнүүды, элдэб архи стол дээрэ табихадань, ульгам мориндол дугшажа ябажа, һамгандаа туһалалсана.

...Уданшыегүй "ГАЗ–67" маркын автомашина огсогон, пүршэгэнэн, хашааруу сэхэ гүйжэ ороод, сонхо доронь зогсоһобо. Дмитрий Алексеевич айлшадаа угтажа гэртээ оруулаад, үүдээ шэбхэдэжэ, суургалжа бүхэлөөд, һүүдээрнь дахин, дахин түлхижэ үзэбэ – баабгайншые татаа һаа тайлдахаар бэшэ байба.

...Хрусталь хундаганууд соо архи хэгдэжэ сэлхылдэбэ. Хоёр хүнөө бүридэһэн делегацие толгойлогшо, нэгэдэхэ айлшан – Эрийскэ леспромхозой директор Сергей Мифодьевич Афанасьев бодожо, хундага баряад хэлэбэ:

— Эрхим хүндэтэ Дмитрий Алексеевич! Бидэнэрэй ерэнэн ушарые та мэдэжэ байнат. Манай леспромхозой хүтэлбэрилэгшэд тание хизааргүй ехээр хүндэлдэг гэшэ. Теэд тиигэнгүй яахаб! Эндээ гэжэ хэлсэхэдэ, манай леспромхоз танайл ашаар ходоодо урдалжа, ходоодо шагнагдажа байна бшуу (хундага табижархёод, альган дээрэ алтан часы яларуулна). Тиимэһээ манай шагналда та хүртэлсэхэ ёһоороо хүртэлсөөт...

Тиигээд Афанасьев, тэрэнтэй ерэлсэһэн тус леспромхозой главна инженер Евгения Ивановна Шатиловатай хамһажа, алтан часыгаа Дмитрий Алексеевичын гарт зүүлгэнэ. Баярлахын ехээр баярлажа, сэдхэлээ доһолһон Дмитрий Алексеевич хоолойгоо шэшэрүүлэн, иигэжэ хэлэбэ:

— Эндээ гэжэ хэлсэхэдэ, та бидэнэр бэе бээ хээшэ марталсаха ёһогүй, бэе бээ дэмжэлсэжэ, бэе бээдэ туһалалсажа ябаха ёһотой зон гэшэбди. Юун хэрэгтэй болоноб, бүтүүхэн дуулгажа байгаарайгы. Шадахада бараг ааб даа! Харин минии танарта туһалдаг тухайда, таанарай намайе шагнаһан тухайда шэхэтэйшые амитанда дуулгажа болохогүй...

Саашань хрусталь хундагануудай ханхианан, алтан часын ялараан, хушуу холбоһон хөөрэлдөөн удаахан үргэлжлөө гэжэ.

Энэ сохом ямар ушартай юм гэхэдэ, иимэ байна. Модошодой Бүхэсоюзна мүрысөөндэ Эрийскэ леспромхозой түрүүлжэ, хэдэн дахин шагнал абаһаниинь олондо мэдэжэ. Тэрэ үедэ «Бурмонголлес» трестые Дмитрий Алексеевич Шатиловой толгойлжо байһаниинь мүн лэ мэдэжэ. Гэбэшье, олондо мэдэгдэжэ, нүдэндэ харагдаагүй юумэнүүд олон. Тэдээнэй заха үзүүрые эндэ элишэлэе. Тиигээд байхада, алтан часы тухай таабари таагдаха байна.

Д.А.Шатилов Эрийскэ леспромхозой хүтэлбэрилэгшэдтэй тон халуун барисаатай. Дээрэ нэрлэгдэгшэ главна инженер Евгения Ивановна тэрэнэй бэринь юм. Тэрэнтэй хүбүүн, Евгения Ивановнагай нүхэр Владимир Дмитриевич Шатилов мүн лэ тэндэ

хүдэлнэ. Харагты! Иимэһээл тохир хурган аман тээшээ таталдана!

69 автомашинатай Эрийскэ леспромхоз 1952 оной дүрбэдэхэ, 1953 оной нэгэдэхэ кварталай туршада 545 комплект авторезинэ абаа. Энэнь бүхы 14 леспромхозуудта үгтэһэн резинын аяар 26 процентнь болоно. Бүхы леспромхозуудта үгтэһэн 588 аккумуляторнуудай 55-ниинь, 316 рессорой 24-ниинь энэ леспромхоздо Д. А. Шатиловой захиралтаар үгтөө. Тиихэдэ 97 автомашинатай байһан Хориин леспромхоз энэ үе соо оройдоо 200 комплект авторезинэ, 39 аккумулятор абаа. 68 автомашинатай Баруун-Тарбагатайн леспромхоз 212 комплект, 110 автомашинатай Хундагатайн леспромхоз 272 комплект авторезинэ абаһан байна.

Тохир хурганай аман тээшээ хайшан гэжэ таталдадагынь эб элихэн болобо бээ?! Иигэжэ амаяа тоһоодуулжа, үргэгдэһөөр үргэгдэжэ байхада баярлан, леспромхозой хүтэлбэрилэгшэд Д. А. Шатиловой амые алтан часыгаар тоһодоо бшуу! Ойлгосотой бээ?!

М. КОРАБЛЁВ, Ш. НОМОГОНОВ.

...манай шагналда та хүртэлсэхэ ёһоороо хүртэлсөөт. Уран зурааша Ф.БАЛДАЕВАЙ зураг.

П.БУЯНТУЕВ.
(«Усть-Ордын үнэн» сонинһоо абтаба).

СССР-эй Агаарай-Сэрэгэй хүсэнүүдэй ветеран, инженер-полковник, ниитын мэдээжэ ажал ябуулагша Даша-Нима Шагдарович ШАГДАРОНОЙ 90 наһанай ойдо

ХҮН ҮХИБҮҮДЭЭРЭЭ ЖАРГАЛТАЙ

СССР-эй Агаарай-Сэрэгэй хүсэнүүдэй авиационно зэбсэгүүдэй талаар инженер-механик мэргэжэлтэй, Авиационно техникэ ашаглалгын ба заһабарилгын гүрэнэй эрдэм-шэнжэлэлгын институтдай ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ, ороной Авиационно промышленностийн министерствын ахалагша инженер, запасай полковник, Россиин ниислэв Москва хотодохи Бурядай соёлой бүлгэмэй ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ, Буддын шажанай Москвагай эблэлэй түрүүлэгшэ байһан, дайнай болон ажалай ветеран Даша-Нима Шагдарович ШАГДАРОН 90 наһанайнгаа дабаан дээрэ гараад ябана. Тиин иимэ үндэр наһатай болошье наа, Даша-Нима Шагдарович Америкийн Холбоото Штадуудта ажаһуудаг профессор Баяр хүбүүнтээ Буряад орондо айлшалба.

хурахаая орожо, Бурядай элитэ ехэ эрдэмтэн Базар Барадинай дүү Дугар багшада заалгаһан байгаа. Эхин шатын нургуулиа дүүргээд, Даша-Нима хүбүүхэн Агын дунда нургуулин 5-дахи класста хураһанайнгаа хүүлээр Зугаалайда 6-7-дохи классууды түгэсхэбэ. Тиин аргашан болохые шийдэжэ, Шэтын медтехникумдэ орожо, 1-дэхи курс дүүргээ хэн. Зүгөөр энэнь хүбүүнэй дура татабагүй. Саашадаа тэрэ Агын дунда нургуулида хуража, 1941 ондо эрхимээр дүүргээд, 1-дэхи дугаарай Магтаалай грамотаар шагнагда бэлэй. 1992 ондо энэ нургуулин ойн баяр дээрэ Та алтан медальтайгаар түрүүлэн дүүргэһэн хурагшамнай болобо гэшэт гэжэ нургуулин хүтэлбэрилэгшэд мэдүүлһэн юм гэхэ. Энэнь үндэр сэгнэлтэ гэшэ.

ЭСЭГЭЙ ОРОНОО хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, Агын окрвоенкомат комсомол хүбүүе сэрэгэй албанда татаба. 1941 оной июльһээ 1942 оной март болотор Даша-Нима Шагдарон Улаан Армиин инженернэ сэрэгүүдэй командирнууды бэлдэдэг Черниговскэ сэрэгэй-инженернэ училищида хуража, лейтенант зиндаатайгаар дүүргээ хэн. Дайн байлдаанай газарта минэ табиха, табигдаһан минэнүүды хуряаха гэхэ мэтэ зорилгонууды бэлүүлгэдэ хуралсаһан байгаа. Дүүргэжэ гараһан залуу сэрэгшэдые, тэрэ тоодо Даша-Нима Шагдароние Крымэй фронтдо эльгээбэ. Саперно взводой командиртай тушаалда дэбжүүлэгдэжэ, дайнай гал дүлэн руу ороо бэлэй. Эгээл энэ үень немец сэрэгшэдэй Крымэй хахад арал руу добтолготой тудалдаба. Манай сэрэгшэдые далай худар түрижэ байба. Саашадаа тэрэ Керчь шадар ябаган сэрэгшэдэй ротын командираар табигдаа хэн.

1942 оной август нарада Хойто-Кавказай фронт дээрэ дайралдахадаа, взводой командир хамгаалалтые бэхижүүлхэ талаар ехэ даалгавари дүүргэһэн байгаа. Энээнэй ашаар 236-дахи ябаган сэрэгэй дивизи дайсаанда шанга харюу сохилто үзүүлһэн юм. Намартаа Закавказиин фронтын 18-дахи десантна армиин 132-дохи тусхай мотоинженернэ батальоний ротын командиртай орлогшо Д-Н. Шагдароний ударидаһан сэрэгшэд Туапсе хотоһоо зүүн-хойгуурхи үргэн ехэ нотагуудта болоһон дайн байлдаануудта хабаадахадаа, эрэлхэг зоригтойгоор тулалдажа, Кубань болон Краснодарые сүлөөлэлсэһэн байгаа.

1943 оной май нарада Д-Н. Шагдароний хүтэлбэрилһэн мотоинженернэ рото Москва эльгээгдэжэ, Химкидэ газар доогуур харгы баряа хэн. Энээнэй хүүлээр Улаан Армиин Ахмад командованиин нөөсэ хүсэнүүдэй бүридэлдэ ородог инженерно-саперно бригадын дэргэдэхи Москвагай Сэрэгэй округой инженернэ сэрэгүүдэй офицернуудэй командиртай орлогшоор алба хэбэ.

1944 оной июньдэ тэрэ тусхай батальоний минно-саперно албанай начальнигаар томилогдоо хэн. Тиин тус батальон Московско, Калининска, Калужска ба Смоленскэ областынуудтахи аэродромууд дээрэһэ

минэнүүды хуряажа абаха айхабтар орёо, харюусалгатай даалгавари бэлүүлбэ.

Дайн байлдаануудта хабаадахадаа, эрэлхэг зориг харуулһанайнгаа, баатаршалга гаргаһанайнгаа түлөө Д-Н.Ш. Шагдарон Кавказые хамгаалгаһанай түлөө медальар, Улаан Одоной болон Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орденуудаар шагнагданхай.

ДАЙСАНИИЕ ДАРАЖА, даагаяа хүүлдэһэн совет арад хандаргагданхай ажаһыгаа нэргээн бодхоохые шармайн оролдожо эхилээ хэн. Сэрэгэй албанһаа табигдаһан Даша-Нима Шагдарон 1946-1952 онуудта Москвадахи профессор Н.Е.Жуковскийн нэрэмжэтэ агаарай-сэрэгэй инженернэ академидэ хуража, СССР-эй Агаарай-Сэрэгэй хүсэнүүдэй авиационно зэбсэгүүдэй талаар инженер-механигай диплом абаһан байгаа.

Тиин зургаан жэлэй туршада авиационно буу зэбсэгүүды зохёожо, бүтээн гаргалгын заводой конструкторска бюродо хүдэлбэ. Элдэб түхэлэй ракетэнүүдые, баллистическэ ракетэнүүдые, Газарые тойрон дабшадаг хэмэл ододые бүтээн гаргадаг хэн.

1958 онһоо Д-Н.Ш.Шагдарон Москва шадархи Авиационно техникэ ашаглалгын ба заһабарилгын гүрэнэй эрдэм-шэнжэлэлгын институтта хүдэлхээ оробо. «Агаар-агаар-газар» гэхэн ракетнэ түхээрэлгэ эндэ зохёогдожо туршагдажа, дайшалхы бэлэн болгогдог байгаа. Тэдэниие жэбэ жонхоһоо хамгаалха, бата бэхи, бүхэ болгохо, элдэб эрхэ байдалда байлгаха, хадагалха, ракетэнүүдые, стратегическэ бомбардировщицуудые, ядерна зэбсэгүүдые хадагалалгын болзор тухай дурадхал-зууршалганууды үгэдэг хэн. 1973 он болотор ажаллаад, запасай полковник-инженер албанһаа табигдаһан байгаа.

Удаань Даша-Нима Шагдарович ороной Авиационно промышленностийн министрствэдэ инженерээр, ахалагша инженерээр хүдэлөө хэн. Тиигэжэ тэрэ СССР-эй, Россиин Федерациин Агаарай-Сэрэгэй хүсэнүүдэй буу зэбсэгүүдые бүтээхэ, ашаглаха, албанайн болзорые хунааха талаар туйлай ехэ ажал ябуулһан байха юм. Оронойнгоо өөрыгөө хамгаалха хаба шадалые хүгжөөн бахижүүлгэдэ дай-

най болон ажалай ветеран Д-Н.Ш. Шагдарон ехэ хубитаяа оруулаа, бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм мэдэсээ, мэргэжэл шадабаряа, оюун бэлигээ элсүүлээ гэжэ тэмдэглэлтэй.

ДАША-НИМА ШАГДАРОН академи дүүргээд, хүдэлжэ эхилхэдээ, гэр бүлэтэй болохые шийдээ хэн. «Ганса хүн - хүн болохогүй, ганса сусал - гал болохогүй» гэхэн оньһон үгые доосоого үнхэнэй оруулжа ябаа нааб даа. Тиигэжэ 1952 ондо Даша-Нима Шагдарон Мария Шалтыкова хоёр хуби заяагаа холбоһон юм. Мария Сократовна Усть-Ордын округой Боохоной районой Үлээ нотагта тоонтотой байгаа. Эсэгэнь Сократ Степанович багша байһан. Мария Шалтыкова Москвагай театральна искусствын гүрэнэй институт дүүргэһэн, Буряад ороной түрүүшын мэргэжэлтэ балеринэ, хүгжэмтэ-драмын театрай примэ-балеринэ, Буряад-Монголой АССР-эй литература болон искусствын түрүүшын декадада республикаая түлөөлһэн байгаа. Мария Сократовна арба гаран жэлэй урда тээ наһа бараа хэн.

Хүн үхибүүдээрээ жаргалтай гэжэ хэлсэдэгын тон зүб. Шагдаронтой эбтэй эетэй бүлэ басаган хүбүүн хоёртой: Дарима басаганиинь 1954 ондо, Баяр хүбүүниинь 1958 ондо түрэхэн намтартай. Үхэрэй хоёр эбэр шэнгихэнүүд үхибүүдынь хоюулаа хүгжэм дуунда дуратай, искусства хабаатай юм. Хоюулаа тэдэ Москвадахи эгэшэ дүүнэр Гнесинүүдэй нэрэмжэтэ хүгжэмэй-багшын институтдай дэргэдэхи хүгжэмэй тусхай дунда нургуулида хураад, Москвагай гүрэнэй консерватори дүүргэнхэй. Дарима - профессор А.С. Леманэй композициин класста, харин Баяр профессор Т.П. Николаевагай фортепьянын класста хураһан байгаа. Саашадаа тэдэ хоюулаа эндээл профессор Леманай классаар аспирантура дүүргэжэ гаранхай.

Дарима Шагдарон дуунууды, бишыхан хүгжэмтэ зүжэгүүды зохёодог. Тэрэ - СССР-эй болон Россиин Федерациин Композиторнуудай холбооной гэшүүн. Дарима француз Пьертэ хадамда гараад, Парижда ажаһуудаг, консерваторидо хүгжэмэй багшаар хүдэлдэг. Гадна тэрэ концертнэ ажал ябуулгада хабаадаг. Хүбүүн басаган хоёртой.

Баяр Шагдарон концертнэ ажал ябуулгада үргэнөөр хабаадаг. Суута немец композитор Иоганн Себастьян Бахай нэрэмжэтэ пианистнуудай уласхоорондын конкурснуудта хабаадахадаа, хоёр дахин лауреат болоһон алдартай. 1980 ондо Германиин Лейпциг, 1992 ондо Италиин Палермэ хотонуудта үнгэргэгдэһэн конкурснуудта олон ороноудай түлөөлэгшэдэй дундаһаа шалгаржа гараа хэн.

Баяр Алла гэжэ нэрэтэй, коми яһанай һамгатай, мүн лэ хүбүүн басаган хоёртой. Баяр Шагдароний бүлэ США-гай Хойто-Каролина штатда ажаһуудаг. Баяр Дашинимаевич Аппалачска гүрэнэй университеттэ хүгжэм дуунай ба искусствын профессор юм.

Баяр Шагдаронтой Максим хүбүүниинь эсэгынгээ замаар дабшана. Холбоото Штадуудта, Япондо үнгэргэгдэһэн пианистнуудай уласхоорондын конкурснуудта хабаадахадаа, 23-тай боложо ябаһан Максим гурба дахин лауреат болонхой. Мүнөө Максим Баирович тус университеттэ багшдаг.

Тиигэжэ Даша-Нима Шагдарович Шагдароний үхибүүд, аша эзэнэр угаа уһанда хаянгүй, эхэ, эсэгынгээ нэрые үндэр дээрэ үргэжэ ябанал даа.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист, Россиин соёлой
габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

ПИАНИСТНУУДАЙ уласхоорондын конкурснуудай лауреат, искусство шэнжэлэлгын эрдэмэй кандидат, Аппалачска гүрэнэй университеттэй хүгжэм дуунай ба искусствын профессор, Буряад Республикын арадай артист Баяр Дашинимаевич Шагдарон республикын гүрэнэй филармониин танхим соо концерт табижа, дэлхэйн болон ород композиторнуудай классическа ба мүнөөнэй зохёолнуудтай танилсуулжа, хүгжэм дуунда дуратайшуулые хужарлуулаа. Хүүлээрнэ хүндэтэ айлшад тоонто нотагтаа - Агын Бурядай тойрогто айлшалба. Тиихэдээ тэдэ эрдэм хуралсалай асари ехэ, алдарт гуламта болоһон Агын 1-дэхи дунда нургуулин байгуулагдаһаар 170 жэлэй жабхаланта ойн баярай һайндэртэ хабаадалсаба. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэн урдахаан гэхэ гү, али 71 жэлэй урда тээ 10-дахи класс амжалтатайгаар дүүргэһэн Даша-Нима Шагдарон алдарт ойн баяр дээрэ үнгэрһэн үе саг тухай дурсан хөөрэхэдөө, сугларагшадай нюдэнһөө нулимса дундууһан, олонхидой сэдхэлдэ бахархал, омогорхол түрүүлһэн байха юм. Суута буряад пианист Баяр Шагдарон урда үдэрын, мүн ойн һайндэрэй үедэ концерт-наада табижа, нотагаархидайнгаа сэдхэлдэ сэсэг тарижа, мартагдашагүй дурсахаал үлөөбэ. Теэд энээнһээ үнэтэй сэнтэй юун байха гэшэб!

Бурханай орон гэжэ алдаршаһан Алхана уулада айлшаднай бараалхаж, аршаан булагуудһаань хүртэһэн, Үүдэн хүмэ, Юһэн хобоогой аршаан, Эхын умай болон бусад гайхамшагта үзэсхэлэн газарнуудаарнь ябажа хараһан, мүргэһэн байгаа.

* * *

АРАДАЙ АЖАХЫН элдэб һалбаринуудта шэн габьяатайгаар ажаллажа, аглаг һайхан Ага нотагаа алдаршуулһан хүнүүд олон юм ааб даа. Даша-Нима Шагдарович Шагдарон эдэнэй нэгэниинь болоно.

Даша-Нима хүбүүхэн Сагаангууд угай малшад Сэрэнэй Шагдар Сэдэнэй Сэбэгмид хоёрой бүлэдэ 1922 оной уһан хара Нохой жэлэй һаял гараад байхада Могойтын районой Ага-Хангил сомоной Дондог-Ри гэжэ үргэл мүргэлтэй хадатай Жэбхээн нотагта алтан дэлхэйдэ мүнделэн түрөө хэн. Тэрэ зургаан басагадай дунда түрэхэн ори ганса эрхэ тангил хүбүүн байгаа. Теэд хүбүүнэйнгээ 13-тай боложо ябахада, эсэгэнь хүндөөр үбдэжэ, наһа бараба. Тиин эхэнь гансаараа үхибүүдэй үндылгэжэ, эхэ болгоһон юм.

Тэрэ долоотой болоходоо, 1929 ондо Ага-Хангилай эхин нургуулида

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

2012 он – Россиин түүхын жэл

Аркадий Батомункуевай проект

Багахан хүбүүд – хубарагууд туршалгануудай хажуугар “элирхэйлэгэ” наадана

Бурхадай ЦАМ-ай хатарай баг

Английн аяншалагша эхэнэр Беатрикс Балстроуд түрүүшынгээ Монгол руу аяншалгаяа Пекинһээ (1913 он), хоёрдохийго Верхнеудинскаа (1914) Стефан Пассе шэнги харгыгаар, онсолбол, Сэлэнгээр пароходоор, Хяагтын-Адаг хүрэтэр саашаа тарантасаар ябаа.

Монголой гладиатор

... «Монгол эрэшүүл тэнхээ тамираараа шанга байна гэжэ бидэ һонирхон хаража, барилдаанда бэлдэжэ байһан зонтой танилсаабди. Наранда ба һалхинда шатаһан нюурнуудын хуушарһан ээдэй үнгэтэй болонхой байна. Хубсаһаа тайлаһан барилдаашадай бэе шанга һорилготой гэжэ мэдэхээр. Түргэн солбон бэшэ, харин шанга хүдэр бээтэйнүүд. Тиэхэдэ юрын ламанар, мэргэжэлтэ бэшэ зонийн зааханһаа хүндэ хүшэр байдалда бээе һорижо, бэрхэ барилдаашад болоһыень саг туршадаг юм».

«A tour in Mongolia» by Beatrix Bulstrode

Бэлигма ОРБОДОЕВА оршуулба.

Монголой хатан тусхайта хубсаһатаяа, хажуудань үдэшһэн хоёр эхэнэрнүүдтэй.
... «Һайхан дангина хатан өөрын гоёолто шэмэглэлнүүдые, хубсаһаа бидэндэ харуулба. Шляпань доошонь харуулһан пиаладал (аягадал) гоё шэмэглэлтэй, тэдэнэй олонхинь алтаар хээтэй хэбэртэй. Тиймһээ халуун үдэр эдэ бүгэдые шэрэхэнь хүндэ ёһотой. Эрдэни субадаар оёгдоһон хубсаһан дээрэ 300, 400 эрдэни субад тоологдоно, тэдэнэй олонхинь багахан горох мэтэ һайханууд байна. Энэ гоё хубсаһа үмдэһэн эхэнэр дээдэ тушаалтай байһанаа мэдэрнэ: хүрибтэр нюдэниинь, улаахан уралнуудын хүжюүтэй, иишэ тийшээ харасагаана».

«A tour in Mongolia» by Beatrix Bulstrode

Ургөөдэ түрмэдэ ороһон зон түмэр хайрсагууд соо ... «Үнэхөөрөө хуурсаг-хайрсагта дүтэ байхадаа, ухаангүй муухай нюур харааб, юбкэдэм дүтэ байгаа. Нэгэ хайрсагай хажууда шунан зобоһон хүнэй уушханһаа амаарнь адхарһан байба. Эндэ ороһон зоной ухаан балартана. Үдэрэй гэрэл тэдэ хэдэн минута соо харана, гансал үдэрэй хоёр дахин нүхөөрнь эдэе хаяха үедэ. Бага тархитай хитадууд нүхөөр толгойгоо бултайлгана. Харин томо толгойтой монголнууд толгойгоо гаргаха аргагүй байна».

«A tour in Mongolia» by Beatrix Bulstrode

... «**Б**айгалай саана ямар һайхан байгаали гэшэб: багаханууд улаан-шара сараана сэсэгүүд олон, бүхы харгыгаарнай эдэ сэсэгүүд таранхай байна. Оройшог болоһон хойно бороогой үедэ гурба-дүрбэн һэеы гэрые тойроһон бага гэрхэнһээ монголнууд гараба. Танилсаһаар байтарнай, эдэмнай буряадууд байба. Маанадые тэдэнэр халуунаар угтаба: тэрэ эхэнэрын бидэней борооһоо нороһон хубсаһыемнай, тэрэ тоодо господин Галлын муухай болоһон хубсаһа сэбэрлэхэ, татахаа оролдоо. Юумымнай хамһалсажа оруулалсаба. һайн эхэнэртэ самовар бии байжа, гурбанай нэгэ хуби эзэлһэн пезшэн дээрэ сай бусалгаба...»

«A tour in Mongolia» by Beatrix Bulstrode

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай һаа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын һонорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ

баялиг олодохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө усынхидтэ дамжуулаял. Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: open@mail.ru Тел.: 21-64-36.

ДЭЛХЭЙДЭ ГАНСА МОНГОЛ НААДАМ ТҮГЭС САЙХАН БОЛЛОО

Монгол хүмүүн боложо турһэнөөрөө омог шин баярлаж, дэлхэйдэ ижилгүй үндэһэн угсаагаараа бардамнан хөөрөхэ сэдхэлые бадрааж байдаг үндэһэнэй их баяр наадмаа хэн, хэрхэн яаж тэмдэглэһнь зэрэг зиндаа, байр суури элирхийлэх бас нэгэн хэмжүүр болжээ.

Улсын арслан Рагчаа

ДЭЭЛТЭЙ МОНГОЛ-2012

Дэлхэйн шилдэг хубсаһаар тодорхойлогдоһон Монгол дэглээ гадаад, дотоодын зондо үзүүлжэ зорилготой "Дээлтэй Монгол" наада нийслэлэйхин зургаадахи жэлдээ иигэжэ зохёон байгуулжа байгаа юм.

Анхан 100 гаран хүниие оруулжа байһан наадамда үнгэрһэн жэл 10 мянган дээлтэй Монгол оролсоһониинь наадамда хамрагдаха иргэдэй тоо жил бүри нэмэгдэжэ байгаа харуулжа байна.

ХҮХ-ХОТЫН УУЛЗАЛГАНУУД

Июнь һарын һүүл багта Буряадай гүрэнэй университетэй Үндэһэтэнэй гуманитарна институтдай багшанар В.Д.Патаева Л.Ц. Халхарова хоёр Хитадай Үбэр Монголой автономно районой нийслэл хото Хүх-Хото ошожо ерэбэ. Үбэр Монголой университетэй Монгол судлалай дээдэ хургуулиин директор профессор Баярмэн-

дын урилгаар багшанар ошоһон байна. Тус дээдэ хургуулида яһала олон манай Буряадай дээдэ хургуулинуудһаа аспирантнууд магистратурада, докторантурада һуража, диссертаци хамгаална. Манай Үндэһэтэнэй гуманитарна институтдай аспирант Марина Маншеева мүнөө жэл магистр гэхэн мэргэжэл хамгаалжа, үнэмшэлгээ абая.

Монгол судлалай дээдэ хургуулиин директор профессор Баярмэнд бидэниие угтажа абаад, хургуули таяа танилсуулһан байна. Үбэр Монголой университет 1957 ондо нээгдэһэн түүхэтэй. Энэ хадаа эгээн түрүүшын Үбэр Монголой дээдэ хургуули болоно. 1997 ондо тус университет Хитадай зуун эрхим дээдэ хургуулинуудтай тоодо ороһон байна. Тус университетэй 15 институтда, 41 факультетдэ 58 бакалаврай, 61 магистрай, 17 докторантурын мэргэжэлтэдые бэлдэнэ. Эндэ Монгол Улашаа, Солонгосхоо, Японоһоо, Европо, Росси, Америкэһээ ба бусад гүрэнүүдһээ оюутад һурана. Мүнөө дээрэ энэ университет 20 мянган оюутадтай, эгээл баян номой сантай (1300 мянган тоотой номууд хадагалагдана). Университет хадаа өөрын ехэ зай газартай, тэндэнь һуралсалай байшангууд, номой сан, музей, оюутадтай ба багшанарай байранууд, амарха, номоо үзэхэ талмай, хоол бариха гуанз, кафе, Интернет-кафе, сэнгэхэ парк, сквер, сөөрэм г.м. аргагүй томо комплекс болоно.

Монгол судлалай дээдэ хургуулида монгол хэлэ, аман зохёол, уран зохёол, түүхэ, соёл болбосорол шудална. Бидэней ерэһэн ушараар тус дээдэ хургуулида эрдэм шэнжэлгын бага хурал эмхидхэгдэһэн байна. Энэ хурал дээрэ монгол хэлэнүүдэй мүнөөдэрэй байдал, аман зохёол, уран зохёол шэнжэлгын, бөө мургэл, буддын шажан тухай, монгол туургата арадуудай түүхэ г.м. асуудалнууд табигдаа. В.Д. Патаева Буряад Республикада буряад хэлэнэй мүнөө үеын байдал тухай элдхэл табяа, Л.Ц. Халхарова буряад уран зохёолой түүхэ, уран зохёолшод, зохёол шэнжэлгэ тухай хөөрөһөн байна. Үбэр Монголой эрдэмтэд Таяа, Урасхал, Насан-Урт, Хурилаш монгол хэлэ бэшэг хитад хэлэнэй нүлөөнөө хамгаалха, залуу үетэндэ монгол хэлэ зааха, монгол соёл, ёһо заншалаа сахижа ябаха тухай манай Буряад нутагта шэнги хэлэнэй талаар адли зүрилдөөтэй хүндэ асуудалнуудые табиһан байна. Үбэр Монголд 24 миллион зон, тэдэнейн оройдоол 5 миллион хүн жэнхэни монгол, 18 миллион хитад, 1 миллион бусад үсөөн тоото арадууд (манжуур, дунгаан, дагуур, эвенк, солонгос, ород), тэдэней тоодо 6-7 мянган Шэнхэнэй буряадууд ажаһууна. Профессор Баярмэнд өөрынгөө элдхэлдэ монгол эрдэмтэдэй һанаа зообоодог проблемэ тухай хэлээ, юуб гэхэдэ, монголчуудай олоһонийн монгол хэлээ мартажа,

хитад хэлэтэй боложо, монгол бэшэ хитад сэдхэлтэй боложо байна гэжэ тэмдэглэһэн байна. Тиигэбэшье Үбэр Монголд хитад хэлэнэй хамта монгол хэлэн гүрэнэй хэлэн гэжэ хэрэглэгдэнэ. Хүх-Хотын гудамжаар ябаханда, хоёр хэлэн дээрэ - хуушан монгол ба хитад хэлэн дээрэ бүхы юумэн бэшээтэй байна. Хотын олоһонийн транспорт соо ябаханда, түрүүн монгол хэлэн дээрэ, тиигээд хитад хэлэн дээрэ автобусой буудал сонсоһоно. Хүх-Хотодо хоёр миллион гаран зон ажамидарна. Тэдэней дунда монголчууд оройдоол 15 процент зон болоно бшуу. Ехэнхинь хитадууд ажамидарна. Хоридохи зуун жэлэй 50-60-аад онуудһаа Хитадай правительство Үбэр Монгол руу хитадуудые ехээр зөөлгэһэн байна. 2001 онһоо хүдөө нутагһаа, бүхэли наһаараа түрэл тоонто нутагтаа, үргэн талаараа хони малаа адуулжа ябаһан 700 мянган монголчуудые идхажа, хото зөөлгэһэн, тиимэ

газарнуудтай, үндэр томо байшангууд, худалдаа наймаанай түбүүд, үргэн гудамжануудаарнь олон мянган машина, велосипед, мотоциклаар ябаһан зон.

Хүх-Хотоһоо гурбан зуугаад модо газарта байдаг Ордос гэжэ нутагта Ехэ Монгол Уласай Дэлхэйн эзэн Чингисхаанай музейнэ комплекс мавзолей (Чингисэй онгон гээд монголчууд хэлэнэ) байна. Энэ ехэ музейнэ комплекс хадаа 1954 ондо баригдаһан, тиигээд һаяын үедэ шэнэлэгдэһэн. Монгол судлалай дээдэ хургуулиин багшанар бидэниие тэндэ абаашажа, үзэхэлэнтэ гоё газар харуулаа. Энэ Чингисэй онгон гэхэн газарта Чингисхаанай хубсаһан, Чингисхаанай һүүлшын амисхал шэнгээһэн тэмээнэй ноохон шэрдэг хүдөөлһэн түүхэтэй, өөрын хүүр мүнөө болотороо хаана юм бэ гэжэ хэншье мэдэдэггүй. Дархад яһатан Чингисхаанай дэн энэ музейдэ хадагалаа. Тус мавзолей гурбан томо һэеы гэр шэнги түхэлтэйгөөр бариһан байшангуудһаа бүридэнэ. Мавзолей үндэр газарта байна, тэрэ хүрэтэр 81 алхам гэшхүүрээр өөдөө гараабди. Жэл бүхэндэ монголчууд сугларжа, Чингисхаанай онгондо мургэл үргэл хэнэ. Бидэшые баһа орожо мургэһэн байнабди. Мавзолей соо олон экспонатууд, ханаарнь Чингисхаанай түрэнэн үдэрһөө эхилээд, наһа баратарнь болоһон үйлэ хэрэгүүд зураатай байна. Хараханда, ехэ хүрөөтэй, зүржэ сэдхэлээ хүдэлгэхөөр.

Энэ мавзолейһээ холо бэшэ аргагүй үндэр постамент дээрэ хоёр сагаан мориодой хүшөө байна, тэдэней тэг дундуур түмэр гэнжэ татаатай. Хоёр сагаан мориодой дундуур байһан гэнжэ хадаа Европо ба Ази хоёрые Чингисхаан нэгэдүүлһэн гэхэн удхатай болоно. Жэл соо тус комплексдо 30 миллион шахуу аяншалагшад ерэжэ үзэнэ гэжэ музейн экскурсовод хөөрөжэ үгөө.

Хитадай Үбэр Монголой монголчуудтай танилсажа, орон нутагаарнь аяншалжа ерээд байхандаа, үнэхөөрөө ехэ баяртай байнабди. Хаанашье ажамидаржа байһан монголчуудбди гэжэ мэдэржэ, нэгэ түүхэтэй, соёлтой, баян хэлэтэй байһандаа омогорхожо, монгол, буряад сэдхэлээ бахархажа, иимэ танилсалга, уулзалганууд гүүр мэтэ бидэ, монголчуудые, ниилүүлжэ, баярлуулжа зорилготой гэжэ һанагдана.

Лариса ХАЛХАРОВА,
буряад уран зохёолой кафедрые даагша.

Үбэр Монголой олонхи монголчууд хэлээ мартажа байна.

ушарһаа олон монголчууд хотодо ажалгүй, элдэб аргаар амидаран байна. Тэрэ ехэ сүлөө болоһон тала дайдада хитадууд кашемир ноһо үгэдэг ямаа үдхэжэ эхилээ. Соёлой хубисхалай үедэ (Культурна революциин) монголчууд хитадуудтаа эхээр хашуулһан, хамалганда абтажа алуулһан, хюдуулһан, зобоһон арабди, монгол хэлэн дээрэ ярилсажа болохогүй хорюултай хатуу саг байгаа гэжэ тэндэхи монголнууд хөөрэнэ. Хүх-Хотодо монгол хэлэн дээрэ гансахан «Үбэр Монголой сонин» гэхэн газетэ үдэр бүхэндэ гарана, харин һүүлэй арбаад жэл соо тус газетын тираж 14 мянга байһанаа оройдоо 6 мянга болоод байна. Энэ хадаа баһал манай эндэ буряад хэлэн дээрэ гаража байдаг гансахан «Буряад үнэн» газетэдэ адли болоно бшуу даа. Тиигэбэшье хуушан монгол хэлэн дээрэ яһала олон номууд бэшэгдэжэ хэблүүлэгдэнэ, һуралсалай, эрдэмэй талаар, уран зохёолшые монгол хэлэн дээрэ гарана. Хүх-Хотодо үндэһэтэнэй телевидени монгол хэлэн дээрэ мэдээсэлэй дамжуулгануудые харуулна, сагай уларил дамжуулхандаа, дэлхэйн монголчуудай ажаһуужа байдаг Улаанбаатар, Улаан-Үдэ, Элисте хотонуудые харуулхадань, бидэ ехэ һайшаагаабди.

Хүх-Хото мүнөө үеын яһала гоё хото байна. Олон һонирхолтой

Үндэһэн арадай ёһо заншал

ТҮРЭ НАЙР

БАСАГА ХҮРГЭЛГЭ.

Хадамда ошохо басаганай талта нара гэжэ байдаг хэн. Тэрэнь хадаа тиимэ наһатай, тиимэ жэлтэй басаган тиимэ нарада хадамда үгтэхэ ёһотой гэхэн үдэр болзор юм. Тэрэ үдэрһөө урда хэдэн хоног соо басагаяа нютагайнгаа айлнуудаар айлшалуулдаг хэн. Хадамда ошохынгоо урда тээ түрэл түтимэйдөө айлшалжа, нютагайнгаа зонуудаар һүүлшынхией уулзажа, хайн үгыень дуулажа, амар мэндээ хэлэжэ гараха гэхэн заншал ёһо байгаа юм. Иигэжэ айлшалгыень «зайгаашан басаган» гэжэ нэрлэдэг хэн. Айлшалуулхын тула нэгэ үбгэн, нэгэ хүбүүн, адагын 2-3 басагад ябалсадаг байгаа. Хазаар мори унаһан тэдэнэр нэгэ айллаа нүгөө айлда орожо, нютаг нугаараа ябадаг хэн. Тэдэнэр 100-шые метр зайтай айлай хоорондо морёо унаад ябадаг байгаа. Хүрэнэн айлнуудын тэдэниие сайлуулаад, үбгэндэ хадаг, зайгаашан басаганда пулаад, бусадтань саахар, конфетэ үгөөд мордохуулдаг хэн. Басаган айлшалһан айлдаа саахар, хурһа, тон дүтын түрэл үбгэд, хүгшэдтэ хадаг, пулаад, үхибүүдтэнэ торгон гү, али хилэн сүүмхэ (мүнгэнэй), булхар (эхэнэрэй баряад ябадаг дээрээ хуняһатай, оһортой сүүмхэ) бэлэглэдэг байгаа юм.

Үдэшлэн тэдэнэр басаганай түрэлэй гү, али эхэ эсэгын ябалсадаг дүтын айлда ерэжэ хонодог байгаа. Тиихэдэнь тэрэ айлда олон залуушуул суглардаг хэн. Тэрэ айлын хони алажа шарууһалдаг бэлэй. Басаганайнгаа хонохо газарыень эхэ эсэгэн урид олоһон, хэлсэһэн байдаг хэн. Хоноһон айлайн басагыё хожом ээлжээндээ тэдэнэр хонуулха ёһотой юм. Энэ ёһые харюу гэдэг хэн. Гэрэй үбэртэ түүдэг табяад, зониие дүхэригтэ һуулгажа хүндэлһэнэй һүүлээр үдэшин наадан бологшо бэлэй. Яажа наададагын наадан тухай бүлэг соо хэлэгдээ хэн. Басага айлшалуулжа ябагшад иигэжэ хэдэн айлда хонодог байгаа юм.

Хоноод үглөөгүүр мордоходонь, тэрэ айл айлшан басаганда хони гү, али дүтын түрэлэй баян айл һаа, бодо малшыё бэлэглэдэг хэн. Хожомын басаганай эсэгэ тэдэнэй басаганда харюу болгон, баһа тиимэ мал бэлэглэхэ ёһотой байгаа. Басагыё зайлжа ябаһан нүхэдтэньшыё хадаг, пулаад, конфетэ гэхэ мэтыё бэлэглэдэг бэлэй.

Иигэжэ басаган айлшалжа дүүргээд, 3-4-5 газарта хоноод, һүүлшынгээ хүниие гэртээ ерэжэ хонодог хэн. Эльгэн дээрээ тэнжээһэн эжы абынгаа гэртэ һүүлшынхией хонохом гэжэ ханахадаа, үнэн сэдхэлһээ гунигладаг байгаа юм. Боро хараанаар гэртээ ерэдэг хэн. Хэрбээ эртэ байгаа һаань, һүүлшынгээ айлда боро хараан болохыё хүлээгшэ бэлэй. Гэртээ дүтэлөөд ябатараа, басагад гэнтэ уйлалдажа эхилэгшэ хэн. Минии бишыхан ябахада, иигэжэ уйлалдахадаа, гэрһээ буруу тээшээ шэглэн, тала руу гүйлгэлдэгшэ хэн гэгшэ бэлэй. Тиихэдэнь угтажа ошоһон хүбүүд тэдэниие эрыюулжэ,

моридыень жолоодожо асардаг хэн ха. Хүсэд харанхы болоод байхада, урда бүүргэ дээгүүрээ урагшаа нэнгэжэ, моринойнгоо хүзүүн дээрэ хэбтэшоод, шадалаараа бархиралдаһан басагад, энеэлдэһэн, дуулалдаһан хүбүүд шаг шууяа табилдаһаар, басаганай гэртэнь ерэгшэ бэлэй. Басагыё эмээл морин дээрһэнь хуулажа хүтэлөөд, гэртэнь оруулдаг хэн. Гэртэ орохынгоо урда басагад газар нюураа угааһан хэбэртэй бологшо бэлэй. Зүгөөр тэдэнэр гэртэ ороодшыё байхадаа, һугшаралдажа, нелбоһоо аршасагажа һуугшад хэн.

Нэгэ иимэ ушар болоһон юм. Нэгэ басаган гэртэ ороодшыё байхадаа уйлажа байха ёһотойб гэжэ ойлгоһон аад, уйлаха гэхэдэнь, уйладаһаниин хүрэжэ үгэбэгүй ха. Тиихэдэнь үхэгэй урдуур гарахадаа, тэндэ байһан хүнэгтэй уһан руу хургаа хээд, нүдэндөө түрхижэ, алад гараад һуухадань, хүнэй харан гэхэдэ, шуһа түрхижэрхиһэн байгаа. Басаганай эсэгэтэн хони алаһан аад, түдхууртай шуһыень үхэгэй урда табиһан байгаа бшуу.

Басагад хэдэн хоног соо айлнуудаар ябаха зуураа мэндэ гэхэһээ бэшэ юушыё дуугаралсадаггүй хэн. Харин суг хамта ябалсаһан нүхэд хүбүүд басагад гунхажа найгажа ябаһаар моринһоо унашуужан гэжэ хараха, айлда хоноходонь, моринойнь эмээл абаха, мориинь уһалха, эдеэлүүлхэ, үглөөгүүр мордоходонь эмээллэхэ, сугларһан бэлэгүүдын баадан соо орёожо бүһэлөөд, нюргандаа абажа ябаха нилээд ехэ ажалтай, харюусалгатай байгаа юм.

Түрэнэн гэрһээ огтолон гаража, хариин газарта үглөөдэр ошохоёо байһан басаган айлшан янзаар хонодог хэн. Энэ хүни залуушуул сугларжа, шарууһа эдеэд, элдэб наада хэдэг бэлэй. Энэ наадын басаганай ехэ наадан гэдэг байгаа. Хүсэд харанхы болоод байхада, газар, гэрэй үдэнһээ 10-15 метр газарта түүдэг табижа, бүгэдэ зониие дүхэригтэ һуулгадаг хэн. Шарууһанай ёһоор мяхан табигдаад, табяг мэдүүлэгдээд байхада, нэгэ хайн дууша хүбүүе «Уусын дууе» дуулахын урижа, хадамда ошохо басаганай урда һуулгадаг байгаа юм. Уусын дуун дүтын зоной хадамда гарахаяа байһан басаганда хэлэһэн һүүлшын һургаал юм. Бүри үни сагта, басага үгэлгэ гээшэ отог (эсэгэ) зоной хамтын хэрэг байха үедэ арадай аман зохёол болон тогтониожо, үеһөө үедэ дамжан ябадаг дуунууд байгаа. 21 наһатай ябахадаа, энэ дууе дуулахадам, намһаа табяад наһа аха аад, залуу ябахадаа ехэ дууша байһан нэгэ үбгэн: «Тон зүб дууладаг хүн байнаш, би иигэжэл дуулагша хэм. 15-16-тай ябахадаа, таби гаратай нэгэ үбгэндэ заалгуулаагша хэм»,— гэжэ хэлээ бэлэй.

Хадамда ошохо басаганай урда хонинойшыё, бодо малайшыё ууса табяатай байжа болохо юм. Эдихэ ээлжээнэйнгээ ерэхэдэ, басаган тэрэ уусаяа абажа, ама хүрөөд, урдаа һуугша хүбүүндэ заладаг юм. Тиихэдэнь тэрэ хүбүүн уусаһаа отолжо

эдеэд, гэртээ абаашахаданшыё, арадань байһан хүбүүдтэшыё үгэхэдэнь болохо. Тиигээд зоной эдеэлжэ дүүргээд байхада, дууша хүбүүн дуулажа эхилдэг хэн. Уусын дуун Ага нютагта хэдэн ондоогоор дуулагдадаг байгаа юм.

АГА ТОСХОНЬОО ЗҮҮН ТЭЭШЭНХИ ЗОНОЙ ДУУН

Нариихан, нариихан шаргая,
абгай минии гү,
Наранайнгаа дунда хагсаагаарай.
Наһажаа үгы бээе,
абгай минии гү,
Нааданай дунда жаргаарай.
Үндэр, үндэр шаргая,
абгай минии гү,
Үдэхэн нарандаа хагсаагаарай.
Үхинхэн бага бээе,
абгай минии гү,
Үрээлэй дунда жаргаарай.
Хайбан, хайбан хараяа,
абгай минии гү,
Хайбалзуулан мордоорой.
Харихан зондоо ороходоо,
абгай минии гү,
Харюу үгы һуугаарай.
Хиибэн, хиибэн хараяа,
абгай минии гү,
Хиибэлзүүлэн мордоорой.
Хилэхэн зондоо ороходоо,
абгай минии гү,
Хирүү үгы һуугаарай.
Хурьган, хурьган хонёороо,
абгай минии гү,
Хуримаа бүтээн мордоорой.
Хоёрхон эжы абынгаа,
абгай минии гү,
Үрээлын абан мордоорой.
Түлгэн, түлгэн хонёороо,
абгай минии гү,
Түрээ бүтээн мордоорой.
Түрэнэн аба эжынгээ,
абгай минии гү,
Үрээлын абан мордоорой.
Ботогон, ботогон тэмээгээ,
абгай минии гү,
Буйлуулжа мордоорой.
Бууралхан сагаан эжынгээ,
абгай минии гү,
Үрээлын абан мордоорой.
Атан, атан тэмээгээ,
абгай минии гү,
Ашаалуулжа мордоорой.
Абахан эжы хоёрингоо,
абгай минии гү,
Үрээлын абан мордоорой.

Энгин, энгин тэмээгээ,
абгай минии гү,
Эмээллэжэ мордоорой.
Эжы аба хоёрингоо,
абгай минии гү,
Үрээлын абан мордоорой.
Хонинойнгоо ерэхэдэ,
абгай минии гү,
Хулайлжа угтаарай.
Худахан зонойнгоо ерэхэдэ,
абгай минии гү,
Хүндээ барин угтаарай,
Үхэрэйнгөө ерэхэдэ,
абгай минии гү,
Хүнэгөө барин угтаарай.
Үбгэд зонойнгоо ерэхэдэ,
абгай минии гү,
Хүндээ барин угтаарай.
Адуугаа гэжэ ханахадаа,
абгай минии гү,
Ардагхан мориншни
тэгүүлнэ аабза.
Абаяа гэжэ ханахадаа,
абгай минии гү,
Алагхан нүдэншни мэлмэрнэ аабза.
Эжэлээ гэжэ ханахадаа,
абгай минии гү,
Эрээхэн мориншни тэгүүлнэ аабза.
Эжыгээ гэжэ ханахадаа,
абгай минии гү,
Эрээхэн нүдэншни мэлмэрнэ аабза.
Хүдөөгэй ганса модыё,
абгай минии гү,
Хүндэн үгы ябаарай.
Хүбүүхэн ганса нүхэрөө,
абгай минии гү,
Хүндэлхэдэжэ һуугаарай.
Талын ганса модыё,
абгай минии гү,
Талалан үгы ябаарай.
Тангил ганса нүхэрөө,
абгай минии гү,
Хүндэлхэдэжэ һуугаарай.
Сэргэдэхи морёороо,
абгай минии гү,
Хүлэгэй соло дуудаарай.
Сээжэндэхи зүрхөөрөө,
абгай минии гү,
Сэсэнэй соло дуудаарай.
Хорёодохи хонёороо,
абгай минии гү,
Баянай соло дуудаарай,
Хобтондохы сомоороо,
абгай минии гү,
Мэргэнэй соло дуудаарай.

"Лодон багшын дэбтэрһээ"
гэхэн номһоо
Б.ОРБОДОЕВА бэлдэбэ.

ХVII ЖАРАНАЙ ХАРА УҮНАН ЛУУ ЖЭЛ

ЗУНАЙ ҺҮҮЛШЫН УЛААГШАН ХОНИН ҺАРА

Буряад литэ	4	5 Б	7	8	9	10 Д ХЭ	11 ХЭ
Европын литэ	23	24	25	26	27	28	29
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Нара понед.	Мягмар Марс вторник	Нагба Меркури среда	Пурбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	хүхэгшэн Тахья	улаан Нохой	улаагшан Гахай	шара Хулгана	шарагшан Үхэр	сагаан Бар	сагаагшан Туулай
Мэнгэ	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан	7 улаан
һуудал	уула	модон	хиш	гал	шорой	түмэр	огторгой

Гарагай 2-то зунай һүүлшын улаагшан Хонин нарын июлиин 23 (шэнын 4).

Хүхэгшэн Тахья, 4 ногоон мэнгын, уулада һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, 8 лусууд, тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхохо, хэ-шэг даллага абаха, сан табиха, тахилда үгэлыгэ үгэхэ, гэр байшан бариха, зам-да мүр гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, үзэл үзэхэ, эм найруулха, худал-даа наймаа хэхэ, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, мори, үхэр хургаха, ханаха үйлэдэ хайн. Ехэ хэрэг үүдхэхэ, ном уншаха, худалдаа хэхэ, мал агталха, эхилжэ ном соносохо, шэнэ дэ-гэл үмдэхэ, эд, юмэ үгэхэ, шарил шатаа-ха, холын замда ябаха, хэрүүл, тэмсэл гаргаха үйлэнүүдтэ муу.

Хүнэй үһэ абабал, бэе махабад хайжарха.

Гарагай 3-да июлиин 24 (шэнын 5).

Улаан Нохой, 3 хүхэ мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Бальжини-матай (буян хэшэгтэй) үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри, лусууд тахиха, "Чавдор", "Уһан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, һеэи гэр табиха, ном заалгаха, урлаха үйлэдэ һуралсаха, суглаа зарлаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, худалдаа хэхэ, шэнэ ноёниие табиха, захирхы тушаалай ажал хэхэ, дайсаниие дараха, замда ябаха, эм залаха хайн. Модо отолхо, танга-риг үгэхэ, газар һэндэхэ, харюулга хэхэ, һубаг татаха, нүүдэл хэхэ, эм найруул-хые тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абаа һаа, эд зөөри арьбажа-ха, үхэр мал үдэхэ.

Гарагай 4-дэ июлиин 25 (энэ нарада шэнын 6-най үдэр үгы, забһарлаба, шэнын 7).

Улаагшан Гахай, 2 хара мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Дасан хийдэй тахил заһаха, бэшэг зурхай зураха, тарни уншаха, ураг са-дан болохо, өөрын амидаралда тунатай ажал хэхэ, худалдаа наймаа эрхилхэ, ном заалгаха, гүлгэ тэжээхэ, харюулга хэхэ, һогтуу галзууе номгодохоодо хайн. Хатуу ажал хэхэ, лама болохо, ном со-носохо, газашань үгэхэ, хүрэнгэ эһээхэ, модо отолхо, худаг малтаха, анда нүхэр бололсохо, бэри буулгаха, тээрмэ бодхо-хые сээрлэгты.

Хүнэй үһэ абабал, хараал шэрээл, ар-салдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 5-да июлиин 26 (шэнын 8). Дүйсэн үдэр.

Шара Хулгана, 1 сагаан мэнгын, галда һуудалтай үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, тахи-ха, угаал хэхэ, дуган шүтээн бодхохо, арамнайлаха, бэшэг зурхай зураха, са-

наар олгохо, номын хурал байгуулха, эрдэмдэ һураха, ном соносохо, хэблэхэ, замда ябаха, эм найруулха, модо тариха, хүрэнгэ эһээхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, шэнэ барилга ашаглалгада оруул-ха, худалдаа хэхэ, тунатай үйлэ хэрэг бүтээхэ, түмэрөөр урлаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, буянай үйлэ бүтээхэдэ хайн. Нял-хые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, хубсаһа эсхэхэ, үзэл үзэхэ, мори урил-дуулха, нохой тэжээхэ, хүүгэдые үргэжэ абахада харша.

Хүнэй үһэ абаа һаа, наһан утадхагда-ха.

Гарагай 6-да июлиин 27 (шэнын 9).

Шарагшан Үхэр, 9 улаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр.

Хэшэг даллага абхуулха, лама боло-хо, замда гараха, эрдэмдэ һураха, эм найруулха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, мал худалдаха, байшан гэрэй һуури табиха, аралжаа наймаа хэхэ, тангариг үгэхэ, һаад тод-хор дарахада хайн. Угаал хэхэ, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, эд, хүрэнгэ зээлээр үгэхэ, урлан бүтээхэ, дархалха, эрдэм ухаанда һуралсаха, сэргэ хүдэлгэхэ үйлэнүүдтэ муу нүлөөтэй.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн хомор хүрэхэ.

Гарагай 7-до июлиин 28 (шэнын 10).

Сагаан бар, 8 сагаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. Дашини-матай (амгалан байдалай, зол жар-галай) үдэр. Хутагын хурса үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан та-бюулха, хангал тахюулха, һахюуһанда үгэлыгэ үгэхэ, бурхан шүтээн, орон гэрээ арамнайлаха, дуган шүтээн бодхохо, та-хиха, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал аба-ха, худаг малтаха, тарья тариха, модо һуулгаха, тангариг үгэхэ үйлэнүүд хайн. Хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, замда гараха, эм найруулха, түрэл садан бололсохо, ном эхилэн заалгахада бүтэмжгүй, бэри буулгажа, хурьгэ оруулжа болохогүй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, бэе махабад хайжарха.

Гарагай 1-дэ июлиин 29 (шэнын 11).

Сагаагшан Туулай, 7 улаан мэ-нгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр.

Бурханда зальбарха, лама болохо, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүндэ барааллаха, ном заалгаха, буянай үйлэ бүтээхэ, эм най-руулхада хайн. Үбшэн эмнэжэ эхилхэ, да-санай һуури табиха, гэр бүрихэ, нүүдэл хэхэ, худалдаа эрхилхэ, нохой абаха, замда гараха, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, бэри буулгахада таарамжагүй.

Хүнэй үһэ абабал, бэе махабад хайжарха.

Молор һайхан Монголд

БУРЯАД ОРОНОО БУЯНТАЙ ҮРГЭНЭ

Тээмэндэ июнь нарада Монголой Улаан-Баатар хотодо үнгэргэгдэһэн Монгол улсын соёл-урлагийн Их сургуульда (консерваторидо) 40 жэлдэ амжалтатай ажаллажа байһан бэлигтэй багша, профессор, хэбэд номхон Хэжэнгын Эдэрмэг тоонтотой, нёдондо "Буряад үнэнэймнай" соносоһон "Аласай холбон-2011" гэһэн конкурсын лауреат Дашама Дамдинова Дандаровагай нэрэмжэтэ залуу дуушадай конкурсдо уригдаһан республикын мэдээжэ соёлшон, нютагайнь бэрхэ артист Гүнзэн-Норбо Гунзынов тэрэ конкурс-концертые һужарлажа, сэдхэл дүүрэн бусаһан байна.

- Суута дуушадые, артист-нарые һургаһан, зааһан, зохёо-хы баян харгы замда үдэшэһэн, бэлигыень дэмжэһэн нютагайн-гаа бэрхэ багшын, профессорэй, Монголой габыята багшын конкурс-концерт хаража баясааб, баярлааб. Олон багшанар, айл-шад, һайхан хоолойтой оюутад хабаадаһан байна. Нүхэрын - суута уран зурааша, Монголой арадай уран зурааша Чойжолжа-вын Гунгаасүх анхан Монголойн-гоо оперно театрта ахамад уран зураашаар (авторһаа: Юрий Ир-дынеевэй "Лик богини" балет шэ-мэглэхэ Улаан-Үдэ ерэхэдэнь та-нилсаа, бэшэ һэмби) хүдэлжэ, наһанайнгаа амаралтада мүнөө гаранхай. Мүнөө үедэ Ганбаа-тар хүбүүниинь эсэһынгээ ажал үргэлжэлүүлэн, Монголой оперо болон баледэй театрта ахамад уран зураашаар ажаллана, - гэжэ омогорхон хөөрэлэн республи-кын арадай артист, Россиин со-ёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Г-Н.Ц.Гунзынов нютагайнгаа бэр-хэ басаганай үндэр туйлалтанууд

тухай онсоллоо хэн. Улаан-Үдын хүгжэмэй училищи дүүргэһэнэйнгээ удаа Ленингра-дай Гүрэнэй Римский-Корсако-вой нэрэмжэтэ консерваторидо һуралсалаа үргэлжэлүүлэн, бэрхэ багша болоһон Дашама Дамди-новнагай һургаһан 60 гаран ду-ушадай 10 гараниинь Монголой габыята артистын нэрэ зэргэтэй. Дашама багшын шабинар Намхайн Мүнхзул, Эрдэни Батын Саран, Хи-тадай Үбэр-Монголой Сэсэгмаа, бу-сад нэрыень нэрлүүлэн.

Дээдэ хэмжээндэ тээмэндэ эмхидхэгдэһэн конкурсдо шабина-рын - Монголой габыята артист-нууд Б.Цэцэг, М.Найдалмаа ерэхэ хараа, Д.Дандаровада заалгаһан Буряад Республикын арадай артист Н.Мүнхзул, С.Батчимэг, Э.Сунгэрэл гэгшэд хабаадаа.

Өөрын нэрэмжэтэ конкурсын Гран-при шанда Бат-Эрдэнэ хүртөө, харин I шатын баярай дипломоор С.Батчимэг шагнагдаа, II һуурида Б.Батжаргал, харин III һуурида Бат-Эрдэнэ гараа, тусхай шанда Энхболд, Сунгэрэл гэгшэд хүртөө гэжэ тэмдэглэхээр. "Шэхэнэй шэ-мэг, нюдэнэй хужар" болоһон тус конкурсын үрэ дүнгүүдээр олон бэлигтэй залуу дуушад урган гара-жа байна гэжэ баясан тэмдэглэһэн Монголой соёлой отличник, Мон-голой арадай гэгээрэлэй отличник Д.Д.Дандаровагай ажалай аша габыяа ехэ, Буряад ороноо буян-тай суурхуулжа, үргэжэ байна" гэһэн үгэнүүдээр баһал Монголой соёлой отличник Г-Н.Ц.Гунзынов омогорхол, талархалаа мэдүүлэе хэн. Бэрхэ шабинанынь "Алтарга-нын" һайндэрые уран бэлигээрээ шэмэглэхэл байха.

Бэлигма ОРБОДОЕВА. Зураг дээрэ: конкурс-кон-цертын үедэ.

Гэр бүлын альбомһоо.

<p>Учредители: Президент, Народный Хурал, Правительство Республики Бурятия И.о. ген.директора-гл. редактора - А.В.МАХАЧКЕЕВ И.о. редактора - С.Б.БАЙМИНОВА Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В. Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С. Корнев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Буддаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), Э.Д.Дагбаев (гендиректор), Л.Г.Буддаев (замгендиректора-директор по экономике и развитию), Т.В.Самбялова (редактор), Ц.Гуродармаева (и.о. бильд-редактора), Г.Х.Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>Телефоны: 21-54-54 - приемная 21-35-95 - замгендиректора - руководитель редакций газет 21-68-08 - редактор 21-55-97 - замгендиректора - директор по экономике и развитию 21-64-36 - бильд-редактор 21-67-81 - компьютерный центр 21-66-76 - производственный отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, отдел оперативной информации 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», редакционно-издательский отдел 21-62-62 - реклама 21-50-52 - подписка и распространение</p>	<p>АДРЕС: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн». Учредитель - Правительство Республики Бурятия</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г. www.burunen.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография» тиражом 5000 экз. Объем 6 пл. Заказ №1011. 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 18.07.2012 в 16.00 - по графику; 18.07.2012 г. в 16.00 - фактически. Общий тираж изданий ИД «Буряад үнэн» - 18900 экз. Цена свободная.</p>
<p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>		<p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж). Тел: 21-62-62, тел./факс: 21-54-54</p>	

"Алтаргана-2012" уласхоорондын хайндэрые угтуулан

ДЭГЭЛХЭЭ БОЛОЖО ДЭЛГЭГДЭХЭН ХӨӨРЭЛДӨӨН

Ямар угай, ямар тушаалтай хүм бэ гэжэ урданай буряадууд бэе бэе-ынгээ хубсаһаар, зүүдхэлээр ойлгодог байһан гэдэг. Мүнөө буряад дэгэл үмдөөд ябаһан басагадыел харахадаа, хадамтай, хадамгүйень таахаһаа бэшэ, хубсаһаарнь ондоо мэдээ бүридүүлжэрхихэ аргагүйл байгданал даа. Зүгөөр бусад монгол туургатанай дунда ябахадань, буряадуудаа энгэртэй дэгэлээрнь, улаан залаатай тооробшо малгайгаарнь алдангүй танихаар байгша. Зунай эхин харын тэнгээр Улаан-Баатарта үнгэрһэн Монгол үндэһэтэнэй дуунай ехэ нааданай үедэ Буряад ороние түлөөлжэ ошоһон дуушадһаа гадна, буряад дэгэлтэй үшөө хэдэн хүн ябаба. Лаб лэ буряадууд гэжэ ойлгоһон би тэдэндэ дүтэлжэ танилсаад, хэһэн хөөрэлдөөгөө "Буряад үнэнэйнгөө" уншагшадай һонорто дурадххам.

- Сайн байна! Та буряад гүт?
- Буряад.
- Танилсахамнай гү? Би Даша-Доржо гэжэ нэрэтэйб. Тание хэн гэдэг бэ?
- Сэрээтэрэй Гүрэ-Суранзан гэшэб.
- Монгол үндэһэтэнэй дуунай ехэ нааданда буряад дуугаа дуулана гүт?
- Би өөрөө бэшэ, Бадарал гэжэ нэрэтэй шабимни хабаадажа байна. "Һара", "Нютаг уһанай дуун" гэхэн буряад дуунуудаа гүйсэдхэжэ, яһала амжалтаттайгаар энэ нааданай түгэсхэлэй шата хүрэтэр гараба.
- Нютаг хаанахибта?
- Чингис хаанай түрэнэн нютаг Хэнтэйн аймагай Дадал номонойб.
- Анханайтнай гарбал?
- Союзайл болонолди даа. Элинсэгүүдни Агын. һаяхана Улаан-Үдөөр ябажа ерээб. Олон жэлэй уулзаагүй хамаатан түрэлөө оложо хөөрэлдөөб. Суг ябаһан нүхэдтээ Хэжэнгэ ошожо, хоёр хонообди. Хэнтэйн аймагта Хэжэнгэһээ, Яруунаһаа гарбалтай буряадууд олон.
- "Алтаргана" наадан болохоёо байна ха юм даа. Танай нютагта бэлэдхэл боложо байна гү?
- Болоно даа. Заатагүй ошохообди. Нэмэжэ хэлэхэдэ, би "Алтаргана" гэшые бии болгоһон хүнүүдэй нэгэн гэшэб. 1994 ондо Дадал номондоо түрэнэн ахайтаяа, нютагайнгаа хэдэн залуушуултай хамта түрүүшынхиеэ "Алтарганые" эмхидхэжэ наадамди. Тиихэдэ үсөөхэн, оройдоол 36 дуушад оролсожо наадаһан юм даа. Тэрэһнээ хойшо 2 жэл болоод, нэгэ удаа үнгэргэгдэнэ. Ябаһаар, уласхоорондын хэмжээндэ гараһыень мэдэнэт. Бүхы болоһон "Алтарганада" ябаһамби. Ага, Улаан-Үдэ, Эрхүү - хуу ябааб.
- Үүсхэл гаргажа эхилһэн хүн хадаа "Алтаргана" тухай һанамжяа элидхыт даа. Анхан арадай дуунай наадан байһан аад, мүнөө аргагүй үргэн дэлисэтэй болонги ха юм даа. Зүб шэглэлээр ябана гэшэ гү, али һанаандатнай таарадаггүй юумэн бии гү?
- Зүб лэ тээшээ ябана гэжэ һананаб. Аялга дуунай, хубсаһа хунарай, ёһо заншалай, соёл үрлалайн ашаар хаа-хаанагүй байһан буряад зоние нэгэдүүлнэ ха юм. Юуб гэхэдэ, Шэнэ-хээнэй, Агын, Эрхүүгэй, Буряад ороной, манай Монголой буряадуудай хубсаһа хунарын, ёһо уламжалалын, дуу хүгжэмын хүрэтэрөө ондоотой ха юм. Иигэжэ суглархадаал, бэе бэеһээ һураха аргатай болонобди. Иимэ хэрэгтэй хэмжээ абуулга үүсхэнэйтнай түлөө гээд, 2002 ондо намда "Агын Буряадай автономито тойрогой соёлой габьяата хүдлэмрилэгшэ" гэхэн үндэр нэрэ зэргэ олгоһондонь баяртай байдагби. Мүншые "Монголой соёлой түрүү ажалшан" гэхэн солотойб.
- һайнта даа, Гүрэ-Суранзан гуай, һонирхолтой хөөрөө дэлгэһэндэтнай баяр хүргэе!

Тэрэл нааданай үеэр танилсаһан залуу буряад дуушантай хэһэн хөөрэлдөөгөө дурадххаму.
- һайн байна! Танилса. Би Даша-Доржо гэжэ нэрэтэйб.
- Би хадаа Дорнод аймагай Баян-Уула номоной баруун хуасаай омогой хандагай мэргэн ураатай Бата-Эрдэнин Эрдэни-Баатар гэшэб.
- Энэ нааданда ямар дуу дууланабши?
- "Дээдэ һургуули" гэжэ буряад арадай дуу дууланаб.
- Тиимэ дуун байдаг гэжэ мэдээгүй байбалби. Монголой буряадуудай дуун болоно гү?
- Тиимэ. XX зуунай тэнгээр Монголой буряадуудай Ород гүрэн руу һурахаһаа ошохо гэжэ байхадаа дуулаһан дуун лэ даа.

- "Алтаргана" гэжэ буряадуудай наадан болодог ха юм даа. Тэрээндэ хабаадаһан гүш?
- Хабаадаһан ааб даа.
- Тэрэһнэй уряа доро арадай дуушаддай мүрысөөн болодог. Газар-газарай буряадуудай ержэ дуулахада, дуунуудын адлишуу байдаг гү? Али ондоондоо таланууд баһа бии гү?
- Нугалаагаараа түһөөтэйш һаа, нютаг-нютагай дуунууд ондоошог лэ байдаг. Байгал далай багаар, үндэр хада, уулатай газарта байдаг зоний дуунууд түргэн, огсом, харин Ага, манай Дорнод, Шэнэхээн багаар, тала газарта ута аянгатай, нугалаа элбэгтэй байдаг шэнги. Монгол дуунайш талаар абахада, адли. Жэшээлхэдэ, Улаан-Баатарһаа зүүн тээшээ Дорнод, Хэнтэй, Дунда-Гоби аймагай зон утаар татажа дууладаг, харин баруун аймагуудай дуунууд түргэн аянгатай. Юуб гэхэдэ, баруун аймагууднай үндэр хадатай ха юм. Тооноороо малаа хараад һуудаг гэжэ хэлэхээр. Хойшоо болоходоо, Сэлэнгэ, Хүбсгэл аймагуудай дуунууд баһал ондоо байха.
- "Алтаргана" болохоёо байна гэшэ ааб даа. Буряад арад түмэндөө юун гэжэ хандаха байнабши?
- Бүхы буряад түмэнэй "Алтаргана-2012" нааданда хабаадаха гэжэ байһан бүхы зондо ехэ амжалта хүсэнэб. Буряад арадынгаа түүхэ, соёлые нэргээхэ талаар хүсэ шадалаа гаргажа, булта улам ехээр ажаллал даа гэжэ уряалха байнаб.
- һайнши даа. Баяр хүргэе!

Монголой алдарта поэт Ринчинэй Чойном "Буряад" гэхэн поэмэ бэшэһэн байдаг. Монгол үндэһэтэн сооһоо буряадууд шэнги Чойномой гуурһан дороһоо бүхэли бүтэн хүшөө болохоор зохёолдо хүртэжэ шадан үндэр хуби табилантай зон хомор лэ ха.

ҮГӨӨР БОДХООГДОҮОН ҮНДЭР ХҮШӨӨ

4-5 жэлэй урда тээ Улаан-Баатар ошоходоо, "сэбэр халха" яһанай Эрденэбаатар гэдэг суг һураһан нүхэртээ уулзабаб. Тэрэмни Мүнхбат гэжэ аха нүхэртээ танилсуулба. Хөөрэлдэһөөр байтараа, Мүнхбат аха буряадууд тухай гоё муртөө, ута гэгшын шүлэг сээжээр уншаба.

- Энэ юун гэхэн зохёол гэшэ бэ? - гэжэ минии һонирхоодо, - Чойномой бэшэһэн "Буряад" гэжэ поэмэ-найруулга гэшэ, - гэбэ. Иигэжэ түрүүшынхиеэ энэ зохёол тухай мэдэһэн байгана.

2010 ондо Улаан-Баатарта болоһон "Алтарганын" үедэ Чойномой бэшэһэн үнөөхи "Буряад" гэхэн поэмэ тусгаар ном боложо гараһан байна. Тэрээн дотор энэ зохёолой хайшан гэжэ бүтэһэн тухай поэт Цэвэлмаагай Нэргүй иигэжэ дурсана:

...Р. Чойном манайда байха үедөө аймагай "Урагшаа" сониндо үе-үе зураг, шэмэглэл хэдэг байгаа. Сониной эрхилэгшэ-редактор Н.Хасбазар гуай ажалайн түлөө хэдэн түхэриг үгэдэг байһан юм бээ даа. Нэгэтэ Чойномнай ажалдаа ошоһон гээд гараһан аад, хоёр хоногто һураггүйгөөр үгы болоһооб.

Би танидаг айл, нүхэдөөрнь, сониной редакцияр ябажа һурагшалбаб, ядахадаа, Хэнтэйн сагдаа-милиисэдш хандабаб - үгыл аад, үгы. Тиигэһээр байтарни, гурбадахи хоног дээрээ ехэ ядаршаһан шарайтай, амидаһан амитан ороод ербэ даа. Ерэндэнэ досоогоо баярлабашье, баярлаһанаа харуулангүй нилээд һуубаб. Тиигэһээр байтарни, нүхэрнай ама нээжэ: - Ши юун гэжэ уурлажа, дуугаа хуряажархөд байгаа хүмши? - гэбэ. Би харюудань: - Уурлангүй яагаад байха хүмби? Сумкаяа даахаа болитороо, бээ хайрлангүй хэдэн хоноогоор үгы боложо, архидаад байхадаш, яаха байгаабиб? Ши өөрөө өөртөө хэрэггүй юм һаа, арад түмэндэ хэрэгтэй. Юүгээр дутаһандаа айлаар зайжа яаабши? - гэжэ ганирбаб. Тиихэдэм үнөөхимни:

- Зай, бү сухалдыш даа. Энэ дороо тархьяа заһаха юумэ үгөөд орхи! Ши намай юм бэшэ гэжэ һанаабши. Наашаа һуу! Шагна! - гээд, 12 мүнгэтэ хүри-улаан гадартай дэбтэр гуталайнгаа түриһөө гаргаад, шэрээ дээрэ табижархиба. Харахадань, "Буряад" гэжэ өөрын гараар бэшгдэһэн шүлэглэмэл зохёол байба. Минишые һонирхол түрээжэ, дүтэлжэ һуухадам, иимэ нэгэ багахан түүхэ яриба:

- Уржадэр "Урагшаа" сонинһоо гараад ябажа байтарни, сэсэрлиг соо хэдэн хүн һуужа байба. Хараһаар байтараа, наранда нэгэ шэлэй ялагад гэхээр бодо-

ходо, архидаан боложо байгаа. Хүрээжэ ошоходом, хэдэн буряадууд архидажа һууна. Намайе ехэ тоохо юнзагүй байтараа, нэгэһиний:

- Хэн гэдэг, юу хэдэг хүн гэшэбши? - гэбэ. Би: - Ирагуу найруулагша хүм даа, - гэбэб. Тэндэһээ нэгэһиний: - Ирагуу найруулагша гэшэмнай ямар ажалтай хүн гэшэ бэ? - гэбэ. Би: - Шүлэг бэшэдэг хүни хэлэдэг лэ даа, - гэжэ харюусабаб. Тиихэдэм: - Тиигээ һаа, бидэндэ шүлэг хэлэжэ үгыш, - гэбэ. Тиихэдэм би шоглон һагад: - Архил уулгаа һаатнай, шүлэг хэлэхэб, - гэжэрхибэб. Тиихэдэм тэдэнэр шэлтэй архияа һахалтай, һахалгүй хушуугаараа тойруулжа, хэды балгаад, намда һарбайба. Тиигээд би буряадууд тухай мэдэхэ соогоол:

Нэр минь, шүлэг минь, зүрх минь Нэг л цагийн өртэй юм шиг Мэдэл эрхгүй татагдаад байна. Мэнд амар аа! Буриад зон! Баавай таанарыгаа Хан Хэнтий шигээ

Бат түшин жарган суухын Ариухан ерөөлийг зүрхэндээ шившээд

Амьсгаа даран хөнтөрч орхиё! - гэжэ хэлээд, архиһаань гудамхибаб. Тиигэжэ нүгөө буряадуудаймни зан ааша нэгэл ондоо боложо, бэе бэе руугаа хаража, хэдэн үгэ андалдаһанай удаа мүнгөө суглуулжа, нилээн ехэ архи абаад, хэнэйдэ ошохоёо хөөрэлдэхэдэн, би тэдэһиние Дархан номоной харьяатан, жолоошон, уртын дуушан Баазын Шара гэжэ үбгэнэйдэ дахуулжа ошоод, хоёр хоногто архишые ехые уугдаба, поэмээшые дүүргэгдэбэ.

2010 ондо Улаан-Баатарта хэблэгдэһэн энэ ном соо Чойномой бэшэһэн поэмэ хуушан монголоор, буряадаар дурадхагданхай, мүн ород хэлэн руу оршуулагдаһанинышые бии. Тэрэһнээ багахан хэһэгүүдые уншагшадайнгаа һонорто толилоё!

Ринчиний Чойном

Дураар задагай амидаралаймни
Дунда, дүүрэн хундаганууд соо
Агтайхан духаряа боложо
амталагдаһан
Аяа, миний буряад!
(Чингис Гурьевай оршуулга).

БУРЯТЫ

О, буряты, посреди узоров
Моей жизни дикой, непростой,
Как степей бескрайние просторы,
Вы прошли глубокой полосой,
О, буряты, наши песни спелись,
Моя песня с вашей заодно
В чередё годов, как в ожерелье,
Вы остались золотым звеном.
Среди бокалов, что однажды
Было мне опустошить дано,
Вы, буряты, знайте, стали чашей
С самым опьяняющим вином.

(Николай Цыремпиловэй оршуулга).

Энэ хуудаһа Д.БОЛОТОВ бэлдэбэ.

БУРИАД

Хээрийн гөрөөс шиг насны минь
Хээтэй хоргой шиг намтар дунд
Арилшгүй мөрөө үлдээсэн
Аяа, миний буриад!
Шүлэг бидэн хоёрын ханилсан
Шүр сувд шиг жилүүдийн хэлхээнд
Алтанхан эрих болжо үлдсэн
Аяа, миний буриад!
Дураар задгай амьдралын минь
Дундуур дүүрэн хундаганууд дунд
Агтайхан сархад болж амтлагдсан
Аяа, миний буриад!

БУРЯАД

Хээрын гүрөөһэн шэнги һананаймни
Хээтэй хоргой шэнги намтар соо
Арилшагүй мөрөө үлөөһэн
Аяа, миний буряад!
Шүлэг бидэ хоёрой ханилһан
Шүрэ субад шэнги жэлнүүдэй
үлхөөдэ
Алтанхан эрхи боложо үлэһэн
Аяа, миний буряад!